

મંત્રરહસ્ય સ્પષ્ટિકરણ.

અને

ઈશ્વરપ્રાપ્તિના સાધનો.

મૂલ્ય રૂ. એક

ધન્વિરાજનંદ લલિતાનંદ પંડિત.

નાગર ફળીઆ—સુરત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૮૦૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ઈશ્વર પ્રાપ્તિના ૨૧૫૫

વિષય ૮૨

(મંત્રરહસ્ય સ્પષ્ટિકરણ).

અને

ઈશ્વરપ્રાપ્તિના સાધનો.

—૨૨૫— પ્રસિદ્ધ કર્તા:—

કવિ ઈન્દિરાનંદ લલિતાનંદ પંડિત.

નાગરક્ષણીયા-સુરત.

સંવત ૧૯૮૩.]

શ્રાવણ

[સને ૧૯૨૭.

મૂલ્ય રૂ. એક.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૩૮૦૮

મુરત-ચંદ્રાના પુત્ર ઉપર ટાંકી પાસે આવેલા “શંકર” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં,
નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમે છાપી.

અનુક્રમણિકા.

આમુખ.

૧

ધ્યેરના અસ્તિત્વ વિષે. ઉપોદ્ધાત.

સચ્ચક્ષ્ણ અને સંધ્યાની જરૂર.	૪
૩ બાલકોને ખોષ.	૭
૪ પ્રાચીન અર્વાચીન સ્થિતિનું અવત્તોકન.	૮
૫ પુર્નજન્મની માહિતી.	૯
૬ પ્રાણાયામનો પ્રાર.	૧૦
૭ યજ્ઞોપવિત બદલવાનો મંત્ર.	૧૦
૮ અપોસન વિધિ	૧૦
૯ કયા સમયે કરેલું પૂજન ધ્યાન સર્વોત્તમ થાય.	૧૨
૧૦ નિત્યની પ્રાર્થના અને ફજાર્પણ.	૧૩
૧૧ સંકલ્પ ઝોટલે શું	૧૩
૧૨ સંકલ્પ વિધિ.	૧૪
૧૩ સાંસર્ગિક દોષ અને તેનું સ્વરૂપ.	૧૪
૧૪ સંકલ્પ ફળતા નથી તેનું કારણ.	૧૫
૧૫ બ્રહ્મવિવિધ રૂપે દર્શન દે છે.	૧૫
૧૬ દેવ અભડાતા નથી તેની પ્રાર્થનાનો સર્વ કોષને હક છે.	૧૬
૧૭ સંકલ્પોની સિદ્ધિનો દિવ્યપ્રકાર.	૧૭
૧૮ ચિત્તશક્તિ કેવી રીતે ઠમ કરે છે તેની સમજ.	૧૭
૧૯ મેટર અને એનર્જી કામ કરે છે તેનું સ્વરૂપ.	૧૮
૨૦ સૂર્યચંદ્રાદિકમાં રહેલી શક્તિ જડ નથી પણ ચૈતન્યરૂપ છે	૧૯
૨૧ બ્રહ્મનો અર્થ.	૧૯
૨૨ સંધ્યા કરવાનો હેતુ.	૧૯
૨૩ બ્રાહ્મણ જન્મનો હેતુ.	૧૯
૨૪ ક્ષત્રી જન્મનો હેતુ.	૨૦
૨૫ શુદ્ર અને આત્યગ્ને.	૨૦
૨૬ બર્ગનો અર્થ.	૨૦
૨૭ વ્યાહતિનો અર્થ.	૨૦
૨૮ દેવતાનો અર્થ.	૨૦

૨૯ ઋષિનો અર્થ.	૨૦
૩૦ જીવ બ્રહ્મ અને ઇશ્વરના સ્વરૂપ સંબંધી વિચાર	૨૦
૩૧ પૂજનવિધિ.	૨૨
૩૨ પંચોપચાર પૂજન.	૨૨
૩૩ મૃત્યુજંય મંત્ર.	૨૪
૩૪ ત્રણ પ્રકારની મરમી અને ત્રણ પ્રકારની શરદીનું સ્વરૂપ.	૨૪
૩૫ ધ્યાન.	૨૫
૩૬ વિવિધ દેવની વિવિધ પૂજા.	૨૬
૩૭ સર્વ સમયે કરવાની પ્રાર્થના.	૩૧
૩૮ આત્મજ્યોતિમાં ભય અને આત્મદર્શન.	૩૪-૩૪
૩૯ બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્ત કરી પૂજન કરવાથી શું ફળ થાય છે.	૩૪
૪૦ વિદ્વાન અવિદ્વાનની સ્થિતિ.	૩૪
૪૧ શિવ પૂજનનું ફળ	૩૫
૪૨ મહાપુરૂષ, અને ખળ પુરૂષને ઓળખવાના લક્ષણ.	૩૬
૪૩ સત્પુરૂષોની પરિક્ષાના ૧૧ ચીન્હો.	૩૭
૪૪ નીતિ ધર્મની એક ચેતવણી.	૩૮
૪૫ સંધ્યાના ૧૦ અંગો.	૪૦
૪૬ સંધ્યાનો અર્થ.	૪૦
૪૭ ત્રણ જ્યોતિ.	૪૦
૪૮ પુર્નવન્મનું કારણ.	૪૧
૪૯ પ્રાણના પૂરક રૈચક અને મિદુમાવ.	૪૨
૫૦ કુંભકનું સ્વરૂપ.	૪૨
૫૧ નાડી શોધક પ્રાણાયામ.	૪૩
૫૨ નાડી શબ્દનો અર્થ.	૪૩
૫૩ જેનું ધ્યાન તેનું દેવનું દર્શન.	૪૩
૫૪ ભર્ગ શબ્દનો અર્થ.	૪૪
૫૫ તે તું અને હું અને ઇશ્વર.	૪૪
૫૬ પ્રાણાયામનું ફળ.	૪૪
૫૭ ન્યાસ સંબંધી વિવરણ.	૪૫
૫૮ સંકલ્પ વિકલ્પ વ્યાખ્યા.	૪૬
૫૯ સંકલ્પો વિકલ્પ બવાનું કારણ તથા તે સિદ્ધ કેવી રીતે થાય.	૪૬

૬૦ અર્ધ્યપ્રદાન. ૪૬
૬૧ સંધ્યાનું ફળ. ૪૬
૬૨ જેમ જેમ ધર્મની વૃદ્ધિ થતી જાય છે તેમ તેમ ઉર્ધ્વગતિ અને ઉન્નતિ થતી જાય છે. ૪૬
૬૩ માર્જન મત્ર. ૪૭
૬૪ મુક્તિના ચાર પ્રકાર. ૪૮
૬૫ મલ લાવનારા ત્રણુદારો. ૪૮
૬૬ રાદ્રાદિક ભૂમિકાની અવસ્થા. ૪૯
૬૭ યોગની સખ ભૂમિકાની સમજ. ૪૯
૬૮ વૈષ્ણવી સૃષ્ટિ. ૫૦
૬૯ ચાર પ્રકારના રસો. ૫૦
૭૦ અધર્મર્ષણ. ૫૧
૭૧ જેવી પોતાની લાવના તેવો મિત્રભાવ શત્રુભાવ ઉપેક્ષાભાવ સામાપદર્થમાં રંગાય છે. ૫૨
૭૩ મહાપુરુષનું અવતરણ. ૫૨
૭૪ મહાન રાજ્યોની હારજીત. ૫૨
૭૫ ઋત, સત્ય, આત્મેચ્છા, ધર્મ, અભિમાની, સંવત્સર વગેરેના અર્થો. ૫૪	
૭૬ અધ્યપ્રદાન ૫૪
૮૭ રાક્ષસ શબ્દનો અર્થ. ૫૪
૭૮ સૂર્ય મનુષ્યને શું આપે છે. ૫૪
૭૯ સૂર્યની પ્રાર્થના અને તેનું ફળ. ૫૭
૮૦ જપયજ્ઞ કેને કહે છે. ૫૭
૮૧ જપયજ્ઞનું અવાતરફળ, ચાર પ્રકારના મોક્ષ. ૫૮
૮૨ ધ્યાતાની ધ્યેય કેવી રીતે ઠગ્ઠા પૂર્ણ કરે છે. ૫૮
૮૩ બ્રહ્મ એ લોકગાના સુકા કહડા જેવો નિર્જીવ પદાર્થ નથી. ૫૮
૮૪ પાપીની ગતી. ૬૦
૮૫ પંચભૂતના પંચ દેહ પ્રકાર. ૬૦
૮૬ પુર્નજન્મ સંબંધી વિચાર. ૬૧
૮૭ જપ શાગી ફળ આપતા નથી. ૬૨
૮૮ જપ ફળવાના ૬ કર્મો ૬૩
૮૯ જપયજ્ઞની ૪ ભૂમિકાઓ. ૬૩

૯૦	ૐ બ્રહ્મનું સ્વરૂપ	૬૩
૯૧	ગાયત્રીના ૨૪ અક્ષરના ૨૪ તત્ત્વો	૬૪
૯૨	યજ્ઞના ફાલદા	૬૫
૯૩	ગાયત્રી મંત્રના ૨૪ અક્ષરનો અર્થ-તથા દેવતા	૬૬
૯૪	અહ્યગ્રહનો અર્થ	૬૭
૯૫	ગાયત્રી જપ શું ફળ આપે છે.	૬૮
૯૬	સ્વદેશ પ્રેમો.	૬૯
૯૭	ગુપ્ત અગ્નિનું પ્રત્યક્ષ વ્યાપકરણ દર્શાવતા સંબંધી વિવેચન...	૭૦
૯૮	ત્રિધા અવિધાનું સ્વરૂપ	૭૦
૯૯	જમતના સ્થાપણાં સંબંધી વિચાર	૭૧
૧૦૦	ગાયત્રી જપ વિનાનો આત્મિક પેનાનો સર્વ શક્તિ શુભાવે છે.	૭૨
૧૦૧	પંચમહા યજ્ઞ સંબંધી વિવેચન	૭૨
૧૦૨	ગાયત્રી ઉપસ્થાન	૭૩
૧૦૩	સૂર્યના સ્થુલ સૂક્ષ્મ અને કારણ શરીરો.	૭૩
૧૦૪	ગાયત્રીનું મહાકારણ શરીર બ્રહ્મમાં લય પામેનું છે.	૭૩
૧૦૫	મંત્ર શક્તિ હવે કંઈક વિવેચન	૭૪
૧૦૬	(પશુપતાકા અસ્ત્ર બ્રહ્માસ્ત્ર) ના સિન્કરે જપાવ	૭૪
૧૦૭	પિતૃ યજ્ઞ	૭૫
૧૦૮	પિતૃગેનું ઋણ-ગ્રાહીની આસ્થાના બ્રહ્મ યજ્ઞ પિતૃ યજ્ઞ દેવ યજ્ઞ ભૂત યજ્ઞ અને વૃ યજ્ઞનું સ્વરૂપ	૭૬
૧૦૯	અગત્યની ચેતવણી	૭૭
૧૧૦	પટપીઠ વિધિ (આત્ર)	૭૮
૧૧૧	દેહના ત્રણ પરિણામ	૮૧
૧૧૨	આધાત અને પ્રત્યાધાત પ્રમાણે જીવની ગતિ સમગ્રવતાર ગલોલનું અને કુવામાં ઉતરેલા માથુસનું દ્રષ્ટાંત	૮૩
૧૧૩	એકોદિષ્ટ શ્રાધ્ધ	૮૫
૧૧૪	પીઠ શબ્દનો અર્થ	૮૭
૧૧૫	एको हम् बहुश्याम	૯૦
૧૧૬	પંચકોશ અને પંચ શરીર સંબંધી વિવેચન	૯૨
૧૧૭	અગ્નિ મંત્રનો અર્થ	૯૧
૧૨૮	અંતિમ સ્તુતિ. (૧)	૯૪

૧૨૦ પરિશિષ્ટ.	૯૫
૧૨૧ માયા અને અવિદ્યાનું સ્વરૂપ. } અલ્પજ્ઞાન એટલે શું.	૯૬
૧૨૨ ઉક્તું સર્વ ધર્મોર્મા વ્યાપક સ્વરૂપ	૯૬
૧૨૩ અહિંસા વિષે. વેદ ધર્મ અને જૈન ધર્મનો તફાવત.	૯૭
૧૨૪ મંત્ર પુષ્પાંજલિ.	૯૮
૧૨૫ ઋષિના પ્રકાર.	૧૦૧
૧૨૬ રાસકિડન. (કાવ્ય)	૧૦૨
૧૨૭ અંતિમ પ્રાર્થના. (કાવ્ય)	૧૦૨

પ્રકીર્ણ વિષયો.

૧ લગ્ન.	૧૦૫
૨ ખોરાક.	૧૦૬
૩ ઇન્દ્રિય નિમગ્ન.	૧૦૬
૪ અલ્પકોહિલ.	૧૧૦
૫ વ્યભિચાર.	૧૧૧

મંત્રરહસ્ય સ્પષ્ટિક ણ

અને

ઈશ્વરમાસિના સાધનો.

આમુખ.

મનુષ્યજાતિનું મન પ્રતિ ક્ષણે નવા નવા વિચાર કરે છે. અને સ્થિર વિચારને પામતું નથી. ધડીમાં આ વસ્તુને સત્ય માને છે અને ધડીમાં ખીજી કોઈ વસ્તુને સત્યમાને છે. એ પ્રમાણે ભ્રમમાં નિશ્ચય વિના ભ્રમ્યા કરે છે. હાંસા મારે છે, ઉપેક્ષા કરે છે, વખતે આગ્રહી થાય છે, અને વખતે નિરાશ થઈ વાત છોડી પથ્થુ દે છે. અને કહે છે કે આ વિષયમાં એટલે ધર્મ વિષયમાં આપણને કાંઈ સમજણ પડે તેવું નથી. આવી તરેહના નાસ્તિક મનને દૃઢ નિશ્ચયાત્મક સત્ય સંકલ્પવાન અને સજ્જન કેવી રીતે કરવું તે બહુ કઠીન છે. જે કોઈ ઇશ્વરને માનતો નથી અને આ બધું હંબગ છે એવું બોલનારને સંધ્યા કરવાનું કહેવું એ પથ્થુ હાર્યારપૃદ છે. આ જગતમાં ઇશ્વર નથી એવું માનનારને સંધ્યા અને સદ્વિચારનો બોધ શા કામનો? એટલા માટે અમે તે માણસને ઉપનિષદો વીગેરે વાંચવાની બલામણ્ય કરીએ છીએ.

માણસને અમે એટલો બોધ કરીએ તો પથ્થુ નાસ્તિકના મન ઉપર અણુના પાંદડા ઉપરના પાણી પ્રમાણે તે મન પલળતું નથી. તેથી અમે એવા માણસને એક પ્રશ્ન પૂછીએ છીએ કે તું છે કે નથી? એનો ઉત્તર હા એવોજ આવશે. જ્યારે તું છે. તો તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે અસ્તિત્વ એવું કાંઈ આ જગતમાં છે. કેવળ અભાવ એવી કોઈ વસ્તુ નથી. જ્યાં જોશો ત્યાં કાંઈને કાંઈ છે છે ને છેજ. હવે જે કાંઈ દીસે છે તે તો પ્રતિ-ક્ષણ પલટાતું જાય છે. એમ સ્પષ્ટ નજરે જોતાં જણાય છે. તો તેમાં કઈ વસ્તુ સ્થિર ચિરસ્થાયી છે કે નહિ તે વિષે કાંઈ વિચાર કરીએ. તો સ્પષ્ટ માલમ પડે કે ચિરસ્થાયી એવો હું છું.

જન્મતા પહેલાં હું હતો. (ગર્ભમાં) બાલત્વ શૃદ્ધત્વ અને યૌવનમાં પથ્થુ હું છું. અને મરી ગયો તો પથ્થુ હું તો કાયમનો કાયમજ રહેયો. હું મરી ગયો એનો શું અર્થ? તો સ્પષ્ટ જણાશે કે આ જન્મ પડયું છે તેનાથી મને જન્મતમાં બે વસ્તુ દેખાય છે-૧ ક્ષણેક્ષણે પલટાય એવી અને ખીજી હમેશાં એક સરખી રહેનાર એક વસ્તુ છે,

એક દિવસે એક સદ્ગુરુ પ્રબોધ કરતા હતા તેનું બાપણુ સાંભળવા માટે હું થોડીવાર ત્યાં બેઠો. સદ્ગુરુ બોલ્યા કે જે અવિદ્યા યસિત્તુ એવન છે. તેને શાસ્ત્રકારો જીવ એવી સંજ્ઞા આપે છે. તે અસ્થિર મનનો હોય છે. અંધારી રાતે કોઈ આંધળો આંખે પાટા બાંધી મુશળધાર વરસતા વરસાદમાં અને આંધકારમાં બચાનક ફાંફા મારે છે તે પ્રમાણે આ સંસારમાં જીવની દશા છે. એવા માણુસને કોઈ જ્ઞાનસત્તું અજવાળું લઈ હાથ પકડીને એકાદ મહેલમાં બેસાડી આરામ આપે તેવી રીતે સદ્ગુરુ અને શશ્વત છે. કે જેથી પાંચ પ્રકારની અવિદ્યા નાશ થઈ મન સત્યમય સમ્પન્ન દૃઢ અને સ્થિર થાય છે. માટે સદ્ગુરુ શાસ્ત્ર અને ઇશ્વરને શરણે જવું. પાંચ પ્રકારની અવિદ્યાથી જન્મ મરણની સંસ્કૃતિ થાય છે. ભેદ બાસે છે. અને ઉત્તમોત્તમ જન્મ ન થતાં અધોગતિ અને પરાજય થતો જાય છે. તેથી કરીને તે અટકાવવા માટે વારં-વાર વિચાર કરવો અને વૃત્તિ સારુપ્ય મિત્ત રત્ન એ યોગશાસ્ત્રના સૂત્રનો આશય સમજવો અવશ્ય જરૂરનો છે. એ વિચાર અમારા પાંતજલ યોગશાસ્ત્રની ટીકામાં સવિસ્તર દર્શાવ્યો છે. તેથી અત્રે પિષ્ટ પેષણુ કરતા નથી. તે ઉપરથી સમજાશે કે માણુસને સંધ્યા પૂર્ણ પંચમહાયજ્ઞ ઇત્યાદિ નિત્ય ઉપયોગી કર્મોની અવશ્ય જરૂર છે. તેથી અમે આ ગ્રંથ અમારી ખુદ્ધિ અનુસાર વિદ્યજનોના ચરણાર્વિદમાં સવિનય મૂકીએ છીએ. ૐ તતસત્ બ્રહ્માપર્ણમસ્તુ.

આ જગતની વિચિત્ર રચના નિરિક્ષણ કરતાં વિચારશીલ માણુસને

સહજ માલમ પડશે કે તેમાં અત્યંત ખુદ્ધિબળ સમાયલું છે. તે સહેલું છે. તેમાં નિયમ છે. તેનામાં અમુક કાર્ય કરવાની શક્તિ છે. તેમાં કોઈ પ્રકારની હક અથવા અટક પણ છે. ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ.

સર્વ શાસ્ત્રના નિયમો જોતાં વિજ્ઞાન શાસ્ત્રો અને વિદ્યાઓ એક જાતનું હરમગ છે એવું માનનાર મૂર્ખ સિવાય બીજો કોઈ નથી. દાખલા તરીકે આપણે વ્યાકરણ શાસ્ત્ર લઈએ તો તેમાં પ્રથમ વિભક્તિમાં કર્તા આવે છે. કર્તા ક્રિયા કરે છે અને ક્રિયાથી કર્મ થાય છે. એ બીજી વિભક્તિ યદ્. હવે ક્રિયા કોઈ પણ સાધનથી થાય છે. તો તે ત્રીજી વિભક્તિ યદ્-તે કોઈને અર્થ થાય છે એ ચોથી વિભક્તિ. તે કોઈ દિશા કાળ દેશ ઇત્યાદિમાં થાય છે. તેનો કોઈ માલિક છે એ પાંચમી. અને છઠ્ઠી વિભક્તિ યદ્. તે કોઈ

સ્થળમાં થાય છે. એ સાતમી વિભક્તિ થઇ અને જે કરનાર ને તેને ખુબ પાડીને બોલાવવો હોય તો સંબોધન પણ તેમાં સમાયલું છે જે ક્રિયા છે તો ક્રિયાનો શબ્દ પણ તેમાં આવી જાય છે તેના ગુણ અને સંખ્યા બતાવનાર કંઇ વિશેષણ છે. ઇલાદિ ઇત્યાદિ આ એકજ શાસ્ત્ર ઉપરથી મનમાં નક્કી થઇ જશે કે નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ કરવા માટે, વિજય સંપાદન કરવા માટે. ફળ પ્રાપ્તિ અને સુખ માટે શાસ્ત્ર વિના બીજો કોઇ માર્ગ નથી. માટે જે શાસ્ત્રનું અવલંબન થાય તોજ નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ થઇ શકે છે. અને તેને જણાવનાર ગુરુ કહેવાય છે. આ ઉપરથી સર્વ શાસ્ત્ર સંબંધી સમજવું. ગ્રંથ વિસ્તાર બધે વધુ લખતા નથી. અમારા અન્ય પુસ્તકોમાં તેનું વર્ણન છે તે ત્યાં જોઇ લેવું.

એક નાસ્તિક માણસે વિચાર કર્યો કે વેદ ધર્મ અને સારો લાગતો નથી. અને એમાં બહુ ગુંચવડો છે. માટે જે કે મારો જન્મ બ્રાહ્મણની કામમાં છે. તે છતાં વામીના પંચમકારનો સ્વાદ મને છૂટતો નથી. અને તેજ સારો લાગે છે. માટે એવો કોઇ ધર્મ હોય તો તે પાળું. માણસ જનમંડલના આશ્રય વિના રહી શકતો નથી. અને જે ધાર્મિક નથી એવું કહેવાય છે તેને તો લોકો ગેર આબરુદાર પાપી અને ખરાબ ગણે છે. માટે કોઇ મંડળમાં બનાઇને મારે ઇશ્વરના ઢોંગ તરીકે ડોળ તો ધાલવોજ જોઈએ. મુમલમાન થાઉં અને સુન્નત કરાઉં તો ધણી બાયડીઓને પરણવાનું મળે. પણ તે ધર્મનું રાજ્ય અત્રે નથી. એટલે ધર્મ આશ્રય વિનાનો લુલ્લો પાંગળો છે. ખ્રિસ્તી થાઉં અને યુરોપીયન બની જાઉં તો કાગડાંએ મોરના પીંછા ખોસ્યા હતાં તે પ્રમાણે તે કાગડાને કામડાઓએ પેતાની ટાળીમાંથી બાતલ કીધો અને મોર લોકોએ ધૂતકારી કાઢ્યો, એટલે ત્રિશંકુવત ગતિ થઇ. માટે હવે આર્યસમાજ થાઉં, પ્રાર્થનાસમાજ થાઉં કે બ્રહ્મા થાઉં. એમાંનું પણ કંઇ સુઝતું નથી. આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં કરતાં પછા જ્યાં નાં ત્યાં એમ બ્રાહ્મણ થવું એજ ઠીક છે. એવું સુઝયું. પણ બ્રાહ્મણમાં પાણીની ઢોળાઢોળ ધણી, જનોઇ પહેરવું પડે, લંડનમાં કોઇ કંપનીએ જનોઇતી દુકાન કાઢી નથી. અને હચોક પાઉં બીસકીટ ઉડાવાય નહિ, દેશાટન માટે કંઇ હિંદુશાસ્ત્રમાં પ્રાયશ્ચિત નથી. પણ એથી ઉમટું દેશાટન અર્થ લોકોએ કર્યો છે. ત્યારે પ્રાયશ્ચિત શેનું ? તે અમક્ષ્યા બક્ષવું હોય એમ જણાય છે. ત્યારે શું કરવું એવી રીતે વિચારમાંને વિચારમાં તે બમ્બા કર્યો. અને કોઇ રસ્તો સુઝ્યો નહિ. અને વિચારની ઉપેક્ષા મૂકી તે બંધ પાડવા માટે બોલબેટ અને કીકેટ રમવા ગયો અને રાત્રે ઉંઘ ન આવે તેથી નાટક જોવા ગયો.

આ પ્રકારના અરિયર ચિત્તવાળા મનુષ્યોને સ્થિર કરવા માટે આ પુસ્તકની રચનાનો ઉદ્દેશ્ય છે.

નામરો અને બીજા શુદ્ધ બ્રહ્મણો સિવાય આ કળીકાળમાં એટલે

વિપરીત સમયમાં કે જે વખતે સાધકસોનવા (આધી વંદાણીયો) વાળાઓડામાં પવન અને પાણીની સામે જનસમુદાયને ઉત્તમ ગતિએ પહોંચાડવા માટે મુખ્ય ક્યું સાધન છે ? એ ઉપર વિચાર અલાવતાં કેળવાયલા અંતઃકરણને સદૃજ બચ્ચાઈ આવશે કે પ્રત્યેક પ્રગતિનું મૂળ અને પરિણામનું મૂળ, તે એક જ છે. પરંતુ સર્વ સુખ સર્વ સંપત્તિ, અને સર્વ પ્રગતિ મળે એવું સાધન ધર્મ કે જે સર્વ ઉચ્ચ પ્રગતિનાં સમુદૃષ્ટ પારેલે બંદરે વહાણને અંતબ્ય માર્ગે દોરવી પહોંચાડનાર પ્રેરક પ્રભુ વિના બીજો કોઈ પણ માર્ગ નથી એ સદૃજ સમજાશે.

ઋગ્વેદ સ્વસ્તી વાંચનનો મંત્ર

આમાં હમ્બા મુજબ તમિસાનં જગતસ્તથુષ સ્પર્તિં વિધંન જીન્વ મવસે હુમહે વયમ

આ મંત્રનો અર્થ એ છે કે તે શંકર સ્થાવર જંગમ જન્મતનો પાલન-હાર અને સદ્યુદ્ધિનો પ્રેરક જે ઇશ્વર છે. તેને અમે પુકારી અમારા રક્ષણને માટે આપાહન કરીએ છીએ.

બ્રહ્મ સર્વત્ર વ્યાપક હોવાથી તેનું તો આવવું અને જવું એ વાત અસંભવ છે, ત્યારે આવનાર અને જનાર કોઈ વિશ્વનો અભિમાની (શંકર અથવા ઇશ્વરઆદિ છે.) તો તેની ઉપાસના કરવાની છે. અને તેનું આવાગમન સંભવે પણ છે. તેમજ સંધ્યામાં પણ ધ્યાન કરવાનું છે. તે અને દર્શન કરવાનું છે તે બ્રહ્મ નથી પણ બ્રહ્મરૂપી જે સૂર્યનારાયણ છે. તેનું ધ્યાન ધરી દર્શન થાય છે. માટે સૂર્યરૂપ બ્રહ્મદ્વારા પરબ્રહ્મ જે નિર્ગુણ સ્વરૂપ છે તે ફળ આપે છે. તેથી સંધ્યા અને ગાયત્રી પુરસ્કરણની જરૂર છે.

એટલા માટે નિશ્ચય વિનાના નવીન ઉછરતા બાલકોને ઉચ્ચ પ્રકારનું શિક્ષણ એટલે કે ધર્મનું શિક્ષણ મેળવ્યા વગર કંઈપણ પ્રગતિ થાય એવું ભાગતું નથી. આધુનિક શિક્ષણનો કમ તો એવો રાખવામાં આવ્યો છે કે તેમાં વિદ્યાર્થીને ફક્ત દેશમાં આમ થયું અને તેમ થયું એવું ઇતીહાસનું અને ભૂમિતીના પ્રમાણોનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. પણ સર્વના આધારરૂપ સ્થાન જે ધર્મ તેને તો સમૂળ વિસરી જવામાં આવ્યો છે. વિદ્યાર્થીની

ધર્મભાવના દિવસે દિવસે નષ્ટ થતી જાય છે. અને એ રીતે આપણી સનાતન સત્યમયી સંસ્કૃતિ ઉપર જાણે અજાણે પણ હુમલા ચલા રહે છે. ધર્મની બાબત આવતાં તરતજ કહેવામાં આવે છે કે આપણે તે ધર્મને શું કરવો છે? એ તો ધરડાઓનો ધર્મ. વર્તમાન સમયમાં તો જેમ અને તેમ અનુકૂળતા જોઈએ. અને ઐહિક તૃપ્તિના સાધનોની વિપુલતા જોઈએ કે જેને પ્રાપ્ત કરવાથી વાહવાહ કહેવાય. આવા મનુષ્યોની ધર્મભાવના જાગ્રત થાય, તેઓ ધર્મના યથાર્થ રહસ્યને વિચારે અને સનાતનસત્ય સંસ્કૃતિ કે જેની પૂર્વકાળમાં મીસર અને યુરોપમાં નાચતા હતી. અમેરિકાની પ્રજા પણ જેના જ્ઞાન ઉપર સુગ્રહ છે. તેને હીપાવે તે અર્થે આ લઘુ પુસ્તકની યોજના અમે કરી છે. આપણી સનાતન કિયાના શું રહસ્યો છે. તે ક્યા ક્યા લાભને આપે છે. તે સર્વ સરળતાથી ઈશ્વરકૃપાથી આ પુસ્તકમાં આપવા અમારી ઇચ્છા છે.

કહ ઉપનિષદમાં પ્રેયશ્ચ-ધેયશ્ચ-ઉમે૦ એ શ્રુતિથી લખ્યું છે કે વગર કેળવાયલા મનની ઇચ્છા પ્રેય બણી દોડે છે. કેળવાયલા અંતરની મતિ કે જે આ સંસારમાં સર્વ કર્મ કરવાનું કરાવનારું એક સુકાન સમાવ છે. તે જુદીને સુધારવી એ પ્રથમ કર્તવ્ય તરફ વળે છે, અને તેના સંસ્કારતત્ત્વાની વચમાંજ પડે છે. અને મ્હોટપણે તેજ સંસ્કારો હૃદય પામે છે. દ્રષ્ટાંત તરીકે તોપના ઝોળાની સામે ધસનાર હિંદુસ્તાનનો કમાન્ડરચન ચીફ બોડેફીઅરેર બીલાડીથી જીતેલો હતો. કારણ કે તેણે બીલાડીને ઉંદર મારતા જોઈ તેથી એને ભાવના એવી બંધાઈ કે બિલાડી તથા જોરાવર અને પ્રાણુધાતક પણ છે માટે તેથી જીતેલો રહેવું ઇત્યાદિ અનેક દ્રષ્ટાંતો છે.

સ્વભાવથીજ જે પ્રમાણે ઉંચે ઉછાળેલો કાંકરો પોતાની સેજેજ ગુરત્વા કર્ષણવડે ખેંચાઈને નીચે પડે છે તે પ્રમાણે બાલકની જુદી નીચે નીચેનાં અધોગતિ કરાવનાર પદાર્થો બણી દોડે છે અને તેનું સુખ મેળવવા મથે છે. તેમાં નિષ્ફળ થાય છે કારણ કે તે અંતવાન છે અને સ્વભાવથીજ અધોમતિ કરાવનાર છે. હવે અમે શ્રેય વિષે કંઈ કહીએ છીએ. શ્રેય કર્મ કેટલાંએક કળે મનને રોકી દિવસાનુ દિવસ માનસિક ઉન્નતિ કરાવનાર. નીડર બતાવનાર આનંદરૂપ પુષ્ટિ આપનાર, સીધો સરળ અને શાંત ગતંત્ર્ય પંથ છે. અને તેનું નામ ધર્મ છે. જે કાંઈ નીચે પડતી વસ્તુને વચમાંથી પકડીને ધરી રાખે અને નીચે પડવા ન દે તેનું નામ ધર્મ પછી તેને વિદ્યા કહો, અથવા બહુક વિદ્યા કહો અથવા જ્ઞાન કહો-અથવા પ્રજ્ઞાન કહો એ સર્વ પરિચયો ધર્મ શબ્દમાંજ સમાયલા છે.

અવિદ્યા એટલે ઉંધી સમજ. ઉંધી સમજથી માણસ આંધળો જે પ્રમાણે રસ્તામાં દોડી કાઢવ કચરામાં પડે તેમ અજ્ઞાન છે તે અવિદ્યાનું ફળ છે-એ માટે વેદનું પ્રમાણ અમે આપીએ છીએ.

यस्य छाया मृतं यस्य मृत्यु कस्मैय देवाय०
स्वर्ययस्यश्च केवलं तस्मै ज्येष्ठाय ब्रह्मणै नमः ॥

છત્તાદિ અર્થાત્ જેની કૃપાથી સર્વ સુખ આયુષ્ય અને પ્રગતિ મળે છે. અને જેની કૃપા વિના નિષ્ફળતા દુઃખ દારિદ્ર્ય કલિકલેશ ઉત્પન્ન થઈ અધોગતિ થાય છે. એવા જ્ઞાન એટલે જેમાં અનેક પ્રકારની મહાન દિવ્ય શક્તિઓ રહેલી છે તેને છોડીને બીજી કંઈ વસ્તુનો વિચાર અમે કરીએ ? અમારું કૃતવ્ય તો તેનોજ વિચાર કરવાનો છે.

જ્ઞાની શક્તિ એકજ અને એવી છે કે તેમાંથી સર્વ વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થાય છે. અને સર્વ મનઃકામનાઓ સિદ્ધ થાય છે. સર્વ સુખની ખાણ અને આનંદ શાંતિ અને જ્ઞાનનો સમુદ્ર એવી એક ચિત્તિશક્તિ ચૈતન્ય શક્તિ છે તે સર્વ નિયામક, સર્વ પ્રશાસતા, સર્વ કર્મ ફલપ્રદ, સર્વાધાર સર્વ નિયંત્રતા સર્વ સ્વામીત્વ છત્તાદિ પ્રાપ્ત કરાવે છે. એ શક્તિને છોડી દઈ જે કોઈ અન્ય માર્ગ અનિદાત્મક છે તે મિથ્યા સમુદ્રનું જળ વલોવી તેમાંથી માખણ મેળવવાના ચત્ત જેવી ફાગટ ફાંફા જેવો છે. પછી તે સ્પેનસર સાહેબ જેવો મહા વિદ્વાન હોય તો પણ તેની કિંમત કોડીની છે.

જાપાનના ઇતિહાસ ઉપરથી જણાય છે કે તેઓની ઉન્નતિ ૨૦ વર્ષ દરમિયાનમાં થઈ છે. યુરોપી મહારાજ્યોની સામે ટક્કર લેવા સામર્થ્યવાન થયું તેનું કારણ એકે જાપાન સ્વતંત્ર રાજ્ય હતું. તેની કળવણી પોતાના હાથમાં હતી. તેમનો દેશ તેમની પાસેથી વિદેશી વિધર્મોઓએ હથિયાર ખુંચી લઈ પોતાને કાવતા કાયદાઓ ધડ્યા ન હતા દેશોદેશે મુસાફરી કરી ભાંતા હુન્નરકળા સૈન્યની વ્યુહ રચના વીજેરેનો અભ્યાસ કરી પોતાના દેશની ઉન્નતિ કરી પોતાના ધર્મ છોડ્યો ન હતો. જે કોઈને અમારા ઉપરના લેખમાં દિન દિન પ્રત્યે ઉન્નતિના માર્ગમાં મંતવ્ય, કૃતવ્ય અને મંતવ્ય વિષે, અને ઇશ્વરના અસ્તિત્વ વિષે, અને તેની સહાયતાથીજ પ્રગતિ વિષે શંકા હોય તેણે ધ્યાન પૂર્વક અમારા જ્ઞાનસૂત્ર, પાતંજલ યોગદર્શન, રૂદ્રાધ્યાય તથા દાખ્યાનંદ નિધીના વિવિધ ભાગો વાંચવા.

પ્રથમ બાલિકા અને બાલકોને અને વિધવા વિધુર કુંવારા પરણેલા
ગૃહસ્થોના ધર્મ કર્મ અને શિક્ષણ દુકામાં આપીએ છીએ. તે અમારા દેશની
પ્રજાને વિધર્મી વિદેશીઓની સંગતના દુરાચારથી નિરકુશતા પ્રાપ્ત થઇ અવ-
નતિને માર્ગે જતા અટકાવે એ અમારી ઇચ્છા પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

બાલકોને યોધ.

અસભમાં નીચે પ્રમાણે આગલા મહેતાજીઓ કરતા હતા.

- ૧ સવારમાં વહેલા ઉઠવુંજી
- ૨ માને પગે લાગવુંજી
- ૩ પિતાને પ્રણામ કરવાજી
- ૪ દાતણ પાણી કરવાજી
- ૫ નાહિ ઘોષ રામ નામ લેવુંજી
- ૬ કકડોકાર ખાવુંજી
- ૭ નિશાળે બણવા જવુંજી.
- ૮ ગુરૂની આજ્ઞા પાળવીજી.
- ૯ એસ કહે ત્યાં એસવુંજી.
- ૧૦ ઉઠ કહે ત્યાં ઉઠવુંજી.
- ૧૧ ગુરૂની શિક્ષા સુણવીજી.
- ૧૨ સચોટ ધ્યાને ધરવીજી.
- ૧૩ બણતાં વાત કરવી નહિ.
- ૧૪ વાત કરે તો ખોટ પડે.
- ૧૫ ખોટ પડે તો ચાપ્પુક વાગે,
- ૧૬ ચાપ્પુક વાગે વાંસો ભાગે.
- ૧૭ નિશાળમાંથી નિસરી, જવું પાસરું ઘેર.
- ૧૮ કુસંગત કરવી નહિ,
- ૧૯ બણ્યા ગણ્યા કે સુખિઆ થયા, વગર બણ્યા તે દુખીઆ રહ્યા,
ધર્મ નીતિથી સ્વર્ગે ગયા, જે સદા એ સુખમાં રહ્યા.
વ્યસની લંપટ નીચા ગયા, તરતાં નકે જઇને રહ્યા.
ઐટલી શિખામણ આપણે કાળે.

આ બદલ વેદશાસ્ત્ર અને પુરાણના અનેક પ્રમાણો છે. અંથ વિસ્તાર
બધે અત્રે તે આપ્યા નથી.

નામર અને બીજા ત્રણ વર્ગની સ્ત્રીઓ અને પુરુષો બ્રાહ્મણકુલમાં ઉઠી ગોદોહન પંચમહાપણ, શિવપૂજન, ઇત્યાદિ કરતી હતી. અને સૂર્યોદયે તેથી કારમ થઈ સાસુ સસરા અને બાળકોની માવજત કરી તેમને શિક્ષણ આપતી, રાંધતી બાળક, ધરડાં, અને પતિને બોબન આપી જપ તપ અને વિદ્યાબ્યાસ કરતી તેને બદલે વિશ્વર્ષા વિદેશીથી બમડી ગયલા વાતાવરણના પરમાણુઓ નાસિકાદ્વારા તેના હૃદયમાં પ્રવેશી કુત્સિત વિચાર કરવા માંડ્યા. તેથી કલિયુગમાં યુગ માહાત્મ્ય પ્રમાણે સોગત તેથી અસરતુકમ તેવી તાસીર અને રાગ તેવી પ્રજા થઈ ધર્મ કર્મો વિસારે પડવા માંડ્યા બાદ તે દારૂ પીને બાર વાગ્યા સુધી રાતના જાગે અને સવારે આઠ વાગે ઉઠે. હઠતાની સાથેજ ચાહ અને બીરકીટ માગે અને ચાહમાં ઇનવેલીડ પોટ નાંખે ત્યારે જાગ્રતિ આવે અને રસોડામાંથી મુરઘીના માંસની ગંધથી ધરના સર્વ પરમાણુઓ નાસિકાદ્વારા હૃદયમાં પેશી નિદ્રાવતા ફેલાવે છે. અને અનિશ્ચય ભાવ પેદા કરાવે છે. અરબસ્તાન જેવા રેતાળ દેશમાં જ્યાં અન્ન અને પાણી મળવાની અતિશય મુશ્કેલી છે ત્યાંના લોકો નાચ્યા વગર બસે માંસનો આહાર કરે પણ આ ગુજરાત જે અન્ન જળથી ભરપુર છે ત્યાંના દિવસ વર્ગોમાના કોઈ કોઈ અમેરિકાના ગોંમાસના સડી ગયલા રૂબરૂ ચટા ચટ હાવી જાય એ અત્યંત શોચનિય લાગે છે.

અમે મરણક્રિયા જન્મમરણ અમુક પરિસ્થિતિમાં મૃત્યુ, પુનર્જન્મ થવો, શ્રાદ્ધાદિક કર્મ કરવાં અડતાળીશ સંસ્કાર સમયે સંસ્કારો કરવા, ઇત્યાદિ વિષય ઉપર વેદની સંહિતાના પ્રમાણે આપી કેટલુંએક જાહેરમાં મૂકવા ધારીએ છીએ તો પણ અંધ વિસ્તારભયે અમે તે જાતે આપી શકતા નથી. છતાં મરણાન્તર ગતિ વિષે કંઈક બોલીએ છીએ.

જન્મ થવો અને ક્રમે ક્રમે તેની વૃદ્ધિ, ટકી રહેવું, એટલે જીવવું, ક્ષીણ થવું રોગાદિક ઉત્પન્ન થવા, વાર્ષિકમાં અશક્તિ અને મરણ ઇત્યાદિ એવાં આપણે અજાણ રહીશું એમ જાણી મોતની ઉપેક્ષા કરી નિર્ભયતાથી ફરતા હતા પણ પ્રતિક્ષણે આયુષ્ય વહેતું જાય છે અને મરણ આવી પહોંચે છે. અને એ મરણરૂપ મહામુચ્છા થઈ ભાર પછી શું થાય છે. તે વિષે કાંઈ જાણવામાં આવતું નથી. દેહની રાખ વિષ્ણુ કે મીટ્ટી થઈ જાય છે એ તો પ્રત્યક્ષ જણાય છે. પણ દેહમાં એવું કયું તત્ત્વ હતું કે જે જેના જવાથી દેહની આવી દશા થાય છે. એ વાત તો કોઈના જાણવામાં આવતી નથી. ભારે હવે કરવું શું ?

આ બાબદ ઉપર વિચાર કરવાવાળા આ અદ્રશ્ય વિષય ઉપર જે પોતાનો અનુભવ કહે છે તે ઉપર અને શાસ્ત્ર ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યા વગર નિશ્ચય થાય એવું નથી. વિદ્વાન લોકો કહે છે કે છેલ્લો આચકો આવી દેહમાંથી જીવ નીકળી જાય છે અને તે પોતાની સાથે પંચપ્રાણ પંચ માનેદ્રિયો અને કર્મના સંસ્કાર અવિદ્યાઆદિ તેની સાથે જાય છે.

પ્રથમ આ વિષયમાં એક દ્રષ્ટાંત આપીએ છીએ. દેહરૂપી પથરો ક્રિયા રૂપી ગલોલમાં ધરધર ફેરા ફરતો કર્મનો વેગ એકઠો કર્યા પછી એક આચકાની સાથે ગલોલમાંથી બહાર નીકળી વાતાવરણમાં થઇ એક બીંત સાથે અદ્ભુત થાય છે. તેજ પ્રમાણે જીવની ગતિ થઇ તે પાછો પ્રતિવેગરૂપ જેમ પથરો પાછો આવે તેમ આપણા ઉપરજ આવે છે. તે અનુસાર પુર્નજન્મ થાય છે એવી આપ્ત જનોની માન્યતા છે.

દેહરહિત થયેલો જીવ વાતાવરણમાં જાય છે તે વખતે તેની દક્ષા કેવી હોય છે. એ વિષય ઉપર વિચાર ચલાવતાં અનુભવ સિદ્ધ થાય છે. કે જીવ એ ચેતન સ્વરૂપ છે. તેનું ઉપલું આવરણ જે નાળીયરના ઉપલા છોડાં જેવું છે તે જળી ગયા પછી નાળીયેર શેષ રહે છે. અને તે નાળીયેરને પૃથ્વીમાં દાટી તે ઉપર વરસાદનું પાણી સિંચાય તો ફણ્ણો પુટી પાછું નાળીયરનું ઝાડ ઉત્પન્ન થાય છે. નાળીયરનું કાચલું અંદરનું કાપરું અને તે કાપરાને પેદા કરનાર અંદરનું મીઠું જળ છે. અને તે જળમાં મુળ થડ પાંદડા અને ફળ થવાની શક્તિ છે એ પ્રત્યક્ષ જણાય છે. ગુરુ અને શાસ્ત્ર તથા આપ્ત વર્ગો પોતાનો અનુભવ એમ કહે છે કે મરણ પછી જીવને પ્રેત અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રેત અવસ્થા એક કલેશ અને દુઃખ ભોગવવાનું શરીર છે. તેને સ્થુલદેહ નથી. તેથી તેને જૂખ લાગતી નથી. રોગ થતા નથી. ઉષ્ણ આવતી નથી. મ્હોડા વિના ખવાતું નથી. ક્રિડા થતી નથી. અને સદૌહિત ભય અને જેવા સંસ્કાર હોય તેવી વાસના માત્ર ઉદ્ભવે છે. એ પ્રેતત્વનું નિવારણ પુત્ર જ્યારે પટપીંડથી માંડીને એક વર્ષ સુધીની ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે પ્રેતત્વથી મુક્ત થાય છે. અને અનેક સ્થંભાતર કરી દેશકાળ અને પરિસ્થિતિમાં જન્મ લે છે એ વિષે અમે વિસ્તાર ન કરતાં વેદાંત શાસ્ત્ર અને વેદમાં આપેલી શ્રુતિઓને પાંચવા બલામણુ કરીએ છીએ.

આ ઉપરથી વિચારશીલ માણસને સંધ્યા, આધ્ય, વૈશ્વદેવ ઇત્યાદિ પંચ મહાયજ્ઞને કરવાની કેટલી બધી જરૂર છે અને તેની ઉપેક્ષા કરવી એ દેહનું બધું અધરીત છે એ સદૃશ સમગ્રશે.

ધડીયાળમાં જોઈ જોશીસનો વખત થઈ ગયો એમ કહી હાંફલો ફાંફલો છુપ્યો ને તરસ્યો, જોશીસમાં જાય બપોરે હોટલમાં જીવંત વાઇન સોડા લેમન વીગેરે ઢેક બંગીના બોટેલા શીશાઓ અને મુસલમાનનું પાણી અને અર્ધશકીમ ખાવા મંડી પડે છે. સાંજે હવા ખાવા જાય એટલે બાઇની જીંદગીનું કતવ્ય પૂરું થાય છે એવી કેટલાએકની હાલત થઈ પડી છે.

વિષ્ણુ પુરાણમાં લખ્યું છે કે આત્મમુદ્ધતમાં ઉંઘવાથી પુણ્ય નાશ પામે છે. તેમજ નીતિ શાસ્ત્રમાં પ્રાતઃકાળે સંભોગ કરવાથી પ્રાણનો વ્યય થાય છે એ અને જલદી મરણ આવે છે તેથી તે વજ કરવાં.

પ્રાતકાલેશ્ચ મૈથુનં સર્સેપ ચ ગૃહવાસઃ મરણ એવચ્ચ ન સંશય ॥

શૌચ સ્નાન કરી એક આસનપર સ્થિત થઈ ભરમ, રૂદ્રાક્ષ તીલક કરવાં

અને આયમન પ્રાણાયામ કરવો. પુરક એટલે જોરથી સ્વચ્છ હવા ફેફસામાં લેવી. રેચક એટલે બીજા નસકારામાંથી ધીમે ધીમે લીધેલી હવા બહાર કાઢવી એટલે રોગ, દુષ્ટ વિચાર અને પાપો નિવૃત્ત થશે અને કુંભક પ્રાણાયામ એટલે થોડીવાર તે શ્વાસને ફેફસામાં રોકી રાખવો. જોટલી વાર સ્વચ્છ હવા રોકાયેલી રહે છે. તેટલો વખત શરીરનો ધસારો બંધ પડે છે. અને બ્રહ્મદશા પ્રાપ્ત થઈ મન સ્થિર થાય છે.

બ્યારે બનોઈ પુટી જાય છે. ત્યારે બનોઈ બદલવાનો નીચે પ્રમાણે મંત્ર છે આયમન પ્રાણાયામ કરી નવું યજ્ઞોપવિત બમણું હાથમાં લઈ ધોઈ નાંખવું. ધોઈને હાથના અંગુઠામાં ભેરવી તેને હથેળીના સંપુટમાં મૂકવું અને

ૐ યજ્ઞોપવિત્તં પરમં પવિત્રં પ્રજાપતેર્યત્સહજં પુરસ્તાત આયુષ્ય મદ્યં પ્રતિ મુચ્ચ શુભં યજ્ઞોપવિત્તં બલમસ્તુતેજઃ યજ્ઞોપવિતમસિ યજ્ઞશ્ચત્વા યજ્ઞોપવિતેનોપનહ્યામિ ॥

આ પ્રમાણે મંત્ર બણી પ્રથમ બમણો હાથ બનોઈમાં ભેરવવો. અને પછી પહેરી લેવું.

જીર્ણ બનોઈ ઇતા વાહિન પર્યંતં બ્રહ્મત્વં ધારિતં મયા જીર્ણત્વાત ત્વત્પરિત્યાગતે ગચ્છ સૂત્ર યથા સુખં ॥ આ મંત્ર બણી ત્યાગ કરવું.

અપોસન વિધિ સર્વત્ર વ્યાપક એવું બ્રહ્મ તેને સાક્ષી રાખી તેની જે જે દિવ્ય શક્તિવડે આ અન્ન ખાવા હું પામ્યો છું. તેને બલિદાન આપી હું અન્ન બક્ષણ કરી મારા પ્રાણનું રક્ષણ કરું છું. એમ કહી હાથમાં પાણી લઈ

સત્યં સ્વરિતેન પરિશિચામી.

ૐ ભૂપતિ નમઃ ૐ ભૂવનપતે નમઃ ૐ ભૂતાનામાપતયતે નમઃ
(રાગ્ન) (ઇદ્ર) (ધૈશ્વર)

આ ત્રણ મંત્ર બોલી ત્રણ અપોસનની ઢગલી કરવી ૐ સર્વેભ્યો
ભુતેભ્યોનમઃ એમ કહી ચોથી ઢગલી મુકવી. અર્મતો વસ્તર્ણમસિ સ્વાહા
એમ કરી એક આચમન કરવું અને ૐ પ્રાણાય સ્વાહા ૐ અપાનાય
સ્વાહા ૨ ૐ વ્યાનાય સ્વાહા ૩ ૐ ઉદાનાય સ્વાહા ૪ ૐ સમાનાય
સ્વાહા એમ કહી પાંચ કોળીયા ખાવા જમી રહ્યા બાદ અમૃતોમિ
ધાનમસિ સ્વાહા એમ કહી આચમન લેવું આથી કરીને જમનારો માથુસ
ચોરીને ખાનાર કરતો નથી અને પ્રાણનું રક્ષણ થાય છે.

એજ પ્રમાણે પંચમહાયજ્ઞ, હોમ, તપશ્ચ, દેવોને બોલાવવા દેવયાન પિતૃ-
યાન માર્ગ લોક લોકાન્તર માર્ગ, લગ્ન છત્યાદિ અનેક વિષયો ઉપર જાણવાનું
છે. તે તેતેવિષયના ગ્રંથોમાં જોઈ લેવું. અત્રે લખતાં ગ્રંથ વિસ્તાર થાય માટે
લખતા નથી.

બ્રાહ્મણનું પેટ ભરવાનું કર્મ કેવળ સાત્ત્વિક વૃત્તિ ધારણ કરી સાદાઇમાં
જીવન ગાળવાનું છે. અને મરણાન્તે મોક્ષ મેળવવાનું છે. ક્ષત્રીયનું કર્મ લોક
રક્ષણ કરી પ્રાણી માત્રને અભય આપી રાજસેવા ઉઠાવી પેટ ભરવાનું છે.
વૈશ્યનું કર્મ, ગાય ઢોર ખેતી વ્યાપાર દુકાનદારી કરવાનું છે. અને તે દ્વારા
પેટ ભરવાનું છે. અને શુદ્ધોનું કામ આ ત્રણે વર્ગોની સેવા કરી પેટ ભરવાનું
છે. વિશેષ વિસ્તાર ભગવદ્ગીતાના ૧૮માં અધ્યાયમાં જોઈ લેવો.

જ્યારે આપણે રશિયાના ઝારને કંઈ કાર્ય સિદ્ધિ માટે આપણે ઘેર
બોલાવવો હોય તો તેને આવજો એમ પોકાર કરવા માત્રથી તે કાંઈ આ-
વતા નથી પણ જો આપણે આપણા કર્મવડે રશિયાના ઝાર કરતાં વધારે
સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થયું હોય તો તેની મુલાકાતે બોલાવીએ તો તે આપણી મિત્રા-
ચારી કરવાની ઇચ્છાથી આવે છે. અને આપણું કાર્ય પણ સિદ્ધ કરી આપે
છે. ઋમદેવમાં પ્રથમ અશ્વિની સ્તુતિ કરતાં એવું લખ્યું છે. દેવો
દેવે મિ રાગતમ્.

આપણે દેવ જેવા થઈ દેવને બોલાવીએ તો તે અગ્નિ બીજા દેવોને
સાથે લઈ આવે છે. એ કાંઈ સહજ બોલાવે આવતા નથી માટે મંત્રદ્વારાએ
જેણે અગ્નિને વશ કર્યો છે તેનેજ વશ થઈ અગ્નિ દેવવર્તે છે. દૃષ્ટાંત તરીકે
વશિષ્ઠ જેવા જીવન્મુક્ત પુરુષે પણ દશરથ રાગ્નને પુત્ર કામેષ્ટિયજ્ઞ કરવા માટે
હિમ્મત ધરી નહિ. પરંતુ સર્વ ઋષિઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા શૃંગીઋષિને સાધ્ય

[અગ્નિ છે એમ જાણી તેમને હાથી અગ્નિને બોલાવી યજ્ઞ કર્યો. માટે જને જે દેવનો મંત્ર સિદ્ધ થયો હોય તેનાથીજ તે દેવ આવે છે અને કાર્યની સિદ્ધિ કરે છે.

અંતઃકરણમાં સદ્બુદ્ધિની પ્રેરણા કરનાર તેજ છે એ તેજ આત્મજ્યોત્સ્નું છે. અને તેનો અંશ સૂર્યદ્વારાએ પ્રલક્ષ દીશે છે. એટલા માટે બ્રહ્માંડનું અધ્યક્ષિંદુ જે સૂર્ય એટલે જગતનો પ્રસવિતા-ઉત્પાદક છે. તે દ્વારાએ નિર્ગુણ જ્ઞાની અક્ષર બ્રહ્મની ઉપાસના કરવાની છે. તેથી ગાયત્રિ મંત્રમાં “સવિતુ” “શીયોયોન” “પ્રચોદિયાત” એવા શબ્દોની ગોઠવણી કરેલી છે.

તે સંબંધી સંધ્યા પૂજનની વીગત વાર વિશેષ માહિતિ આપનાર બ્રહ્મ નિત્યકર્મ વીગેરે પુસ્તકો જોઈ લેવાં.

શ્રીઓને માટે સહેજ સહજ અમે કાંઈ લખીએ છીએ.

અપવિત્રો પવિત્રો વા સર્વાવસ્થાં ગતો પિવા,

યત્સ્મરેત પુન્ડરિકાક્ષ સ્વાહ્યમ્પ્રતર શુચિ. ॥

પવિત્ર સ્થિતિ હોય, એકાંત દેશ હોય, અનુકૂળ કાળ અને સમય હોય તે સમયે ધ્યાન અને પૂજન થાય તો તે ઉત્તમ છે. અને બીજી અવસ્થાઓમાં ગોણું છે. હૃદયરૂપ આકાશમાં જ્યાં ધ્વજ ધ્વજ એવા ધ્વજકારા થાય છે તે પોલાણની અંદરથી વિચારની પ્રેરણા થઈ કર્મેન્દ્રિયદ્વારાએ જગતમાં વ્યવહાર કરે છે. માટે સર્વ વ્યવહાર સુધારવાનું કારણ અધિકારી ધ્યાતાએ પોતાનો જે ધ્યેય હોય તેનું ધ્યાન ધરવું. જેનું ધ્યાન, તેનું જ્ઞાન. અને જેનું જ્ઞાન તેના સાક્ષાત્કાર થાય છે.

મનુષ્યના સર્વ કર્મો હૃદયાન્તર ગત વિચાર ઉપર આધાર રાખે છે. અને તે વિચારો ઇષ્ટદેવની કૃપાવડે પૂર્વ કર્મને અનુસરી ઉઠે છે. જગતમાં કોઈ પણ વસ્તુનો અલંતાભાવ નથી. નામ અને રૂપ એટલે આકાર એ બેનો નાશ થાય છે. અને મનમાં જે સંસ્કારો હોય તે પ્રમાણે પાછો જન્મ થાય છે. જીવ કાંઈ મરી જતો નથી. પણ દેહ મરી જાય છે. એ દેહ પડવિકારને આધિન છે. અને તે દરેજ અથવા પ્રતિક્ષણે તેમાં ફેરફાર થયા કરે છે. આજે જે બાબત જમ્યા અને પાણી પીધું અને હવા ખેંચી તેમાં બીજે દિવસે અમની વિષ્ણુ થાય છે. જળ સુત્રમાં પરિણમે છે. અને વાયુમાં સુગંધી દુર્ગંધી થાય છે. અને પ્રાણીમાત્રના વિચારો જે શ્વાસોશ્વાસવડે નીકળેલા હોય છે તે આપણે વાતાવરણમાંથી નસકોરાંદ્વારાએ ઉધતાં કે સ્વપ્નમાં ખેંચી મનમાં બંધીએ છીએ. એટલા માટે ઇષ્ટ વિચારો કાઢી નાંખવા સતસંગતિ થાય ત્યાં રહેવું. સદ્વિચારોને અંદર લેવા કે જેથી સુખ, વૈભવ, ઉત્તમ જન્મ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ પ્રમાણે હોવાથી દરરોજ ઇશ્વરનું પૂજન અર્ચન કરી તેના ગુણનું ધ્યાન ધરી પોતામાં તે ગુણ ભરવા અર્થે સંધ્યા પૂજા અગ્નિ હોત વાગેરે ધર્મકૃત્યની આવશ્યકતા છે.

કાલે કૃતમ અકાલે વા શ્રદ્ધયા અશ્રદ્ધયા પીવા ।

ન્યૂત સંપૂર્ણતાં યાતો સચો વંદ તમચ્યુતમ ॥

ન ચ ક્રોધો ન માત્સર્યં ન લોભો ના શુભામતિ ।

મવંતિ કૃત પુણ્યાનામ વાસુદેવ નમો નમઃ ॥

અર્થ:—વખતસર નિયમિતપણે થયું કે ન થયું, શ્રદ્ધાવડે કર્મ કર્યું કે અશ્રદ્ધાવડે કર્યું જે કાંઈ વધતું જોણું, ભૂલચૂકે અમાનથી થયું હોય તે સર્વ હે પ્રભો ! તમારી કૃપાવડે કરીને શુભ ફળ આપનાર નિવડે તમેને પારંવાર અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. હે પ્રભો ! જે કાંઈ તમારું પૂજન અર્ચન ગુણનું જ્ઞાન વેદ શાસ્ત્ર અને પુરાણમાં કહેલી રીતે કરે છે. તેને ક્રોધ ઉત્પન્ન થઈ વિનાશકારક ફળ થતું નથી. તેમજ મદમસ્તર અભિમાન લેમ, કામ, મોહ, ઇત્યાદિ રીપુ આવડે કરીને આ દુનિયામાં ઉધો પટકાઈ માયુસ દુઃખી થતો નથી.

આ પ્રમાણે બાવાર્ય લક્ષમાં લઈ પ્રાર્થના કરવી.

અન્યથા શર્ણમનાસ્તિ ત્વમેવ શરણં મમ,

તસ્માત કારુણ્યભાવેન રક્ષ રક્ષ મહેશ્વરઃ ॥

હે મહેશ્વર x તમારા સિવાય બીજા કાંઈનું અમારે શરણુ નથી. તમે મ્હારું શરણુ છો. એટલા માટે મારા ઉપર દયા કરી, મને તમારો દાસ ગણી મ્હારું રક્ષણ કરો.

સ્થિર આમન ઉપર બેસી બીજે કેઈ ડેરાણે ચિત્ત ન રાખતાં સંકલ્પ કરવો. સંકલ્પ એટલે જે કાંઈ પોતાની મનઃ કામના હોય તે અંદરમાવનાવડે શશાન્ક દહ મનની ઇચ્છાનુસાર જે કાંઈ ફળની પારણા હોય તે મેળવવા કર્મ કરવું અને મનોભાવના ભરવી તેનું નામ સંકલ્પ છે. અતઃ તે સંકલ્પ ઇશ્વ-

x જ્યાં મહા શબ્દ લાગે છે. ત્યાં સગુણ બ્રહ્મ એટલે ઇશ્વર એવો અર્થ લેવો. જેવી રીતે કે મહાવિષ્ણુ મહાલક્ષ્મી મહા સારસ્વતિ, મહાદેવ, મહાપ્રાણી ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ. અને જ્યાં મહા શબ્દ નથી લાગતો ત્યાં બ્રહ્મની દિવ્યશક્તિ સમજવી. દિવ્ય શક્તિ એટલે દેવ સમજવા. જેવી રીતે કે ચંદ્ર સમુદ્ર, વિદ્યુત, વાયુ ઇત્યાદિ.

રનામાં મૂકવાથી ઇશ્વરને મને કાંઈ ભક્ત બોલાવે છે એ પ્રમાણે સ્તુરથી થઈ
ભક્તની મનઃ કામના પૂરે છે. એ સંકલ્પનું ફળ છે.

अद्य पूर्वोद्धारित एवं गुण विशेषेण विशिष्टायां शुभ पुण्यतिथौ^१
अमुक मासे, अमुक पक्षे, अमुक तिथौ, अमुक वासरे यथा वर्तमान
नक्षत्र योगकर्म मुहुर्त लग्न समवाये एवं गृहगण विशिष्टे पुण्यकाले
देशेच मम आत्मन श्रुति स्मृति पुराणोक्त फल प्राप्तयर्थे मम इह
जन्मनी कायिक वाचिक मानसिक^२ चतुर्विध पाप क्षयार्थं त्रिविध
ताप समनार्थं श्री परमेश्वर प्रीत्यर्थं शिव पंचोपचार पूजन
महं करीष्ये ॥

१ तीथीवार मास, पक्ष, वीगेऽनुं नाम लेखुं.

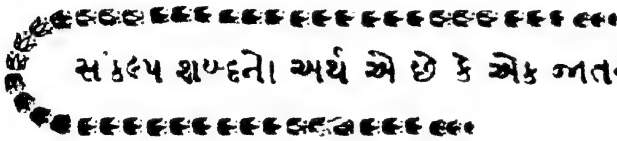
૨ સાંસાગિક ક્રંટલે આજકાલ ચાલતા, વામીઓના પંચમકર સેવના-
રાઓ જેને પુરાણમાં અસુર અથવા રાક્ષસની સંજ્ઞા અપાયેલી છે. તેઓની
પાસે બેસવાથી, જમવાથી, અથવા વ્યવહારમાં આવવાથી તેના શ્વાસોશ્વાસ
દ્વારાએ નાકમાંથી જે પવનની સાથે વિચારતા પરમાણુને નીકળી વાતાવરણમાં
વ્યાપી આપણા શ્વાસદ્વારાએ પોતાના શરીરમાં દાખલ કરીએ છીએ અને
તેથી કરીને આપણા મનમાં દુષ્ટ વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે. તેને સાસંગીક
દોષ એમ કહે છે. એ વિષે એક દ્રષ્ટાંત અમે સાલજ્યું છે તે લખીએ છીએ.

ફળનેા આહાર કરનાર કોઇ યોગી ગંગા સ્નાન કરી કાશી વિશ્વ-
નાથના દર્શન કરવા જતો હતો. તેને ત્રણ દિવસ જંગલમાં ફળ ન મળવાથી
તે લુપ્ત થો હતો. રસ્તામાં કાંધ ઝોરસ જેવું હતું અને ત્યાં ગોમાંસના બજાયાં
તળાતાં અને હજારો વામીઓ ભેગા થયાં હતા. તે સ્થળેથી તે જતો હતો.
એ સ્થળનું વાતાવરણ કાંદા બસણ માંસના પરમાણુઓથી પરિપૂર્ણ હતું.
ત્યાં આગળથી આ યોગી ચાલતો જતો હતો. તેના શ્વાસમાં પણ આ મલિન
પરમાણુઓ જવાથી એવી ઇચ્છા ઉદભવી કે આ બજાયાં તળાય છે તેમાંથી
થોડા ખાઈ તે મારી છુપા નિવૃત્ત થાય. યોગીએ થોડાં બજાયાં માંગ્યાં
એટલામાં એકાદ જણે કહ્યું કે આ તો ગોમાંસના બજાયાં છે. આ વાત
કાને પડતાં જ યોગી લાંથી એકદમ દોડીને નાશી ગયો, અને પાછો ગંગાતટે
જઈ સ્નાન કર્યું અને રેચક પ્રાણાયામ વડે તમામ દુષ્ટ પરમાણુ કાઢી નાંખ્યાં
અને અપવાસ કર્યો. પછી તેને અન્ન ખાવાની ઇચ્છા થઈ આ પ્રમાણે
સાંસર્ગિક દોષ લાગે છે અને તેનું પાપ પ્રાણાયામ દ્વારાએ અથવા શુદ્ધ

વાતાવરણમાં રહેવાથી નિવૃત્ત થાય છે. સંકલ્પ કરતી વખત સદ્ભાવને પ્રકટાવવા વિકળચિત્ત અને અશાંતિમાં કરેલાં સંકલ્પો કદી પણ ફળ આપતા નથી.

આજકાલનો સમય પલટાઈ ગયો છે. છોકરાંઓને સવારમાં નિશાળે જવાનું કે લેક્શન કરવાનું હોય છે એટલા માટે પાંચ મીનીટમાં આટોપાય એટલા પૂતિજ સંધ્યા અથવા પૂર્ણ અમે આ પુસ્તકમાં લખીએ છીએ. તેટલી માત્ર કરવાથી તેઓ મોટપણે ધર્મવૃત્તિથી ચલાયમાન થશે નહિ.

એકલા બાળકોને માટેજ આ અમારું પુસ્તક નથી. સોભાગ્યવતી, ત્રિધવા યુવક યુવતી માંદા ધરડા વીગેરેને માટે પણ આ ટુકડામાં અમે સત્યમાર્ગનું સેવન કરવા વિનવીએ છીએ. અને શ્રીકાંતોએ આ પુસ્તકની હજારો પ્રત ખરીદ કરી નિશાળ મેળા વીગેરે રથળે, ઉત્સવ પ્રસંગે વહેંચી અભિવિધાનું દાન કરવું વિદ્યાદાન સર્વદાન કરતાં શ્રેષ્ઠ દાન છે અને તેનું ફળ અવિનાશી છે.

સંકલ્પ શબ્દનો અર્થ એ છે કે એક જાતની ચિત્તશક્તિ એટલે દૃઢ

નિશ્ચય શુદ્ધ અને શશાસ્ત્ર વિચાર છે. તે ફળીભુત થાય છે અને સિદ્ધિ મળે છે. માટે સંકલ્પ કરવો. સંકલ્પ રહિત થવું તે સન્યાસી અથવા યોગીને માટે છે. સામાન્ય અવસ્થાને માટે નથી. ગૃહસ્થને તો પ્રતિક્ષણ વિવિધ કામનાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. માટે દુષ્ટ કામનાઓથી દૂર રહી ઉત્તમ કામનાઓ અદ્યક્ષ કરવી.

ત્યારપછી પોતાના જે ઈષ્ટદેવ હોય તેનું નામ લઈને સર્મપયામિ કહીને ધ્યાન ધરવું.

કેમકે એકજ નિશુષ્ક અક્ષ વિવિધ પ્રકારે વિવિધ સ્વરૂપે વિવિધ દેશમાં, વિવિધકાળે અને વિવિધ પરિસ્થિતિમાં વિવિધ પુરુષોને વિવિધ અનુભવ ગમ્ય થયાસંસ્કાર દેખાયા છે. અને તેઓએ પોતાના પરિજ્ઞાને તેવો તેવો બોધ આપી સન્સારો દોરવવા વિવિધ ધર્મ સ્થાપન કર્યા છે. આર્યજનોએ અક્ષ કહ્યો છે. ખ્રિસ્તીઓએ ગોડ કહ્યો છે. મુસલમાનોએ અલ્લા કહ્યો છે. પારસીઓએ બોદા કહ્યો છે. વીગેરે વીગેરે.

यं शैवाः समुपासते शिव इति ब्रह्मन्ति वेदांतिनोः ।

बौद्धा बुद्ध इति प्रमाण पटवाः कर्तेति नैयायिकाः ॥

अरहन् नित्य त्यथ जैन शासनरताः कर्तेति नैयायिका ।

सोयंबो विद्वातु वांच्छित फलम् त्र्यलोक्य नाथो हरिः ॥

x

x

x

x

यं ब्रह्मा वरुणेन्द्र रुद्र मरुत स्तुनवन्ति दिव्यैस्तवेहिः ।
वैदैहि सांग पद क्रमोपनिषदैः गायन्ति यं सामगाः ॥

ધ્યાનાવસ્થિત તદગતિ ન મનસાઃ પસ્યંતિ ચં યોગિનો ।
યસ્યાં તં નવિદુઃ સુરાસ્સુરગણાઃ દેવાયતસ્મૈ નમઃ ॥

x

x

x

x

ન જાણું હું બ્રહ્મા ન શિવ અથવા શ્રીપતિ હરિ,
પરંતુ ત્રિતાપોને, હરણુ કરી લે જે પર હરી;
મૂકાવે મૃત્યુથી નિયમસર કમે ફળ ભરી,
નિયંતા તેને વંદુ જગત રચી રક્ષે સુખકાંી.

આ પ્રમાણે સ્તુતી કરી પોતાના ઇષ્ટ દેવને સ્નાન કરાવવું. દીલ લુછવું. ચંદન ચઢાવવું. અક્ષત, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ નૈવેદ્ય કરવાં અને આરતી ઉતારવી. મંત્ર પુષ્પાન્જલિ અને પ્રાર્થના કરવી. પ્રદક્ષિણા કરવી. ચરણામૃત લેવું. આરતીની આસકા લઈ નૈવેદ્ય સહિતે વહેચી આપવું. ત્રિવર્ગે સંધ્યા કરવી. અને ખાટકી સુધી સર્વ કોષ્ટને પૂજા કરવાનો અધિકાર છે. દેવ કદી અભડતા નથી. હથ્થરની પ્રાર્થનાનો સર્વ કોષ્ટને હક છે. હિંદુ ધર્મમાં બિન્ન બિન્ન સ્વભાવવાળા વિચિત્ર રચીના વિવિધ અધિકારવાળા મનુષ્યો છે તેની રચીને અનુસરી તેને ઉત્તરિતે માર્ગે ચઢાવા ઝેવી વિદ્વાનોની ધારણા હોવાથી અનેક માર્ગો રચ્યા છે. જે પ્રમાણે જુદા જુદા પર્વતોમાંથી બિન્ન બિન્ન માર્ગે અનેક નદીઓ વહે છે. પણ તે સર્વનું પર્ય-શાન આખરે સમુદ્રમાં જમ્મ મળવાનું છે. તે પ્રમાણે સર્વ ધર્મ અને બાળણ્યા ઉપરની મેલડી માતા, ડાકિની શાકિની વીગેરેની પૂજા પણ બ્રહ્માત્મ પ્રાપ્ત કરાવા માટે છે. જેને જોટલી પુરસદ હોય તેટલો વખત નિત્ય કર્મ લંબાવતા જવું.

આજકાલ દોડધામ કરનારા બટકતા ચિત્તવાળા પ્રગતિને ઉદયની ઇચ્છા રાખનારા ઝેમ કહે છે કે અમને સદ્વા કરવાની પુરસદ નથી. ટુંકામાં સર્વ સુખ મળે અને વિજ્ય પ્રાપ્ત થાય અને સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિ થાય એવો સર્વથી સહેલો અને ટુંકો માર્ગ હોય તો તે બતાવો. એવો પ્રશ્ન વારંવાર કરવામાં આવે છે તેના ઉત્તરમાં અમારે લખવાનું કે જો તમારે સર્વ પ્રકારનું સામર્થ્ય મેળવવું હોય તો ટુંકામાં ટુંકો અને સહેલામાં સહેલો રસ્તો તે સંધ્યાવંદનજ છે. અને તે સંધ્યા વંદનમાં મુખ્ય તત્ત્વ ત્રયત્રીજ છે. એ સિવાય સન્માર્ગની દૃઢ બાવના થવાને અને અંતરમાં ઉત્તમ વિચાર રહુન્નુ થવાને બીજો કોઈ માર્ગ નથી. દિન દિન પ્રત્યે બાવના દૃઢ થવી જાય છે. અનુભવ આવે છે. અને

સંધ્યા શું વસ્તુ છે તે સમજાય છે. ઇશ્વરના સંકલ્પથી આ જગતની ભૂતપત્તિ સ્થિતિ રક્ષણ પ્રગતિ અને પ્રલય નિયમસર સમપ્તિ અને વ્યથિમાં થાય છે. તદનુસાર ઝોટલે કે વેદશાસ્ત્રમાં જે સત્, દૃઢ, સમષ્ટિરૂપ ચેતન્ય ઇશ્વરમાં વ્યથિએ પોતાનો સંકલ્પ મૂકવાથી ફળ હૃદયવે છે. અને તે ઇશ્વરી ઇચ્છાને અનુસરી યથાકાળ અને પરિસ્થિતિએ ફળ નીપજે છે. ચિત્તશક્તિ સર્વ શક્તિનું મૂળ છે અને તે સર્વ કર્મ કરવાને સામર્થ્યવાન છે, એ ચિત્ત શક્તિમાં વ્યથિએ પોતાનું ચિત્ત ઝોટલે ચિત્તશક્તિ તેમાં મૂકી જોડવું. ઝોટલે કે તદરૂપતા થઈ અન્ય વૃથાસંકલ્પો દૂર રહી જશે માત્ર શબ્દ બોલવાથી ધણું જ જુઓ ફળ થાય છે- તે શબ્દના અર્થ સમજવાથી તેમાં શું શક્તિ છે તે સમજાય છે અને તેમાં ચિત્ત રોકવાથી કાનની દૃઢ બાવના થઈ હૃદયમાં પ્રેરણા થાય છે.

જે કાંઈ પ્રેરણા આવી રીતે થાય તે ઇશ્વરી પ્રેરણા છે. ઇશ્વરી બળ છે. અને સર્વ દુઃખથી છોડાવનાર આ દુનિયામાં સંપૂર્ણ વૈભવ સુખ તેમજ આત્મિક સુખ મેળવી આપનાર એક મહા સાધન છે અને તે સુખનું નામ ગાયત્રી મંત્ર ઝંકાર, ચિત્તશક્તિ, સાવિત્રી ઇત્યાદિ છે.

ધણું કરીને સર્વ મનુષ્યો ઇશ્વરની ઉપેક્ષા કરી કું મરવાનો નથી એમ ધારી સાત સાત માળની હવેલીઓ બંધાવે છે. પણ જાણતો નથી કે ક્યાં તો કું તે હવેલીને છોડી દઈશ અને મારા શરીરની રાખ યોગ્ય વખતમાં જ થઈ જઈ આ હવેલી કાંઈ બીજાની થઈ જશે. કું ધરને છોડીશ અગર ધર મને છોડશે ઝોટલે બીજો કાંઈ તેનો માલિક થશે. એ અનિત્ય વસ્તુ છે. ત્યારે એમાં નિત્ય શું છે તેનો વિચાર કરીએ.

મેલડીમાતા કેવી રીતે ફળ આપે છે. તે માટે એક કપડા વણવાના યંત્રનું ઝોટલે ગીરણીનું દ્રષ્ટાંત આપીએ છીએ. એમાં કપડાના તાકાને તાકા નીકળ્યા જાય તે કાણુ ઠકાડે છે કેવી રીતે નીકળે છે. તે જણાવીએ.

આ ગીરણીમાં બે વસ્તુ દેખાય છે.

૧ નિત્ય ૨ અનિત્ય (મેટર અને એનરજી)

દરેક ચક્ર દરરોજ તેલ પીએ છે. ઝોટલે તેના ધસારાની જોટને લીધે તેમાં તેલ રેડવું પડે છે અને બોયલરમાં કાચલા અને પાણી રેડવું પડે છે. દરરોજ ચક્રર ધસાય છે અને તેનું આયુરદા કમતી થતું જાય છે. કાચલા

અને માથાની અતિશય બળમ કરે છે અને ખીજા કોયલા નાંખ્યા કરવા પડે છે. હાથા માથાની મુસ્તુ પડે છે. હવે આ બધી દૃખ વસ્તુ છે પણ એમાં એક અદ્યક્ષ વસ્તુ આપા મોકોને ફેરવે છે એ ક્યાંથી આવે છે ? અને ક્યાં જાય છે અને તે જાણના મારે તેમાં કેઈ શક્તિ લાવનાર કે બાંધ કરનાર કેઈ ખીજા શક્તિ ઉમેરવી મક્તી નથી એ શક્તિ પ્રત્યક્ષ સાચ છે અને શ્રી જાય છે. એટલે કે દેખાય છે અને નથી દેખાતી જે જળ અને અગ્નિ આ શક્તિ ઉત્પન્ન કરનાર છે એવું કહીએ તો જળ અને અગ્નિ એકઠાં મળતાં જળ અગ્નિને કોઈપણ નાંખે છે. અને જળ વરાળ થઈ ઉડી જાય છે. પરિણામે બનેલા જાણ સાચ છે. જે જોઈ એટલે એનરજી કેઈ જગ્યાએથી કેપ લાવ્યું નથી અને કેઈ કિયામતે જેદા શક્તિ તેને અટકાવ્યું નથી હવે જે કેઈ ખીજા શક્તિથી બધાં ચક્ર ફેરવીએ તો એ વરાળ વિના પણ તેમાં શક્તિ જણાય છે. જેવી રીતે કે વીજળીનો તાર લગાડ્યો કે ચક્રો ધરધર ફરવા માંડે છે.

અથવા હાથપ્રેમીક લીફટ જેવું કાંઈ કરીએ તો વિજળી અને અગ્નિ જમર માથુ શક્તિ તેની તેજ જણાય છે અને ચક્રો ફેરવે છે. હાથ ફેરવીએ તો પણ એજ શક્તિ દ્રિપ્ત સાચ છે. જેવી રીતે રેડીઓ કાંતવામાં સાચ છે તેમ. ત્યારે એ શક્તિ સર્વત્ર વ્યાપક છે. હાથમાં પાણીમાં, અગ્નિમાં, વરાળમાં એક સરખું એકનું એક એનરજી તત્વ આત્મશક્તિ કામ કર્યો કરે છે. અગ્નિમાં હાલક શક્તિ તેજ શક્તિ, અણુ અણુને બેદ કરનારી શક્તિ છે. જળમાં અગ્નિ હોલવવાની શક્તિ છે. ત્યારે એ શક્તિ તે શું ? વિજળીમાં પણ શક્તિ છે. એ શક્તિ અનિત્ય એમ કહીએ તો તે એક ઠેકાણે નથી જણાતી તો ખીજા સર્વ પદાર્થમાં જણાય છે. પદાર્થનું રૂપ અને આકાર નાશ થયા કરે છે અને એમાંની શક્તિ જે નિરાકાર અદ્યક્ષ અક્રિય અને સર્વત્ર વ્યાપક અવ્યવહાર્ય એક સરખીને સરખી, જેવી તે લેવી વધપટ થયા વગરની છે. અને તેને નિત્ય એવું નામ વેદશાસ્ત્ર આપે છે.

પદાર્થ વિદ્યાના હિમાવતીઓ એ શક્તિને જડ તરીકે ગણે છે. પરંતુ તે જડ નથી આપણા હાથ પગ હમાવે છે એટલે કર્મેન્દ્રિય પ્રચાલક જ્ઞાનેન્દ્રિય પ્રચાલક જ્ઞાનેન્દ્રિય પ્રેરક મનસ્સં સુદ્ધિ ચિત્ત અહંકાર મમત્ત્વ અને જ્ઞાન એ સર્વ પેદા કરનારી એ સર્વ શક્તિ એકની એકજ છે. નવા નવા ખાટ અને રૂપ દ્રિપ્ત કરનારી એટલે જન્મ કરનારી પણ એજ શક્તિ છે. એક ખાટ બાગી જાય છે પણ તે ખાટમાંની શક્તિ જે વિશુ છે અસલા જેને અંતરરૂપ

અથવા જીવ કહે છે તે અવિનાશી ચૈતન્યરૂપ પ્રકાશક અર્થક નૈવૈતિક છે. એમ સ્પષ્ટ બતાવ્યું છે. કદાચ એમ ગણીએ કે એ બહુવસ્તુ છે. પણ બહુમાં હેતુ નિમિત્ત અને ક્રીણુ ચિત્રવિચિત્ર રચના કરવાનું કામ કરવાની શક્તિ નથી તે તે પેલા અદ્વૈતની આત્મશક્તિજ છે એમ વેદાન્ત અને ભક્તિ અનુભવવડે સમજાય છે.

ધ્યેયઃ સદા સર્વિતુ મંડલ મધ્યવર્તિ નારાયણયિતિ સદા જામિ.

સૂર્યમંડલ એટલે કે નવગ્રહો, ઉપગ્રહો, તારાઓ, અને પ્રયેષ પરમાણુઓમાં પેણી જે કાંઈ નિયમસર કામ કરી રહી છે તે જ્ઞાનમય અચિત્તલ શક્તિનું અમે ધ્યાન ધરીએ છીએ.

આવી રીતે કાંઈ જડની પ્રાર્થના થઈ શકે નહિ. એથી તે પ્રાર્થના સર્વ વિદ્ય જ્ઞાનધન ચૈતન્યનીજ છે. જડની નથી. અને એ ચૈતન્યરૂપ આપણે અજ્ઞાનના યુગ્મવાડામાંથી ઉપર ઉપર ગતિ કરતાં આપણું મૂળ જ્ઞાનસ્વરૂપ તેની સ્થિતિ સમજવા માટે ધર્મ કર્મનીજ બજાર છે. એનું જ નામ મૌક્ષ છે.

આ વાત વિચાર કરવાથી સર્વ કોષના અનુભવમાં આવ્યાથી શુદ્ધ ભાવના જાંધાયા વગર રહેતી નથી.

હવે આ પુસ્તક આગળ ચલાવતા પહેલાં કેટલાએક સંપ્દના અર્થ સ્પષ્ટ રીતે સમજવા માટે નીચે આપીએ છીએ. તેને સારી પેઠે ધ્યાનમાં લેવા.

બ્રહ્મ-બ્રહ્મ એટલે આકાશ કરતાં પણ ધણું મહોદ્દ તે. જેના એક દેશમાં આપું બ્રહ્માંડ ખસ ખસના દાણા જેવડું છે તે સર્વ ઉત્પાદક, સર્વના બીજરૂપ, કારણરૂપ, દોષ રહિત અને સ્થિતિ લય ઉદ્ભવ કરનાર એક ચેતન છે. જેને સર્વોધાર અનાઘ અનંત પ્રજ્ઞાન અંતિમ સ્થિતિ કરવાનું સ્થાન સમિધાનંદ, અસ્તિ, બ્રાતિ પ્રિયસ્વરૂપ અવાગમનસર્ગીઅર ઇત્યાદિ વિશેષણો લગાડી ધ્યાન ધરવામાં આવે છે તે છે.

કુ'ધ્યા કરવાનો હેતુ-એ છે કે જીવાત્માનાં સદ્ગુણો વૈજાંતી પ્રેરણા થાય અને સ્વરૂપસ્થ સ્થિતિમાં પ્રતિદિન પ્રગાલ થાય.

બ્રાહ્મણ જન્મનો હેતુ-દેહ ઇન્દ્રિયનાં સુખ નહિ ભોગવતાં સર્વ અને મોક્ષ મેળવવા માટેનો છે. દેહ એ એક કંઠખાનું છે. કંઠખાનનાં સુખ દોષ નહિ. માટે કંઠથી છૂટવું અને સ્વરૂપ સ્થિતિ પામવી એનું નામ મૌક્ષ છે. ટુંકમાં જન્મ મરણની સંસૃતિના બંધનથી છૂટા થવું તે મૌક્ષ છે. એટલે

કે સમર્થિય દેહ રહિત સ્થિતિ થવાથી સ્વેચ્છા મતિ અપ્રતિહત બલ અખંડ ઐશ્વર્ય અને સર્વ સિદ્ધિ વૈભવ ઇત્યાદિ સંપાદન કરવે એ છે.

ક્ષત્રી જન્મનો હેતુ-પ્રજ્ઞપાત્રન ઇત્યાદિ કરીને સુખ ભોગવવાં અધર્મોએને દંડ આપવો ઇત્યાદિ માટે છે. (શુઓ ભગવદગીતા અધ્યાય ૧૮ મો.)

રજોગુણાત્મક પ્રકૃતિના ભોગ ભોગવવા.

શુદ્ધ અને અત્યંત-તમાત્મક પ્રકૃતિના સુખ અને દુઃખ તે ભોગવે છે. એ વિષે પશુ ભગવતગીતાના ૧૮ મા અધ્યાયમાં સ્પષ્ટ વિવેચન થયું છે. તેમાંથી જોઈ લેવું.

ભૂર્ગ-પરમાત્માનું દિવ્ય તેજ તે ભર્ગ. જે સુખ્ય પાંચ પ્રકારે જગતમાં જણાય છે. ૧ ચંદ્ર ૨ સૂર્ય ૩ પાંચ પ્રકારનો અગ્નિ ૪ વિદ્યુત ૫ ગૃહ ઉપગ્રહ તારા.

આ તેજોમય શરીર છે.

તેની ઉત્પતિ નીચેની રીતે થાય છે.

અમ્મ રસથી વીર્ય, વીર્યથી ઝોજસ, ઝોજસથી શુદ્ધસત્વ, શુદ્ધ સત્વથી બ્રહ્મપ્રાપ્તિ.

બ્રહ્મ એટલે વેદ. તેમાં ચરે એટલે વિદ્યાબ્યાસ કરે તે બ્રહ્મચારિ.

બ્યાહતિ-‘ સાંકેતિક ટુંકા શબ્દમાં મંત્ર દેવતાને બોલાવવાનો પ્રકાર તે બ્યાહતિ.’

જેવી રીતે રસાયન શાસ્ત્રમાં H. Z. O. એવા સાંકેતિક અક્ષરો છે. તેનો અર્થ હોટર એવો થાય છે તે પ્રમાણે સંહિતામાં સાંકેતિક ગુપ્ત શબ્દ છે. તેનું નામ મંત્ર છે. અને તે મંત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે દેવો ચાલવાને બંધાયેલા છે.

દેવતા-જે મંત્રના ઉદ્દિષ્ટ ચેતનરૂપ અભિમાની તેનું નામ દેવતા. જીવને ઉપાસના કરવાથી પોતાના ઘોતનું વડે પ્રકાશભાવ આપે તેને દેવતા કહે છે.

ઋષિ-ઋ મનન કરવું મેળવવું એ ધાતુમાંથી ઉત્પન્ન થએલો શબ્દ છે.

જે મંત્ર દ્રષ્ટા મંત્રની દેવતાને પર્યંતિ વાણીમાં પ્રત્યક્ષ અનુભવે છે અને જે ઇતર પ્રાણીને વૈખરીદ્વારા તે દેવતા પ્રતિ લક્ષ જાય છે. તે દેવતામાં સાયુજ્ય કરાવે તે ગુરની સંઘા ઋષિ છે.

જે માણસ અત્રે જેવા ગુણ કર્મ સ્વભાવનો હોય છે તેવાજ તે પૃથ્વીમાં જુદા જુદા દેશમાં જુદા જુદા પોષાક પહેરી જશે કે મરણ પછી પ્રેત અવસ્થામાં હશે. પિતર થશે કે દેવ શરીર ધારણ કરશે તો પશુ તેનો ગુણ

કર્મ સ્વભાવ જેવોને તેવોજ રહેશે. જે માણસ વિદ્વાન છે તે અહીં પણ દેવ તરીકે પૂંજય છે. મરણ પછી પણ તે દેવ શરીરજી ધારણ કરે છે. અને તેના તે ગુણકર્મ સ્વભાવ ત્યાં હોય છે પણ તેમાં ફેર બદલ થતો નથી જે અહીં હુમ્મો છે તે જ્યાં જશે ત્યાં હુમ્મોજી ગણાશે.

મરણાન્તક ક્રિયા દાન ધર્મશ્રાદ્ધ ઇલાદિની અવશ્ય જરૂર છે. બ્રહ્મ એક છે. તેમજ હૃદય એ પણ એકજ છે. જીવ એક છે. એ ત્રણે જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. વેદ અને વેદાંત એ વાત સ્વીકારે છે. તેમ છતાં બેદ ભાસવાનું કારણ અને જીદા જીદા શરીર ઉત્પન્ન થવાનું કારણ પૂર્વજન્મમાં કરેલાં કર્મસંસ્કારો છે. જેવી રીતે કે પવન એક છે. પણ બધાના નાક જીદા જીદા છે તેથી કરીને બધાના પ્રાણપ્રાણની ગતિ એક સરખી નથી. બિન્ન બિન્ન છે. તેજ પ્રમાણે એકજ પ્રજ્ઞાનના બેદો છે. સર્વ કંઈ જે છે તેનો મુખ્ય બીજાત્મક ખજનો નિગુંણ બ્રહ્મ છે. વ્યક્તિ કરતાં અવ્યક્ત મહા જોરાવર અને સર્વ શક્તિમાન છે. જે પ્રજ્ઞાન બ્રહ્મ અવિદ્યાના પાસથી બંધાયેલો છે. એટલે સંસ્કારવાળો છે. તે માયાનો તાબેદાર જીવ છે. જેવી રીતે કે ભરતીના વેગમાં લાકડાનો કકડો સ્વેચ્છાથી ગમન કરતો નથી પણ ભરતીનું મોજીનું જ્યાં તેને હસડી જાય છે ત્યાં તે જાય છે એવી જીવતી દશા છે. પવન અને પાણીની ભરતીની સામે જે પ્રમાણે ગત બોટ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલે છે અને ભરતી અને પવનના વેગને ગણકારતી નથી તેવો હૃદય છે. અને જેમાં પવન પાણી ભરતી મોજી શાંતિ અને તોફાન ઇત્યાદિ છે તે નિગુંણ બ્રહ્મ છે. એટલા માટે તેને સર્વ સ્થિતિ લય દ્વંદ્વમવ કારણ નિયંતા પ્રજ્ઞાશક્તિ સર્વોધાર અને સ્વરૂપસ્થ સ્થિતિ કહે છે. આપણે તો જીવ છીએ. લાકડાના કકડા જેવા છીએ એટલા માટે લાકડાના કકડામાંથી આગબોટ થતી દરિયો થતા માટે પુણ્યકર્મ, દેવપૂજન, સંધ્યા, પંચમહાયજ્ઞ, દાન, અને અધ્યાત્મવિદ્યા, જ્ઞાનવિજ્ઞાન અને પ્રજ્ઞાનની જરૂર છે. જેને પ્રેત થઈ કલિકલેશ, પાપવાસના ભોગવી. દુષ્ટ યોનીઓ ભોગવવાની ઇચ્છા છે તેને પુણ્યકર્મ કરવાની જરૂર નથી તેને તો હૃદયની હિપેક્ષા કરી વામીના પંચમકાર સ્વેચ્છા પ્રમાણે સેવા નિરંકુશપણે વર્તન કરવું.

સર્વધર્મ અને મુખ્યત્વે કરીને જેઓ પુનર્જન્મને માનતા નથી તેઓ પણ મરણાન્તર ક્રિયાઓ કરે છે. એન્જલ્સ, શીરસ્તા અને દેવોને માને છે અને તેની પાછળ ક્રિયા કરે છે. તે હિપરથી જીજ્ઞાસુની ખાત્રી થશે કે અમે જે સંધ્યા પૂજનો રસ્તો બતાવીએ છીએ તે સીધો અને સરળ પ્રમતિનો માર્ગ છે.

પ્રજનવિધિ.

નરસિંહ મહેતા કહે છે કે

સત રહે પાછલી ખટખટી સાધુ પુરૂષે નવ સુષ્ઠ રહેવું, ઇ.
તેમ શ્રી શ્રેયસાધક અધિકારી વર્ગ વર્તમાન આચાર્ય કહે છે કે
પ્રત્યેક રમ્ય પ્રભાતમાં, વહેલા ઉઠી ધડી બે ધડી,
ધ્યાન રસ લય લીન બની, કર પ્રભુથી કંઈ કંઈ વાતડી.

વળી બમવત ગીતામાં જે પ્રમાણે આસન વિધિ કહ્યો છે તે પ્રમાણે સ્થિર ચિત્ત કરી સૂર્યોદય સમયે સંધ્યા કરતાં સૂર્ય અર્ધપ્રદાન વીગેરે આપવાં સંધ્યાના આઠ અંગ છે અને પૂજના પાંચ અથવા સોળ ઉપચારો છે. અને આઠ વાગે સર્વ ધર્મ કર્મ ખત્તાસ કરી થોડું ઝોક ગાયનું દૂધ પીને પોતાને કામ ધંધે વગગવું.

બ્રહ્મચારિએ વિધાબ્યાસ કરવો કસરત કરવી અને આર્ય બોકોને જમવાનો વખત બપોરના બાર વાગતાનો છે અને એક વખતજ ભોજન કરવાની આચાર્ય છે. રાતે પશુ થોડુંએક દૂધ પીને દશ વાગે સુષ્ઠ જવું. રાજ્યના અંધારણુ ને લાંબે દેશકાંઠા વિપરિત થઈ ગયાં છે તેથી જેનેજેમ ફાવે તેમ અને ધંધાને ખસેલ ન પહોંચે એમ વર્તવું.

પંચોપચાર પૂજન-આ બાલક સધવા વિધવા વિગેરે સર્વ કાષ્ટને માટે આ પંચોપચાર પૂજન વિધિ છે.

પોતાને જે દેવ ઇષ્ટ હોય તે દેવનું નામ લઈ પૂજન કરવું જેવી રીતે કે

શિવાય નમઃ સ્નાન સમર્પયામિ

વિષ્ણુવે નમઃ અર્ધ્યમ સમર્પયામિ

ગણેશાય નમઃ અંદનમ સમર્પયામિ

મહાકાલી, મહાલક્ષ્મી, મહા સરસ્વતીયનમઃ

કુંકુમમ અક્ષત સમર્પયામિ,

ધૂપમ સમર્પયામિ.

દીપમ સમર્પયામિ.

નેવેદ્ય સમર્પયામિ.

આશર્લિકમ સમર્પયામિ.

પ્રદિક્ષણમ સમર્પયામિ.

મંત્ર પુષ્પાંજલિં સમર્પયામિ.

મનુષ્ય ઉદ્ધે છે તે વખતે ધન સુસુપ્તિ અવસ્થામાં જીવ બ્રહ્માશ્રિત

થઈ લયની સ્થિતિમાં હોય છે. અત્રે લય શબ્દનો અર્થ જણાવવાની જરૂર છે. જેવી રીતે એક ચંપુમાં સમુદ્રમાંથી જળ ભરી દટ્ટો માર્યો હોય પછી તે ચંપુને સમુદ્રમાં ડુબાડી મૂકી દઈએ. તો ચંપુમાંનું પાણી સમુદ્રમાં ભળી જશે નહિ. જ્યારે ચંપુને પાછો કાઢીએ ત્યારે ચંપુમાંનું પાણી સમુદ્રના પાણીથી જુદું હતું તેવું તેવું સમુદ્રના પાણી સાથે ભેળશેળ થયા વગરનું રહે છે. ચંપુમાંનું પાણી અદ્વયશક્તિ છે. અને મહાસાગરનું પાણી મહાશક્તિ છે તેમ છતાં બંનેનું પાણી તે એક સમુદ્ર જળ છે. તેમાં કશી ભેદભાવ નથી. સમુદ્રના પાણીનું નામ ચિત્તિશક્તિ છે.

ઉપ એ સુખની સ્થિતિ છે. મુઝ્ઝીં એ દુઃખની સ્થિતિ છે. ગાંડાપણું અથવા છાકટાપણું એ રોગની નીશાની છે માટે એ બધી સ્થિતિને એક સરખી જાણવી નહિ. અને તે હૃદયાન્તરગત અંતયામિની સાક્ષી આંખાના ઝાડ ઉપર ફેરી બટાલી હોય અને તેની ગોટલીની આંદર જેમ ઝડતું ખીયું એ ઝાડ વચ્ચે સૂતેલું હોય છે તે પ્રમાણે હૃદયના બે વેન્ટ્રીકલસ (Bentricles)માં જીવ અને શીવ રહે છે. અને શીવ જે અંતર્યામી અષ્ટિ દેહમાં વસેલો છે તે પ્રપકારા કરી આસોઆમ અન્નાવે છે તેથી કરીને એ આણુસ સુડઢાં રૂપે થતો નથી. પણ આનંદથી ગાંધ લે છે. એ પચ કાશ- માંના આનંદમય કાશમાં સુખે ગાંધ લે છે. જ્યારે જાગૃત અવસ્થામાં આવે છે ત્યારે બારીમાં જેમ માણુસ બેસીને બધા રસ્તા જુએ છે તે પ્રમાણે નેત્ર સ્થાનમાં જીવ રહે છે. તે બ્રહ્માનું સંસ્કૃત છે. એટલા માટે જેને શુદ્ધ સંસ્કાર બાંધવો હોય તેણે નિર્મળ અવેલા અંતરમાં જે પદાર્થનું દર્શન થાય અથવા જે કાંઈ બોલે તેમાં તત્ત્વપદાર્થમાં જે બ્રહ્મ બાવના રહે તો નિર્ભય અંતઃકરણમાં ખણી છાપ પડે છે. અને અંતર શુદ્ધ થાય છે પણ એ કૃત્સિત્ પદાર્થનું દર્શન કરવામાં આવે અને તેમાં બ્રહ્મ બાવના ન કરે તો ખરી છાપ પડતી નથી એટલા માટે તેણેમય પદાર્થ જેવા કે સૂર્ય, અગ્નિ, ગાય, સંત, સતિ, ઇત્યાદિના દર્શન હૃદયમાં વારને કરવાં અને શકરનું નામ સ્મરણ કરવું તેથી દિવસ આરા જાય છે.

રાત્રીના ચોથા પહોરના ત્રીજા મુહુર્તથી બ્રાહ્મ મુહુર્ત કહેવાય છે, ૫૫ ઘડીથી ઉપકાળ ૫૭ ઘડીથી અશ્લોકાદ્ય ૫૮ થી પ્રાતકાળ અને ત્યાર પછી સૂર્યોદય થાય છે તે સમયે સૂર્યને અર્ધ આપવા અને અગ્નિમાં હોમ દેહરૂપી અંધનથી છૂટવા માટે કરવો.

ઘોડઘોપચાર પૂજન.

ભસ્મ ધારણમ—ૐ કયંબકં યજામહે સુગંધમ પુષ્ટિવર્ધનમ્ ડર્વા
રુક્મિવ બન્ધનાત્ મૃત્યુ મુક્ષિય મામૃતં ॥

જગતમાં ગરમી અને શરદી એ જીવનતત્ત્વમાં મુખ્ય સાધન ગણાય છે. તથા જ્યોતિ ગરમીની.

૧ સૂર્યો જ્યોતિ હિઃ । ૨ અગ્નિ જ્યોતિ હિઃ । ૩ વિશ્વતો વેગવંતાહા.

હવે ત્રાજવાનો કાંટો જેમ બરાબર રાખવામાં આવે છે તેમ આ ગરમીનું શ્મન કરવા માટે

ચંદ્રો જ્યોતિ હિઃ આપો જ્યોતિઃ ઇન્દ્રો જ્યોતિ (મેધ)

આ વસ્તુઓવડે કરીને આખા વિશ્વમાં દિગ્ગતિ રચતિ લય અને પ્રગતિ થયા કરે છે. એમ છતાં પણ આખરે સર્વ પ્રાણીમાત્ર વીગેરે સર્વ કોઈ ભસ્મ થઈ જવાનું છે. એ બદલ નીચે પ્રમાણે મંત્ર છે.

ૐ અગ્નિરિતિ ભસ્મ, વાયુરિતિ ભસ્મ, જલમિતિ ભસ્મ, સ્થલમિતિ ભસ્મ, વ્યોમેતિ ભસ્મ, સર્વં દ્રવા દદં ભસ્મ પૃથાનિ ચક્ષુષી ભસ્માનીતિ.

અગ્નિ ચંદ્ર અને સૂર્ય એ ત્રણ આ વિશ્વરૂપમાં શંકરની આંખ હોય તેવા પ્રત્યક્ષ છે. કે જેનાથી આ વિશ્વના સધળા પદાર્થો નેત્રમાં જ્યોતિરૂપે રહી દેખાય છે.

સુધારકોની આંખે આ સર્વં જડરૂપ દેખાય છે. અચેતન દેખાય છે પણ તેમ નથી. આ જગતમાં એક પણ પરમાણુ ચેતન્ય રહિત નથી. તેમાં કેઈ અદ્ભુત મહાન શક્તિ, જ્ઞાનસ્વરૂપે ક્રિયા કરતી સતત્ સર્વકાળમાં રહે છે.

હેતુ નિયમ અને અચિતન્ય અદ્ભુત રચના આ જગદવિભાસી પ્રચંડ શક્તિએ રચી છે. તેથી ભક્તજનોને સમષ્ટિરૂપ ઇશ્વર પ્રત્યક્ષ જણાય છે.

આચમનમ્.

ૐ આત્મતત્વાય શોધયામિ સ્વાહા

ૐ વિદ્યા તત્વાય શોધયામિ સ્વાહા

ૐ શિવતત્વાય શોધયામિ સ્વાહા

આ પ્રમાણે મંત્ર બોલતા બધું ક્ષય આચરન કરવાં એનાથી એટલે જલ પ્રાસન કરવાથી શરીર મન અને આત્મા સ્થિર થાય છે. આચરનની મતલબ એવી છે કે મારા જીવાત્માનું તત્વ (એનરજી) જે છે તેને હું શોધું છું. અને તે અંતર્વાનિરૂપ તત્વ મને પ્રેરણા કરે.

જ્ઞાનનું તત્વ (એનરજી) તે મને સંપૂર્ણ અઘાવિધા આપી મારા અંતરમાં પ્રકાશ કરે. ઉત્તરોત્તર મારું કલ્યાણ કરનાર પ્રગતિ આપનાર, જે શિવતત્વ (એનરજી) છે તે મને સન્માર્ગ દર્શાવી સ્વીકારે.

આ આચરનનો લક્ષ્યાર્થ છે.

અથ ધ્યાનમ.

આ જમતમાં નામ અને આકારના બેદથી માયાવી ક્ષણિક પદાર્થો વ્યવહારમાં અનેક નજરે જણાય છે. તે પ્રતિક્ષણે પલટાતા જાય છે. એ જુદું સર્વ કોઈને જણાય છે. પણ તેમાં રહેલું અલક્ષ્ય જે ચૈતન્ય સમષ્ટિરૂપે ક્રિયા કરાવે છે. તે અદ્રશ્ય અવ્યવહાર્ય, અલક્ષ્ય અને અચિંત્ય છે. તે મારું દૃષ્ટ સ્વરૂપ મારા ધ્યાનમાં આવે. એમ કહી નીચે પ્રમાણે ધ્યાન કરવું.

જે દેવનો જે ઉપાસક હોય તે દેવનું તેણે ધ્યાન કરવું.

અથ શિવધ્યાનમ.

શુર્જંગી વૃત.

અકંઠે કલંકાત અનંગે શુભંગાત
અમાણી કમલાત અભાલે ન લાક્ષ્મી
અમૌલો શ્યામકાત, અગ્રામે કલત્રાત
અહંસ દેવ અન્ય ન મન્યે ન મન્યે;

આ શ્લોકમાં વિશ્વરૂપનું દર્શન છે. જેને કંઠ નથી (એવું એનરજી) પણ જેના કંઠમાં વિષનું કલંક છે. જેને શરીર નથી (એવું એનરજી) પરંતુ જેનું સમષ્ટિરૂપ અમ છે તે ઉપર શુભંગો છે. જેના મસ્તક ઉપર શુગટ નથી પણ જેના સમષ્ટિરૂપ મસ્તક ઉપર અંદ્રનો શુભટ વિરાજે છે. જેને ડાબી પાંખ નથી પણ જેના ડાબા પડખામાં (મોઢર) માલાશ્વરી છે. એવા મહાશય અને અમીઝ્ય પદાર્થનું હું જ્ઞાન કરું છું. તે જિજ્ઞાસુ હું બની છું કોઈ દિવ્ય શક્તિને જાણતો નથી. માત્ર તેનું હું જ્ઞાન કરું છું.

શિખરિણી વૃત્ત.

મણેશં મણેશાઃ શિવ ઇતિ ચ શૈવાહાય વિષ્ણુવાહાઃ
 રવિમ્ સૌરાઃ વિષ્ણુમ્, પરમ પુરુષમ્ વિષ્ણુમબ્જકાહાઃ
 વદતુ ત્યેકે શક્તિં જગદુદય રક્ષા પ્રલય કૃતઃ
 ન જાને કિં તસ્મૈ નમ ઇતિ પરબ્રહ્મ સકલમ્

ભૂત મણે અને પંચમહાભૂતના ઇશ્વર, પંચમહાભૂતોને ચલાવનાર
 અણુનાયક અણુપતિને નામે તેને (એનરજીને) બળે છે જેઓ શૈવ છે તે
 શિવ તરીકે બળે છે. સૂર્યના ઉપાસકો રવિ કહીને જોને પૂજે છે. વિષ્ણુનું
 ભજન કરનાર વૈષ્ણવો જોને વિષ્ણુ કહીને પૂજે છે. કોઈ તેને પરમ પુરુષ
 કહીને પૂજે છે. કોઈ જગદંબા કહીને એ અચિંત્ય અદ્ભુત શક્તિને પૂજે છે.
 કોનું ધ્યાન ? અને કોનું પૂજન કરવું તે સમજાતું નથી. માટે એ સર્વ કોઈ
 પરબ્રહ્મના વિવિધ સ્વરૂપો છે તેનું હું ધ્યાન ધરું છું. ઇત્યાદિ ધ્યાનના અનેક
 પ્રમાણો છે. ધ્યાન ધરવાના અનેક શ્લોકો છે. પણ તે અહીં લખતાં અંચ
 વિસ્તાર થાય અને ભક્ત મુંઝાય તે બધે અત્રે દર્શાવતા નથી. જેની ઉપાસના
 જોને અમે તેણે તેની ઉપાસના કરવી કારણકે સ્ત્રીમ એનજીનની વરાળ નાના
 મોટા સર્વ ચક્ર ચલાવી રહી છે તે પ્રમાણે માયાના સર્વ પરમાણુઓમાં એકજ
 ચૈતન્ય શક્તિ વિવિધ નામરૂપે રહેલા નાના મોટા પદાર્થોમાં વસી આ જગતની
 સ્થિતિ લય અને ઉદ્ભવ કરે છે.

મંત્ર.

અપસર્પન્તુ ये भूता ये भूता विघ्न संस्थिताहाः

ये भूता विघ्नकर्ताराहाः पलायन्तु शिवाज्ञयाः

અર્થ—જે વામી રાક્ષસો અટક્યાળા સ્વભાવના છે. અને જે દારૂ પીને
 તોદ્ધાન મચાવી રહ્યા છે નાસ્તિક છે. જેઓ વારંવાર સંત સાધુ સતિને પીડા
 કર્યા કરે છે. તેઓ શિવની આજ્ઞાને લાંધે દૂર ચાલ્યા જાઓ. એમ કહી હાથમાં
 ચોખ્ખા ભક્ષ સર્વ દિશાએ ઉરાડવા.

आगमार्थन्तु देवानां गमनार्थं तु राक्षसाम्

भक्तानां संमेलनार्थाय घंटानाद करोम्यहं

દેવોને અત્રે પધારવા માટે અને રાક્ષસોને જતા રહેવા માટે ભક્ત
 ભોક્તોને આદિ એકલા થવા માટે (સંમેલન માટે) હું ઘંટોનો નાદ કરું છું.

घंटानैवै नाहम् रूपणि नमः संवाहतेन जंजवामे
 આ પ્રમાણે કહી ઘંટડી વગાડવી.

આવા નમ્.

તમીશાનં જગતસ્તસ્થુસંસ્પતિ ધિયં જીન્વમવસે મહેશ્વરમ
પૂર્ણાનો યથા વેદસા મસદ્વૃધે રક્ષિતા પાયુરદન્વ સ્વસ્તયે.

(ઋગ્વેદ ૧-૬-૧૫-૫)

બ્રહ્મનું આવાગમન થઇ શકતું નથી. કારણકે તે સર્વત્ર વ્યાપક છે. અને દેહ રહિત છે. માટે સંશુદ્ધ બ્રહ્મ જે શંકર સદાશિવ જગન્નિવામક પ્રશાસન કર્તા સ્થાવર જંગમના માલિક ઇશ્વરને અમે અમારી બુદ્ધિની અંદર પ્રેરણા કરવા માટે અમારા અંતર્યામિને પોકાર કરી બોલાવીએ છીએ.

જે પ્રમાણે સુક્ષ્મ એવી વરાળનું બરફ થઇ જાય છે. તે પ્રમાણે નિશુદ્ધ બ્રહ્મ પરમાણુરૂપમાં પેસી તને ઇચ્છા અનુસાર ધન બનાવી દે છે. તે મુજબ નિશુદ્ધિમાંથી ઇશ્વર અને પદ્મમહાભુત તથા તેના પુતળાં એટલે પ્રાણી પદાર્થો નિપજાવે છે. આ શક્તિ યોગીને પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે ભુતજ્વલ થાય છે. અને ઈન્દ્રિયજ્વલ થાય છે. ત્યારે ભુતેન્દ્રિયો યોગીની ઇચ્છાને વશ થાય છે. વિસ્તાર બધે વિશેષ ન બખતાં જરાસુએ અમારું પાંતજ્વલ યોગસૂત્ર પાતું ૫૩ પાદ ૩૦ સૂત્ર સ્થુલ સ્વરૂપ સુક્ષ્માનિ-૦ એ જોવું તથા ભૂત જયા-૦

ગ્રહણ સ્વરૂપા સ્મિતા. પાતું-૫૫ સૂત્ર ૪૬ પાદ ૩

ઇન્દ્રિય જયા:

આ સૂત્રો ઉપરની અમારી ટીકા જોવી.

અમારા અંતર્યામિને અમે પોકાર કરી અત્રે બોલાવીએ છીએ.

આગચ્છ દેવ દેવેશ તેજોરાશે જગત્પતે

ક્રિયમાણં મયા પૂજા ગ્રહાણ પરમેશ્વર ॥

હે દેવતાના દેવ મહાદેવ (જ્યાં મહા શબ્દ વપરાય છે તે ઇશ્વર કોટીને માટે છે. જ્યાં મહા શબ્દ વપરાતો નથી તે દેવ કોટી છે) તમે અત્રે પધારો તમે તેજોમય કોટી કોટી સૂર્યની પ્રભા સરખા તેજસ્વી છો. જગતના પતિ અને પાલનહાર છો. મારે તમારી પૂજા કરવાની છે માટે હું પ્રભો તે સ્વીકારજો.

હાથમાં અક્ષત લઇ

ૐશ્રી મહાદેવાય નમઃ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપિણે માસનં સમર્પ-
યામિ આ મંત્ર બોલી ચોખા સિંહાસન પર નાંખવા.

તેજોમયાય નમઃ ચિન્મનાય નમઃ જ્ઞાનસ્વરૂપિણે શ્રી શંકરાય
નમઃ પાદ્યોદો પાદ્યં સમર્પયામિ

એમ કહીને મહાદેવના પગ ધોવાણીએ છીએ એવી ભાવના કરવી અને આચમની વડે તાંસકમાં પાણી રેડવું. ત્યાર પછી એક અર્ધમાં મંદાક્ષત પુષ્પબલ નાંખી હોઈ નમઃ અર્ચ્યસર્વપયામિ એમ કહી અર્ધ આપવા.

આચમનમ્ શુદ્ધોદકેન આચમનં નમર્પયામિતેન પ્રસિદ્ધ પરમેશ્વર.

નાનમ્.

શ્રી શંકરાચાર્યમઃ અહંદેશ્વર્યાય નમઃ

ધિમધે નમઃ અનંતાય નમઃ સર્વસ્વરૂપિણે નમઃ

શુદ્ધોદકેન સ્નાન સમર્પયામિ

આ મંત્ર બોલી પંચામૃતથી મહાદેવને સ્નાન કરાવવું અને હીમ કકડા વતી લુછી નાંખી આસન ઉપર બેસાડવા અને ફરી આચમન આપવું.

મસ્મલેપનમ્. અંબક મંત્ર બણીને ભસ્મ લેપન કરવું.

ગંધમ ગંધદ્વારામ દુરાધરસામ નિત્ય પુષ્પાંમ કરિશિણિ દૃશ્વ-
રિમ સર્વ ભુતાનાં મુપવહ્યે ધીયમ્

આ પ્રમાણે બણીને ચંદન ચડાવવું.

સર્વ ઐશ્વર્યની પ્રાપ્તિને અર્થે સુમધીમય આ ચંદન હે ચંદ્ર મૌલિ મૃત્યુંબધ તમારા શરીરે અર્પણ કરું છું. તે આપ પ્રીતિથી સ્વીકારો. અતિ શોભાયમાન એવું આ ચંદન રોમનાથક, અને સુંદર અમોને કલ્યાણપ્રદ થાઓ.

અક્ષતાઃ સ્તડુંલા શુભ્રા કુકુંભે ન વિરાજીતા

મયાનિવેદિતા મક્તયાઃ ગ્રહાણ પરમેશ્વર

હે સર્વ ઐશ્વર્યને આપનાર પ્રભો ? આ આખા શ્વેત અને કુકુંભ યુક્ત શોભાયમાન એખા આપને ચઢાવું છું મેં ભક્તિવડે આપને અર્પા છે. તે સ્વીકારી અમને કૃતકૃત્ય કરશો.

પુષ્પમ્.

સેવંતિકા ચકુલ ચંપક પાટલાબ્જ પુષ્પાગ જાતિ નરવાર રસાલ પુષ્પેઃ

મયા નિવેદિતા મક્તયાઃ ગ્રહાણ પરમેશ્વર

વિવિધ પુષ્પો જે મેં આપને ભક્તિથી અર્પણ કર્યો છે. તે સ્વીકારી લેશો. હે કરુણાનિધિ આપની કૃપા કટાક્ષવડે મને સન્માર્ગ બતાવી આપની ભક્તિ આપો.

વિલ્વ પત્ર.

ત્રિકલં ત્રિગુણાકારં ત્રિનેત્રં ચ ત્રયાવિષમ
ત્રિ જન્મ પાપ સંહારમ્ એક લીલવં શિવાપર્ણમ્ ॥
ત્રિ શાસ્ત્રૈર વિલ્વપત્રૈશ્ચ વિશુદ્ધૈ કોમલાકુરૈઃ
મયા નિવેદતા મત્કયા ગ્રહાણ પરમેશ્વર
આ મંત્ર બોલી બીલ્વ ચઢાવવા.

ધૂપમ દિપમ નૈવેદ્યમ્ પંચામૃતમ્
ૐ પ્રાણાય સ્વાહા ૐ અપાનાય સ્વાહા ૐ વ્યાનાય સ્વાહા
ઉદાનાય સ્વાહા સમાનાય સ્વાહા મધ્યે પાનિયમ્ આચમનમ્
એમ કહી એક ઝરીમાં પાણી ભરી ભગવાનને ધરાવવું.
ધૂપમાત્રાપર્યામિ દિપં દર્શયામિ નૈવદ્યં સર્મપયામિ
આરાતિકં.

એમ કહી દીવો અને આરતી સળગાવવી.

વિશ્વજ્યોતિ રુષાય સાક્ષાત વન્દિ રુષાય
પ્રત્યક્ષ દિપોજ્યોતિ નારાયણાય નમઃ
ચિન્મૂર્તેય નમઃ ગંધાક્ષત પુષ્પેણ પુજયામિ

આ મંત્ર બોલી આરતી કરવી. અને મંગલનાદ કરવો. ઘંટા વગાડવી.
નમો બ્રહ્મણે નમો સ્તવજયે નમઃ પૃથ્વૈદિહિ નમો ઔષધીભ્યાં
નમો વાચે નમો વાચસ્પતે નમો વિષ્ણવે મહતે કરોમિ

એક ચૈતન્ય જેને પરબ્રહ્મ એવું કહે છે. તે આખા વિશ્વમાં અને
વિશ્વના સર્વ પદાર્થોમાં અંતર્યામિરૂપે વશી આ અખિત વિશ્વમાં સર્વ ક્રિયા
કરાવે છે. જે સર્વાધાર છે. સર્વ નિયામક છે. સર્વને પ્રજ્ઞાશન કરનાર છે.
મન વાણી અને તર્કથી અગમ્ય છે. અબ્યવહાર્ય છે. નિર્ગુણ છે. તો પણ
જે ભક્તની ક્ષમના પૂરવાને અર્થે જેવું જેવું ધ્યાન ધરે છે. તેવા તેજા
આકારમાં તેને દર્શન આપી તેની મનકામના પૂર્ણ કરી ઉદ્ધરે છે. એમ શ્રી
પંચવક્ત્ર પરમેશ્વરને આ આરતીવડે આવારું છું. તે મને દ્રષ્ટિગોચર થાઓ
જે પ્રભાણે અદૃષ્ટ વાતાવરણનું જલ એક ઝાડના આકારમાં પેશી નાખીયરતું
ઝાડ અને કોપરું બનાવી ધનીબૂત થાય છે. અને સ્વાદે મીઠું ભાજે છે.
ભક્તના પેટ ભરે છે. તે પ્રભાણે સર્વ અન્ન ઔષધિમાં રહેલા અને પ્રાણી

માનમાં રહેલા શ્રી શંકર ભગવાનરૂપ ધારણ કરે છે. કારણકે વિશ્વરૂપનું દશન થતાં જે પ્રભાણે અર્જુન મમરાઇ ઉઠ્યા અને કહ્યું કે હે પ્રભો તમારું આ વિશ્વરૂપ આશ્ચર્ય જોઈ શકાતું નથી. માટે તમે નાના સરખા મૂળરૂપે થઈને મને દર્શન આપો. તો હું તમને જોઈ શકીશ. તે પ્રભાણે શંકરને પણ પોતાના ભક્ત વિનવે છે.

મંગલં ભગવાન વિષ્ણુ મંગલ ગરુડધ્વજ
મંગલ પુન્ડરીકાક્ષ મંગલાય તનો હરિ
સર્વ મંગલ માંગલ્યે શિવે સર્વાર્થ સાધિકે
શરણ્યે ઋષ્યકે ગૌરિ નારાયણિ નમો સ્તુતે

એમ કહી આરતી ઉતારી ભોંય ઉપર મૂકી જળની પ્રદક્ષિણા કરવી. દેવને આશકા આપી પછી પોતે લેવી અને હાથ ધોઈ નાંખવા. અને ખીજને આપવી.

દેવને નવડાવેલું પંચામૃતવાળું પાણી પોતે ત્રણ વખત નીચેનો મંત્ર બણીને હાથેળીમાં લઈ પીવું અને ખીજને આપવું.

અકાલ મૃત્યુ હરણં સર્વ વ્યાધિ વિનાશનમ
શ્રી શંભો પાદોદકં પાવનં શુભમ

પ્રદક્ષિણામ

પુલ લઈને મહાદેવની આગુઆગુ ફેરવવું અને શિવાલય હોય તો શિવાલયની પ્રદક્ષિણા કરવી.

પાપોહં પાપકર્માહં પાપાત્મા પાપ સંભવાઃ
ગ્રાહિમાન દેવ દેવેશ સર્વ પાપ હરો હરિઃ
યાનિ કાનિચ પાપાની જન્માન્તર કૃતાનીચ
પતાની સર્વ વિનસ્યન્તિ પ્રદક્ષિણિ પદે પદેઃ

એમ કહી મહાદેવને પુલ ચઢાવી દઈ હે પ્રભો ? આપનું નિયંત્ર સ્વરૂપ જે સત્યજ્ઞાન અને અનંતરૂપ છે. તે હું જાણવા સમર્થ નથી માટે આપનું સગુણ સ્વરૂપ જોઈએ માયાના નિયામક પંચવક્ત્ર પરમેશ્વર સગુણ મૂર્તે ! આપની પ્રદક્ષિણા કરી આ સાષ્ટાંગ હંડવત નમન કરી અજ્ઞાન તીમીર પ્રસ્ત અને જડમાં વિટળાયેલા અને શેળજેળ થયેલું આ મારું જીવ સ્વરૂપ જો કે શુદ્ધ ચૈતન્ય છે. તે સ્વરૂપસ્થ રિચિતિ પામવા હું અસમર્થ છું. આપ કિશ્કિન્ધાસી ભક્ત વત્સલ ભક્તને ઉદ્ધાર કરનાર અંતર્યામિરૂપે મારા હૃદય-કાશમાં વસો છો. મારી અતિ નિકટ છો. હું તમારો સખા છું. આપણે

આપણા ત્રણે સ્વરૂપ એટલે કે ૧ શુદ્ધ ચૈતન્ય પ્રમાણ નિયંત્રણ સ્વરૂપ. ૨
મધ્ય સ્વરૂપ ભગત નિયંત્રા માયાના સ્વામી ભગદાધાર છે. ૩ અંદમમત્વ-
વાળું મારું કાલ્પમાં હીરો ઢાંકાઈ ગયેલો હોય તેના સરખું અવિદ્યા અસ્ત
કલિકલેશમય દુઃખ દારિદ્ર્યમાં દેહાધ્યાસથી અંધ થયેલું મારું વ્યથિત સ્વરૂપ
જે જીવ છે તે મળી ત્રણે સ્વરૂપો એકજ ચૈતન્ય છે. તેનું મને જ્ઞાન કરાવો.

ફલ તાંબુલ દક્ષિણામ સમર્પયામિ ।

એમ કહી બ્રાહ્મણને દક્ષિણા આપવી. દાન આપવું ભોજન કરાવવું
ઇત્યાદિ ધર્મ કૃત્ય કરવાં.

મંત્ર પુષ્પાંજલિમ્.

સદ્યોજાતં પ્રપદ્યામિ૦ સદ્યોજાતાય વૈ નમો નમો૦
ભવે ભવે નાતિ ભવે ભવસ્માન ભવોદ્ભવાય નમઃ ॥
આ પ્રમાણે પુલ્લ લીલા હોય તે ભગવાનને વધાવવા.

સ્તુતિ પાઠમ્.

અપવિત્ર પવિત્રો વા સર્વાવસ્થાંગતો પિત્રા ।
યત્સ્મરેત પુન્ડરીકાક્ષ સવાહ્યાભ્યંતર શુચીઃ ॥
કાલે કૃતં અકાલે વા શ્રદ્ધયાશ્રદ્ધયા પીવા ।
ન્યૂનં સંપૂર્ણ તામયાતુ સદ્યો વંચે તમચ્યુતમ્ ॥
અન્યથા શરણ નાસ્તિ ત્વમેવ શરણમમ્ ।
તત્સમાત કારુણ્ય ભાવેન રક્ષ રક્ષ મહેશ્વર ॥

જાનામિ ધર્મ ન ચ તત પ્રવૃત્તિ જાનામ્ય ધર્મ ન ચ ન્તનિવૃત્તિ ।
કેના પિ દેવે ન હૃદિસ્થિતેન યથા પ્રયુક્તોસ્મિ તથા ચરામિ ॥
પ્રજાપતે નત્વ દેતાન ન્યો વિશ્વાજાતાનિ પરિતા વમુચ ।
યત્કામાસ્તે જુહુમ સ્તન્નો અસ્તુવયમ સ્યામ પતયો રઈનામ ॥

હે વિશ્વના પાલનદાર પ્રભો આ વિશ્વની રચના કરી તેના ધાતા,
પ્રજ્ઞાશિતા નિયંત્રા અને આધાર રૂપ સર્વોપરિ આપ એકજ છો.

અમારી જે જે મન કામનાઓ છે તે આપના સમષ્ટિરૂપ નિયંત્રણ
સ્વરૂપમાં સમર્પણ કરીએ છીએ તેથી કરીને અમારા સર્વ શુભ સંકલ્પો ફળી-
ભૂત થાય અને અમેને સર્વ ઐશ્વર્ય પ્રાપ્તિ થાય.

શિવ તત્ત્વં ન જાનામિ કીં દ્રસોસિ મહેશ્વરઃ ।

યાદસોસી મહાદેવ તાદસાય નમો નમઃ ॥

હે પ્રભો અમારું દેશાણુ શેમાં છે અને અહિંનાં શેમાં છે એ વસ્તુને નિર્ણય કરવા અમે સમર્થ નથી. એ તત્વ જાણવા અમારું સામર્થ્ય નથી. આપ કેવા છો તે પણ અમે જાણતા નથી. એટલે આપના ગુણકર્મ સ્વભાવ જે વેદ શાસ્ત્રમાં વર્ણન કર્યા છે તેને અમે જાણતા નથી એટલા માટે આપ જેવા છો તેવાને આ અમારું નમન હજો.

કાયેન વાચા મનસેન્દ્રિયંવા બુધ્યાત્મના વા પ્રકૃતિસ્વભાવાત ।

કરોમિ યદ્યત સકલમ પરસ્મે સદાશિવાયેતિ સમર્પયામિ ॥

અપરાધ સહસ્રાણિ ક્રીયતે હરનિશં મયા ।

દાસો હં મિતિ મામ મત્વા ક્ષમ્યતાં પરમેશ્વર ॥

કરચરણ કૃતં વા કાયજં કર્મ જઘ્વાં ।

શ્રવણ નયન જઘ્વાં માનસં વા પરાય ॥

વિહિતમ વિહિતં વા સર્વમે તતક્ષમસ્વ ।

જય જય કરુણાચ્ચે શ્રી મહાદેવ શંભો ॥

ૐ તત્સત્ બ્રહ્માર્પણમસ્તુ.

અજાત પક્ષાદૈવ માતરમ રાગાઃ સ્તન્ય યથાવત્સ તરો રુદ્ધાંતોઃ ।

પિતેવ પુત્રસ્ય સખૈવ સહ્યુદુ પ્રિય પ્રિયાણા મિવ દિર્ઘ દર્શના ॥

યથા તરોર્મુલ નિશેષ નેન તપ્યંતિ તત સ્કન્ધ ભુજોપિ શાસ્ત્રાઃ

પ્રાણોપહારાણિ યથેન્દ્રિયાણિ તથા અર્હણમ અચ્યુત પાદ પદ્મમ ॥

ઈલાઈદ અનેક શ્લોકો છે તે ઠેરઠેર જ્યાં હોય જાણી જોઈ સેવા જે શ્લોકોના સ્પષ્ટ અર્થ છે તે અમે અથ વિસ્તાર અથ અત્રે લખ્યા નથી.

હે પ્રભો ! આપ અનુભવ ગમ્ય થવા માટે મેં આ જગતના વિષય સુખોને તિલાંજલિ આપી છે. આપીને કરજી પ્રાપ્ત થવા માટે અને દેહને અધ્યાસ છૂટવા માટે મેં પંચજૈતિ સેવી યમ નિયમાદિકતું પાલન કર્યું. તેમજ ક્રુધા તૃષ્ણા નિવૃત્ત થઈ ચિત્તની એકાગ્રતા થવા માટે અને આપના દર્શન થવા માટે અન્નને આહાર તથા જપ તપ વ્રત ક્રુધાહાર ઉપર ક્રુધા નિવૃત્ત કરી તથાપિ આપના દર્શન થયાં નહિ. તો હવે હું આપના દર્શનની આકૃષ્ટતાવાળો થઈ ઊડી શું વનમાં જઈ કે અમારું અસ્તક કાપીને આપના અરજીમાં મૂકું કે શું કરું તે સુચતું નથી. શું મારી આ છાતી ચીરીને હૃદય-કાશમાં રહેલા અંતર્યામિની ઝાંખી કરું હે પ્રભો ? વેદ અને શાસ્ત્ર કહે છે કે તમારો અને મારો અંજન મિત્રા મુન વ્રત છે. તેમ છતાં આપ વારંવાર મને ખાસ કહી બોલાવો છો તો હવે મને ક્યાંયો કે તમે કેમ કૃપાતા નથી. તો

શું વિષ ઘોળાને મહા પુણ્યવડે મેળવેલી અને મોક્ષ તીરે જવા માટેની આ કાયારૂપી નૌકા મેં ખરીદ કરી છે તેનો વિષપાન કરીને અંત આણું ? પણ એમ કરવાથી મારા ઉપર કાયરપણાનો દોષ પ્રાપ્ત થશે. અને આપના નામ સ્મરણમાં એવો ગુણ છે કે તે વિષનું અમૃત બનાવી કાયારૂપી કેદખાનાને પ્રલયાંત પર્યંત અમર બનાવી દે છે તો હવે મારું વિષ પીધેલું પણ ક્યાં રહેવાનું ? એતો અમૃત થઇ જશે. જો તમે મારા પાપને લીધે કાપાયમાન દ્રષ્ટિ કરતા હશો તો જ્યારે હું ગભરાઉ છું ત્યારે મને ધીરજ કેમ આપી રહ્યા છો. મારો અંતજ આણોને ? વારંવાર જન્મ મરણથી હું કંટાળી ગયો છું. હે શત્રુ વિનાશક ? હું તો ધર છોડી વનમાં જાઉં છું. હવે ફળ પણ ખાવાનો નથી એક ઝાડના પાંદડા ખાઈને પ્રાણ ટકાવી રહીશ. જ્યારે હું આંખ મોંચું છું ત્યારે આપના જ્યૈનિમયરૂપના દર્શન થવાને બદલે અંધારું દેખાય છે. તો હવે પાંદડા ખાવા પણ મૂકી દઉં છું.

અહો શું આશ્ચર્ય ? પાંદડા ખાવા બોડી દીવાં તોયે પ્રાણ જતો નથી સમજ્યો ? જલપાનથી પ્રાણ ટકે છે. માટે હવે પાણી પણ પીવાનો નથી. તેમ કરવા છતાં પણ આ પ્રાણ કુંભકરૂપે દેહમાં ટકી રહ્યો છે. એ નિરપેક્ષ બાવે રહ્યા છતાં આ મારી અડધી ઉપાડેલી આંખ અને નાસાગ્રદંટિ અને રકતાભિસરણ જેમના તેમ સ્થિર થઇ ટકી રહ્યાં છે. તો હવે મારે શું કરવું. હૃદયાકાશમાં આપનું ચિંતન કરી ધ્યાન ધરું છું. ત્યારે કોઈ કોઈ વખત એવો શબ્દ સંભળાય છે કે,

આવ આવ હજી પાસે આવ.

તો હવે હું કાની પાસે આવું. ક્યાં આવું ?

કાંઈ સમજતું નથી. માટે હે કરુણાસાગર ? આપના વિના મારે હવે શરણ નથી. હું પંચકોશાતિત થયો છતાં પણ આપ કેમ જણાતા નથી. અષ્ટમહાસિદ્ધિઓ પોકારે છે કે એણે તો પ્રાણ જીત્યા, મન જીત્યું ભૌતિક પદાર્થ અને પંચ મહાભુતની ઉપર પગ મૂક્યાં, કર્મ તળ્યાં, ઇન્દ્રિયોને દૂર હાંકી મૂકી તો હવે આપણને તો એ ક્યાંથી લેખવશે ? એ તો જાણતો હશે કે અમારું અસ્તિત્વજ નથી. હવે તો મારી જીવ પણ ચિંતન કરવા અસમર્થ થઇ છે. પણ અરે આ શું ? મારા વ્યઞ્ઞ દેહમાંથી મારો હાથ પકડી મને સમષ્ટિરૂપમાં કાણ ખેંચી જાય છે ? શું એ તે ઇન્દ્ર હશે, બ્રહ્મા હશે, વિષ્ણુ હશે, કે નેત્રત્રયવાળા પેલા શંકર હશે.

અહો આ ઝગઝગાટ શેનો છે ? હું શું દેખું છું. એની આગળ ચંદ્ર સૂર્ય અગ્નિ અને વિદ્યુત ઝાંખા પડી ગયા છે. પણ આ પ્રકાશને માટે શું કરવું ? હા, સમજ્યો, આ પ્રકાશ તો મને મારું ચિંતન અને ધ્યાન બરમ કરી દઇ મને લયમાં નાંખે છે. તો પછી હવે સ્વરૂપ સ્થિતિ તો હજી બહુ દૂર રહેલી છે ત્યારે હવે ધ્યાન કેમ થાય ? લયમાં તો સર્વ ચૂપચાપ ન બોલે ન ચાલે. હા, આતો સ્વરૂપરથ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થએલી જણાય છે. હું ધન્ય છું હું ધન્ય છું. હું ચિદ્ર ધન શાંત અને આનંદ છું. મારી દૈત ભાવના ટળી ગઇ. જીવરૂપ જીવું રહ્યું અંદકાર તો કોણ જાણે ક્યાં બળી ગયો. હું તો સર્વ શક્તિ સર્વતા બીજરૂપ સર્વોત્પાદક સર્વાધાર છું. મારા વિના જેને શાસ્ત્ર બ્રહ્મ તત્ત્વ કહે છે તે બીજું કોઇ નથી તે હુંજ મારું મૂળ સ્વરૂપ હું પામ્યો-મને હવે કશી ઇચ્છા નથી. હું જે ચાહું છું તે થાય છે. કામ્યેનું તે હું. કલ્પ વૃક્ષ તે પણ હું. ઇન્દ્ર બ્રહ્મા વિષ્ણુ શંકર તે પણ હુંજ છું. હું સર્વ અને સર્વ રૂપ છું. ॐ શાંતિ શાંતિ શાંતિ.

બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્ત કરી પૂજન કરવાથી શું ફળ થાય છે તે.

માતેષ રક્ષતિ પિતેષ હિતે નિયુન્તે કાંતેષ લાલ્યતી યત ત્યપનિય સ્વેદઃ
વિત્તં તનોતિ વિતનોતિ ચ દીક્ષુ કીર્તિ કિંકિ ન સાધયતિ
કલપલતેષ વિદ્યા.

વિદ્વાનની સ્થિતિ અને અવિદ્વાનની સ્થિતિ સમજવા માટે એક દૃષ્ટાંત આપીએ છીએ.

એક લાશીંગ ગેલેરીના હોલમાં અનેક કાચના તકતા ગોઠવેલા હતા તે એરી રીતે કે જે એક માણસ તેમાં પેસે તો પહેલા તકતામાં એક પ્રતિબિંબ પડે એ પ્રતિબિંબ સામા તકતામાં પડવાથી બે માણસ દેખાય. ત્રીજા તકતામાં તે પ્રતિબિંબ પડવાથી ત્રણ માણસ દેખાય. એ પ્રમાણે એક બીજા તકતામાં પ્રતિબિંબ પડવાથી હજારો પ્રતિબિંબ દેખાયા કરે. તેનો તે માણસ લાંબો, પાતળો જડો ટુંકો એવો વિચિત્ર પ્રતિબિંબમાં દેખાયા કરે. ઉદયપુરના રાણાએ મીરાંબાઇને મારી નાંખ્યા માટે તરવાર મારી ત્યારે એક મીરાંબાઇ બે થઇ. બેને કાપી ત્યારે ચાર થઇ. અને ચારને કાપી નાંખી ત્યારે આઠ થઇ. અને જેમ જેમ કાપતા ગયા તેમ મીરાં વધતી ગઇ. આખરે રાણાજી થાક્યા અને આતો કોઇ જાદુગર સ્ત્રી છે એમ ગણી તેને નમી પડ્યા તે પ્રમાણે તકતામાં પણ થાય છે.

હવે એ લાક્ષ્મી ગેરેરીના હોલમાં એક કુતરું અને ચત્રીયું બરાયું. તે તે ચત્રીયાનું પ્રતિબિંબ તકતામાં પડતાં ચાંચે ચાંચે તે પ્રતિબિંબને મારવા માંડ્યું અને ચીચી પોકાર કરવા માંડ્યા. કુતરાએ પોતાનું પ્રતિબિંબ જોતાં બસવા માંડ્યું. આવીજ દશા અજ્ઞાનીની છે. અને એક માણસ જે એમ જાણુનો હતો કે મારા રૂપનું પ્રતિબિંબ આ તકતામાં દેખાય છે પોતે લાંબો ટુંકો અને ત્રિચિત્ર દેખાવાથી હસવા માંડ્યું અને શાંતિથી તકતાની મઝા જોવા માંડી મનમાં સમજ્યો કે પ્રતિબિંબ પડવું એ તકતાનો ગુણ છે. આ ચત્રીયાં અને કુતરા પ્રતિબિંબની સામે લડાલડી કરી રહ્યા છે તેમાં તકતાનો કે તકતા ગોઠવનાર ખેલાડીનો દોષ નથી. મારામાં શાંતિ અને આનંદ છે તે સમજાણુનો છે. કુતરું અને ચત્રીયું લડાલડી કરી કલેશ ભોગવે છે તે કલેશ એની ઉંધી સમજનો છે, તેનું કારણ અવિદ્યા છે. તેથી એ પ્રતિબિંબ ને પોતાનો દુસ્મન જાણી લેડે છે. તે પ્રમાણે જગતરૂપી તકતામાં જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીની દશા સમજી લેવી.

જે વિદ્યાવડે બ્રહ્મ જાણ્યો એવી બ્રહ્મ વિદ્યા માતા પિતા સ્ત્રી અને સુખ ભરનારી પૈસા ટકા વીગેરે આપનારી, પશુ, પુત્ર આપનારી, કામધેનું અને કલ્પતરુ સમાન ફલદ છે. તે આ શિવ પૂજનથી પ્રાપ્ત થાય છે. એટલા માટે

પિતાશૈવાઃ શૈવ તદ્વત્તુ જનની બંધુ સુરદ
સુતા શૈવાઃ શૈવ કુલ મિતિ કુલમ શૈવમિતિચ
મતિઃ શૈવે શાસ્ત્રે શિવચરણનુંસેવા શરણમ્
મુખે શૈવિ વાળી ભવતુ ભગવન્મે શિવ શિવાઃ

મહત્સેવાં દ્વાર માહુઃ પ્રશાંતિઃ
તમોદ્ધારં યોષિતાં સંગિ સંગમ્
મહાન તસ્યે સમ્મચિતઃ પ્રશાન્તાઃ
વિમન્યઃવહ પ્રિણયહઃ સાધવોયે

સ્વર્ગમાં જવાના, અને નર્કમાં પડવાના એક બીજાથી વિરુદ્ધ એવા બે માર્ગો છે. મહાશયોની સેવા, એ મોક્ષની મહાશાંતિ મેળવવાનો મોટો દરવાજો છે. અને નરકમાં પડવાનું દારૂ ફૂટણખાનામાં વઢવાઈ કરનારાઓની સોજત કરવી તે છે.

મહા પુરુષને ઝોળખવાના લક્ષણ નીચે પ્રમાણે છે.

સમાન જેવું ચિત્ત છે. સર્વદા પ્રસન્ન એવું જેવું મુખ છે. મુખ ઉપર પ્રજ્ઞાંતિતું તેજ છે. અને જેના હૃદયમાં ક્રોધ જરા પણ નથી. તે મહાપુરુષ છે.

ખળ પુરુષના લક્ષણ.

પ્રાક્ પાદયોઃ પતતિ સાદતિ પૃષ્ઠ માંસં
કર્ણે કિલંકી મપિ રૌતિ સનૈહિ વિચિત્રમ
છીદ્રં નિરુપ્ય સહસ્રા પ્રવિશત્ય શંકઃ
સર્વં સ્વલસ્ય ચરિતં મસકઃ કરોતિઃ

દુષ્ટ માણસ પ્રથમ આપણે ચરણે આવીને નમે છે. અને આપણી પાછળ રહીને આપણી પીઠ ઉપરનું રૂધીર અને માંસ કરડી ખાય છે. પછી કાનમાં આવીને કાંઈ શણુશણાટ બર્યો અવાજ કરીને વારેવારે વિચિત્ર ગાન કરે છે. અને જ્યાં કાંઈ આપણું છીદ્ર દેખે ત્યાં એકદમ ધસી નીડરપણે પેસી જાય છે. એવી રીતના મચ્છરના જેવો દુષ્ટ પુરુષ છે.

સાધુ પુરુષના લક્ષણ.

મનસિ વચસિ કાયે પુણ્ય પિયુષ પૂર્ણા
ત્રિભુવન મુપકારઃ શ્રેણીભીઃ પ્રિણયન્તાહાઃ
પરગુણ પરમાણુ પર્વતિ કૃત્યનિત્યમ
નિજ હૃદિ વિકસિતં સન્તિ સંતઃ કિઙ્કન્તઃ

પુણ્યરૂપી મધુર અમૃત કાયા મન અને વાણી વિષે બરેલું છે. એવો ત્રિભુવન ઉપર સદા પરાપકારની શ્રેણીની શ્રેણી કરનારો છે. અને સદા પ્રસન્ન ચિત્તવાળો છે. પારકાએ જો સહજ ઉપકાર કર્યો હોય તો તેના સહેજ ગુણને પર્વતના જેવા મોટા માનવારો છે અને પોતાનો અંતરાત્મા સદા આનંદથી વિકાસ પામેલો છે એવો સત્પુરુષ છે.

મનસ્યેકં વચસ્યેકં કર્મસ્યેકં મહાત્મનામ્

મનસ્યનંડ વચસ્યનંડ કર્મસ્યનંડ દુરાત્મનાઃ

સત્પુરુષના મનવાણી અને કર્મ એકજ હોય છે. ખળ પુરુષના મન વાણી અને કર્મ બિન્ન બિન્ન હોય છે.

अयं निजः परोवेति गणनां लघु चेतसाम्
उदार चरितानातुं वसुधैव कुटुम्बकं

આ મારો અને આ પારકો એવી ગણના કરનાર સાંકડા મનનો છે. જેનું મન વિસ્તાર પામેલું છે જેવા કે સ્વામી દયાનંદ માંધીજી. બાલગંગાધર તિલક જેવા આપ્ત બ્રમ્મ તે અમારું સ્વરૂપ છે. તેજ અમારું કુટુંબ છે. એમ મણી કર્મ કરે છે.

એક સાધુ લાંગા ટીકાં કઢી ધ્યાનસ્થ બેઠો હતો. હજારો લોક દર્શન કરતા હતા એટલામાં તની પરિક્ષા કરવા એક બચ્ચે કહ્યું કે.

બહાર કી તો અચ્છી બની,
બીનર કી તો રામ બચ્ચે.

આ સાંભળી પેલા સાધુએ હાથમાં દડો ઉઘામીને પેલા કહેનારને માળ દીધી એટલે તુરંતજ પેલા પાંક્ષકે કહ્યું કે ભીતરડી બી પા ગયા.

મુખમે રામ, બગલમે છૂરી,
બગત બયા પશુ દાનત છુરી.

એમ કહી પેલો પસાયન કરી ગયો.

જ્ઞાનના અગીઆર ચીન્હોથી સત્પુરુષોની પરિક્ષા થઈ શકે છે.

वसंततिलकावृत

अक्रोध वैराग्य जितेन्द्रियत्वम्
क्षमा दया क्षांति जन प्रियस्वम्
निलोभदाता भय शोक हिनम् ॥
ज्ञानस्य चिन्हानी दश एकतानी

૧ ક્રોધથી રહિતપણું ૨ વૈરાગ્ય ૩ જિતેન્દ્રિયત્વ ૪ ક્ષમા ૫ દયા ૬ શાંતિ ૭ સર્વપર પ્રીતિ ૮ નિર્લોભીપણું ૯ દાનેશ્વરી ૧૦ ભય રહિત ૧૧ શોક રહિત આ અગીઆર જ્ઞાનીના ચિન્હ છે.

આ ઉપરાંત સાધુ અસાધુના લક્ષણ સત્પુરુષોએ સમજી લેવા. શ્લોકો બધાં છે. પણ વિસ્તારમયે અંહી અટકીને છીએ.

સ્ત્રીઓએ તેમજ પુરુષોએ દીર્ઘદ્રષ્ટિ કરી વિદ્યા સંપાદન કરવાને અર્થે
 બ્રહ્મચર્ય પાળવું અને યૌવન પ્રાપ્ત થાય તે સમયે લગ્ન કરવા. અને વ્યભિ-
 ચાર કરવો નહિ. વ્યભિચારથી જો સુખ થતું હોત તો ઋષિઓ તેવી આજ્ઞા
 કરત. પણ તેમ નથી. વ્યભિચારીઓને ચાર તરફથી શિક્ષા મળે છે. વર્ત
 માનકાળે તો તેમનું કાંઈ દેખાતું નથી. જો ઝાંઝવાના જળ જેવી માયાની
 ઉભી ફસાવટ છે. પ્રથમ તો મનોભય રહે છે. અને તેથી વારંવાર અંતર્બામિ
 ઇશ્વર જે હૃદયમાં છે તે આમ ન કર. આમ ન કર. એમાં સુખ નથી
 એમ પ્રયોધે છે. જનસમુદાય જો કે મ્હોડે કોઈ કહેતું નથી તેમ છતાં
 તેને પોતાના અંતરથી ચિકકારે છે. અપમાનની દ્રષ્ટિએ જુએ છે. અને
 ધરમાં પેશવા દેતા નથી. તેની સાથે વાત કરતાં પણ લોકો ડરે છે તેથી
 તે જનમંડલમાં હુમ્મ્યા માણસ તરીકે આલેખાય છે. અને કોઈ તેનો સાચો
 મિત્ર થતો નથી. પારકા ધરમાં ચુપકાથી ધસ્યા વગર વ્યભિચાર થાય નથી.
 તેથી કાયદેસર તેને ગ્રહપ્રવેશ તરીકેની સાત વર્ષ સખત મળુરીની અને એક
 હજાર રા. દંડની શિક્ષા રાખ કરે છે. કોઈપણ ધણી અથવા ધણીઆણી
 વ્યભિચાર કરવા માટે ખરા અંતઃકરણથી ખુશી થઈ પોતાના ધણીને રખ
 આપતા નથી પ્રેમનું સુખ મળતું નથી. લગ્નના કાલકરારોના દિવ્ય વચનો
 રદ કરી નાંખવામાં આવે છે. તેથી પીતરો પીડ સ્વીકારતા નથી.

વ્યભિચારમાં પ્રીતિ સાથે સ્વાર્થનું જોડાણ નથી. તેમજ વારસાનો હક
 નથી. અને પૈસાની ખેંચતાણ થાય છે. આવતો ભવ પણ બગડે છે. દુઃખ,
 દારિદ્ર્ય, રોગ, સમયનું રોકાણ, કળ્યા કંકાશ અને પ્રપંચ ધરમાં ધુસે છે.
 તેથી તમોશુણનો આશ્રય કરનાર મનુષ્યને સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી અને
 કેટલાંએક માણસો જાતે તપાસ કરે છે. પણ તેથી તેઓ વિશેષ સાવક થાય
 છે તેમ નહિ કરતાં પોતાની ગેરહાજરીમાં ધરમાં કે ધર બહાર શું થાય છે
 તે કોઈ ત્રીજા માણસ પાસે તપાસ કરાવવી.

સંગ સુખ વધારવા માટે માદક દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
 માદક પદાર્થની અસર રાખવા માટે તે ઉપર હુંગા પાણી કરવા જોઈએ છીએ.
 તેથી પૈસાની ખુવારી અને દુઃખસન પડી જાય છે. થોડા દિવસ તો છુપું
 રહે છે. પણ આખરે તો પાપ ખુલ્લું થયા વગર રહેતું નથી. અને ખર્ચ
 વધી વખતે ધરનાર પણ વેચાઈ જાય છે.

કુલટાઓ કેવી છે. દર્શનાત્ત્વ હરતેચિત્તમ્ સ્પર્શનાત્ત્વ હરતેવાલમ્
 સંભોગાત્ત્વ હરતે વિર્યમ્ દુષ્ટા પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી

ઉપરનો શ્લોક દુષ્ટ નારીઓને લાગુ પડે છે પણ સન્નારીઓને લાગુ પડતો નથી.

મેં નવસારીમાં એક તાડીનું ઝાડ જોયું હતું. બીજા તાડો જે તેની સાથે વાવેલા હતા અને જેને અકાળે છેદ મુકવામાં આવ્યો ન હતો તે સર્વ ઝાડો રૂઝપ્રૂટ દેખાતા હતાં. પણ તેમાંનું એક ઝાડ અકાળે છેદન કરી તેમાંથી તાડી ખેંચવામાં આવી તેથી તે ઝાડ મરણને શરણ થયેલા વ્યભિચારી ક્ષય રોગથી પીડાતા બુવાનીયા જેવું દેખાયું. તે ઉપર ધણીજ આછી આછી વમલોળો હતી એક પાતળું થઇ ગયું હતું. અને જે આખું ઝાડ નિચોડી કાઢે તો પણ તેમાંથી એક ટીપું તાડી ન નીકળે તેમ હતું. શીદા દેખાવ અને તે ઝાડ સામે જોયું પણ ન ગમે આ જોઇ મારા મનમાં તો તક વિતર્ક અને કાવ્ય ઉઠવા માંડ્યા તે સર્વને દાખી દીધા. અમારા ડાબેજના વિદ્યાર્થીઓની એજ દશા છે. હાલનો સમય દેવાળીયા સટોરીયા, ખોટા વાવદા ખોર, દારૂમદ માંસનો આહાર કરનાર અને મલિન પિશાચ વૃત્તિ ધારણ કરનારા હાલના સમયમાં ધણા જોવામાં આવે છે. અમે આ વાત એક દેશ ને માટે કાંઈ લખતા નથી. અશીર્ણુ ચિનાઓ, ધનલોભી અમેરિકનો, ફ્રાન્સના તરૂણો, અને વ્યભિચારીઓ ઇંગ્લંડના રઘુપાન કરનારા વીગેરે પ્રત્યેક દેશમાં થોડા ધણા દરજ્જે હોય છે તેઓના દુષ્ટ કર્મ અટકાવવા તે તે દેશની સરકારો કર નાખે છે અને પ્રયત્ન કરે છે. તથાપિ વ્યસનીઓ તો વ્યસનજ કર્યા કરે છે એ મહા શેષનીય છે.

એક કવિ ગ્રંથે છે કે ચોરી ખૂન વ્યભિચાર ઇલાદિ ધણીજ ગુપ્ત રીતે અને સાવધાનીથી કરવામાં આવે છે તોપણ પાપ ઢાંકયું રહેતું નથી. કાણ જાણે ક્યાંથી બધે અફરા ચાલી બધી વાત બહાર પડે છે. અમને લાગે છે કે હૃદયના ધમ્મારા, શ્વસોશ્વાસ, રક્તાભિશરણ અને નેત્ર સ્વર ઇલાદિ ઉપરથી એવા માણસો ઝડ ઝોળખાઇ આવે છે. માટે સમજી માણસોએ એથી દૂર રહેવું. કારણ કે જેની સાથે વ્યભિચાર કરે છે તેની સાથે ખુદ્દી રીતે ધર માંડી રહેવાતું નથી. પરણેલાની સાથનો પ્રેમ ઉડી જાય છે તેથી દ્રવ્યટકા શકતું નથી. કળ્યા કંકાશ થાય છે અને પારકાના પેટનો પુત્ર જે તેના ધરમાં રહે છે તેના ધરના પિતાનું નામ આપે છે તેના નામના વગળ વંશીઓ આવતો પૈસો છીનવી લઈ ધડાણે તેને ઠાંસતો માર મારે છે. સ્નાન સુતક પાળતા નથી. એમાં કાંઈ નવમ્મ જેવું નથી. એટલા માટે હે પ્રભો અમને આવી કુત્સિત બુદ્ધિથી દૂર રાખી અને અમારું નિર્બળ અંતઃ કણ સુલ્ય ધર્મથી ભરી વિશ્વાસ પડે તેવું બનાવો. અમે રંક છીએ, અને તમારે શરણે આવ્યા છીએ. इति ॐ

સંધ્યાના અંગો દશ છે. અને તે નીચે પ્રમાણે.

૧ બરમ ધારણ	૬ અર્ધ્ય પ્રદાન
૨ આચમન	૭ સૂર્યોપસ્થાન
૩ પ્રાણાયામ	૮ ગાયત્રી જપ
૪ ન્યાસ	૯ ગાયત્રી ઉપસ્થાન
૫ સંકલ્પ	૧૦ કર્મનું અર્પણ.

સંધ્યા એ દેવતા અથવા દેવી અથવા ઇશ્વરની શક્તિ છે.

સંધ્યા શબ્દ સંધિકાલનો ૨ તે સમયે કરવાની ક્રિયાનો, અને ૩ તે ક્રિયાનું આંતર સ્વરૂપ એટલે ધ્યાનના વિષયરૂપ દેવતા એ ત્રણ અર્થનો વાચક છે.

જે દેવતાનું ધ્યાન કરવાનું છે. તે દેવતા તેજોમય છે. એટલે કે સવિતા સૂર્યનારાયણ જે ત્રણરૂપે પ્રત્યક્ષ દિવ્યશક્તિ છે.

૧ તેજોમય.

હવે તેમનાં ત્રણરૂપ કયાં તે જણાવીએ.

જેમકે તડકો. પણ રાતે તડકો હોતો નથી તેથી તેમનું બીજું સ્વરૂપ અગ્નિ છે. એ અગ્નિ રાતે અંધારામાં તેમ દિવસે અજવાળામાં પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે એવો છે. અને તીમીર તથા જાડયનો નાશ કરનાર છે. ત્રીજું સ્વરૂપ અત્યંત વેગવાન, બલવાન, અને પ્રકાશવાન સ્વરૂપ તે નિધુન શક્તિ છે. આ ત્રણ જ્યોતિ કોટી કોટી સૂર્ય સમાન આત્મજ્યોતિથી સ્થુત સ્વરૂપે પ્રકટ થઈ છે. અને એ તેજ દ્વારાએ ધ્યાનસ્થ થઈને નિદ્રિત સમાપ્તિ સાધી સ્વરૂપસ્થ રિયતિ પામવાનું છે. તે સિવાય બીજો કોઈ પણ માર્ગ નિર્ગુણ બ્રહ્માં સ્થિત થવા દેખાતો નથી.

દાનાદિક કરવાથી ચંદ્રલોક પ્રાપ્ત થાય છે. યજ્ઞ યાગદિકથી અને વિદ્યાથી સ્વર્ગલોક પ્રાપ્ત થાય છે. સમાન પાપ પુણ્યથી મનુષ્યોની પ્રાપ્ત થાય છે. પાપ વિશેષ થવાથી ક્રુત પ્રેત, પીસાચ, દેસ ગદ્ગદ, તીર્થક થોની, પથ્થરની શીલા, કીટ પતંગ, મચ્છ છલ્લાદિ થોનીઓ પ્રાપ્ત થાય છે. બીસાન્ડ બાધના મતાનુયાયીઓ પુર્ન જન્મમાં નીચ થોની પ્રાપ્ત થતી નથી એ વાત માને છે પણ તે વૈદિક મતથી વિરુદ્ધ છે. દ્રષ્ટાંત તરીકે નરુષ રાજા સૂર્યનો અવતાર થયો હતો. અને લક્ષ્મીજી તુલશીનું જાડ થઈ ગયાં હતાં. સ્વર્ગની દેવીઓ ગોપી થઈ ગઈ હતી.

અમે તો પ્રલક્ષ જોઈએ છીએ કે સંડાસમાંના વાંદાઓ નરક ખાય છે. અને કુતરાઓ પણ ખળકુંડીતું પાણી પીએ છે. નરક ખાય છે. ખળકુંડીમાંના કીડાઓ દેડકાઓ તેમાંનું સહેલું અન્ન કાઢવ અને મુત્રાદિક લીંટ લાળ ખાઈ આનંદ ભોગવે છે. તેને પણ ખાયડી છોકરા અને સંસાર છે. જો આ પાપ પુણ્યના તાર તમ્મે વ્યવસ્થિતિ નથી તો ખીજ ક્ષ રીતે પાપ પુણ્યની વ્યવસ્થા છે. તે અમને કાષ્ઠ થીઓસોરી મનવાળો મહાજન અતાવશે કે ?

પ્રાણુયામ કરવાથી સર્વ દોષ દહન થાય છે. અને કુંભકથી અક્ષરસ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ નિયતિ નિસ્કંપન બાવની છે. ચિત્તને અને પ્રાણને પરસ્પર અતિ ગાઢ સંબંધ છે.

यश्चित्तं स तैष प्राणमेति प्राणःस्तैजाषा युक्तः

सहात्मने यथा संकल्पतं लोकं नयति:

यं यं लोकं० यथ सदि मातृलोककामो भवति धत्यादि.

ऐतरिय उपनिषद्.

પ્રાણુ ઘોડા જેવો છે. તેનો ચરવાદાર ચિત્ત છે. અને જેસનાર જીવાત્મા છે. તે જે જે દેશ અને ઠાળ વિગેરેનો સંકલ્પ કરે છે. ત્યાં ત્યાં જીવાત્મા જાય છે. એ સંકલ્પના બળે કરીને જે વિષયનો સંકલ્પ કર્યો હોય તે વિષય પોતાની મેળે સંકલ્પ કરનાર તરફ ખેંચાઈ આવે છે. જેવી રીતે કે વિજળીના તાર ઉપર પક્ષિઓ ખેંચાઈ આવે છે. લોહચુંબક ઉપર જડેલી લોહાની માછલી ઉપર ધ્રુવ તરફ જ ખેંચાઈને રહે છે. ઇત્યાદિ દ્રષ્ટાંતો કલ્પી લેવાં.

આપણો પ્રાણુ એટલે આપણું જીવન અગ્નિ શેષાત્મક એટલે તેજ અને જલના પરિપાકથી અભિવ્યક્ત એટલે પ્રકટ થાય છે. માતા પિતા આ જે તત્વની ચિત્તગારીઓ પંચાગ્નિ વિદ્યામાં ઠહ્યા પ્રમાણે નિમિત્ત માત્ર છે. આ જે તત્વનો સંયોગ આપણા પોતાના અણુમલથી થાય છે. અભિમાનીનો જન્માન્તર પરિણામ કરાવનાર અણુમલ ઉપાદાન કારણ છે.

એ ઉપાદાન કારણ તે અવિદ્યત્મક રજસ તમોમત્ર છે. આ ત્રણ મલના એકી કરણ વડે જે ત્રિંદુભાવ થાય છે તે આપણું ગર્ભાધાન છે. આ ત્રિંદુમાં જે ચેતના અથવા સ્પંદ જાગે છે તેને આગમવિદો પ્રજાપતિ અથવા હિરણ્યગર્ભનો અથવા પ્રાણુદેવતાનો અધક્ષોમ કહે છે. અક્ષાંડના અધ્યક્ષનો નિત્ય સિદ્ધ પ્રાણુ આદિત્ય મંડલના કેન્દ્રમાં ભર્ગ નામથી રહે છે. અને પ્રત્યેક જીવના પીડમાં આધિત્રિંદુમાં કીરણ દ્વારા પેસે છે. અને તે અંશરૂપે મર્યાદિત શક્તિવાળો થઈ જાય છે.

અગ્નિની દાહક અને પ્રકાશક શક્તિ વિશુ છતાં સગડી વગેરેમાં કોલસા વગેરેના ઉપાધિને લઈ મધ્યમ પરિણામવાળી થઈ જાય છે તેમ જગવાન સૂર્યની સ્થાવર જંગમ પદાર્થોમાં વ્યાપક ભાવથી પેઢેલી પ્રાણ શક્તિ તે તે પ્રાણીઓમાં ગુણકર્મને અનુસાર મર્યાદિત થઈ જાય છે આ મર્યાદામાં પેઢેલી હિરણ્ય ગર્ભની પ્રાણ શક્તિ પ્રાણીની મધ્યનાડી સાથે નિત્ય સંબંધવાળી હોય છે. આ મધ્ય નાડીને સુપુમ્ણા કહે છે. કારણ કે તે ઝીણા પોલાણવાળી નાડી છે એટલુંજ નહિ પણ તેની પકડ યોગદ્વારા આપણા અનુભવમાં આવે તો તે સ્વરૂપના સુખને ઉપન્ન કરે છે.

જેમ અગ્નિના પ્રજ્વલનમાં ધમવાની જરૂર છે તેમ પ્રાણ અંધિને સંકોચ વિકાસવાળી કરવાની જરૂર છે. પ્રાણતત્વના સંકોચને ખિંદુ કહે છે. અને તેના વિકાસને વિસર્ગ કહે છે. આ ખિંદુ વિસર્ગના બાહ્ય ચિન્હ અને ગણાય છે. જેમ વસ્ત્રને સંકોચ કરી ખિંદુના આકારનું કરીએ તો તે સ્થૂલ ગાંઠનું રૂપ પકડે છે. અને તેનો વિસ્તાર કરીએ તો સૂક્ષ્મ આચ્છાદન કરવા યોગ્ય પટનું રૂપ પકડે છે. તેમ પ્રાણ પુરકવડે ખિંદુભાવને પામે છે. અને રેચકવડે વિસ્તારને પામે છે. આ પ્રાણ તત્વની કલાનો ખિંદુભાવ અને વિસર્ગ ભાવ કરવા તેનું નામ પૂરક અને રેચક પ્રાણાપામ કહે છે અપામ એટલે વિસ્તાર. પ્રાણનો સંકોચ તો જીવને સ્વભાવ સિદ્ધ હોય છે. પણ વિસ્તારના શિક્ષણની જરૂર છે. જેમ જેમ જીવત્વની કળા હલકી તેમ તેમ પ્રાણનો સંકોચ, જેમ જેમ જીવત્વની કલા ચઢીયાતી તેમ તેમ પ્રાણનો વિકાસ.

જેમ અગ્નિ તત્વ લાકડાં કોલસા વગેરે અનંત પ્રમાણના પદાર્થોમાં વ્યક્ત થઈ તેને પકવ કરી ખાળે છે તેમ પ્રાણતત્વ આપણા દેહના ધાતુઓનું શોધન કરે છે.

જેમ એક તુલાની લાકડી બે બાજુના ત્રાજવાને બરાબર મધ્યખિંદુથી અંકુશમાં રાખે છે તેમ પ્રાણ અને અપાનના ત્રાજવાને આપણા નાભિ સ્થાનના કેન્દ્રમાં રહેતો સમાન સમતા આપે છે. ત્રાજવા સમાન ભારવાળા હોય અથવા સમૂળગા ભાર વિનાના હોય ત્યારે સમતોલ રહે છે. તેમ પ્રાણ અને અપાનનું સમતોલ હોય ત્યારે એટલે કે પૂરક રેચકના સમન્વે અથવા પૂરક રેચકની ખીલકુલ તાણ વિનાની અવસ્થાને કુંભક કહે છે. પૂરક રેચકની

આ પુસ્તક લખવામાં વેદ ઉપનિષદ યોગ તથા સંધ્યા કર્મ વિવરણ નામના રા. રા. નર્મદશંકર દેવશંકર મહેતાના પુસ્તક વગેરેનો આધાર લીધો છે.

તાણુના અવધિએ અથવા પૂરક રેચકના અભાવે જે કુંભક થાય તેને કન્થઃ વિશિષ્ટ કુંભક અને કેવલ કુંભક એવા નામ આપવામાં આવે છે.

આપણા કર્માશયના વિપાકને અનુસાર જે જાતિ અથવા યોગીમાં આપણું અવતરણ થવાનું હોય તે ઉપધિને વળગી જવા જન્મને દેખાડે છે.

અમારા પાતંજલ યોગસૂત્રના પ્રથમ પાદનું ૪ થું સૂત્ર.

વૃત્તિ સારુણ્યમિતરત્ર, એ નામનું જુઓ.

પૂરક કુંભક અને રેચકનો પ્રયોગ શરીરના સધળા અંતરથ પુષ્પુસ, છતી, જઠર, યકૃત, પ્લીહા, આંતરડા વીગેરે અવયવોને યોગ્ય પ્રકારે સંક્રાંત્ય વિકાસ આપી ચૈતન્યવાળા કરે છે અને કુંભકનો ક્ષોભ આપણી સર્વ નાડી-ઓમાં વ્યાપ્ત થએલા વ્યાનને ચડકાવે છે. અને આ પ્રમાણે વિશિષ્ટ કુંભક ધ્યાનના સ્પંદદ્વારા આપણા મર્મ વ્યૂહના જ્ઞાન અને ક્રિયા તંતુઓ અને તેની ગ્રંથિરૂપ ચક્રોને વિશુદ્ધ કરે છે. આ વિશેષન કરનાર લોભ અને અનુલોભ એટલે ડાબી નાસિકાના રંધ્રથી પૂરક કરી કુંભક કરી જમણા નાસિકા રંધ્રથી રેચક કરી પુનઃ જમણી જાળુથી પૂરક કરી કુંભક કરી, ડાબી જાળુથી રેચક કરવા અને એ પ્રમાણે ડાબા જમણી નાડીથી પ્રાણાયામ કરવાની રીતને નાડી શોધક પ્રાણાયામ કહે છે. આ ક્રમમાં જેટલી ક્ષણ પૂરકમાં જાય તેના કરતાં ચારગણી કુંભકમાં અને જમણી રેચકમાં લેરી આ માત્રા પ્રાણાયામ કહેવાય છે. એક, ચાર, બે, બે. આઠ આઠ ચાર, ત્રણ, બાર, છ એ ક્ષણ ક્રમથી પ્રાણાયામ કરવા તેને એક માત્રા, બે માત્રા, ત્રણ માત્રા વીગેરે સંજ્ઞાવાળો નાડીશોધક પ્રાણાયામ કહે છે.

નાડી શબ્દ નડ શબ્દ ઉપરથી નીકળ્યાનું સિદ્ધ થાય છે નડ એટલે એટલે ગતિ કરવી. જેમાં પ્રાણુની ગતિ થઈ શકે છે તેનું નામ નાડી કહેવાય છે. એ નાડી બ્રહ્મ રંધ્રથી સૂર્યમંડલ સુધી ફેલાયલી છે. અને સૂર્યમંડલમાંથી જગતના સર્વ પ્રાણી પદાર્થમાં જોતપોત છે તેથી જેનું ધ્યાન ધર્યું હોય તે રથજે તેને પ્રાણ જમ પહોંચે છે. અને ધ્યેય વસ્તુના હૃદયમાં ટકોરા કરે છે, તેથીજ ઇષ્ટ દેવ પ્રસન્ન થઈ આપણી સમીપ આવી ઉભા રહે છે. જેવા રૂપનું ધ્યાન ધર્યું હોય તેવા રૂપમાં દેવ દર્શન દે છે. ધ્યાતા અને ધ્યેય એ બેની વચ્ચે પરસ્પર આર્કષણ શક્તિ છે. અને તે શક્તિ પ્રાણુની અને ચિત્તની છે.

અહં વૈશ્વાનરો ભૂત્વા પ્રાણિનામ દેહમાશ્રિતઃ

પ્રત્યક્ષ સૂર્ય બ્રહ્માંડના અધ્યક્ષ હિરણ્યગર્ભનું મિંજ રથાન છે. અંતર્યામી દેવનો આ બ્રહ્માંડ સાથે શરીરાત્માનો સંબંધ છે.

અને સાત અંગવાળા સ્થુત્ર બ્રહ્માંડના અધ્યક્ષ અભિમાનીને વૈશ્વાનર અગ્નિ અથવા વિષ્ણુ એવી સંજ્ઞા આપવામાં આવે છે.

સર્વ જીવોમાં પેશી જવાનો જેનો સ્વભાવ છે તેવા વિષ્ણુ (વિશ્વ એટલે પેષવું.) વિશ્વ એટલે અભિમાની જીવ અથવા શુદ્ધ ચૈતન્ય અને અણુ એ શબ્દો મળીને વિષ્ણુ શબ્દ થયેલો છે. વિશ્વતા એક અણુમાં પણ જે પેશીને અંતર્યામિરૂપે રહેલા છે તે વિષ્ણુ.

ભગવાન વિષ્ણુની અથવા વૈશ્વાનર અગ્નિની અથવા દિરાડાત્માની પ્રત્યક્ષ બાહ્ય મૂર્તિ તે સૂર્યમંડલ કહેવાય છે. તે મંડલના હૃદય સ્થાને જે મૂર્તિ છે તે હિરણ્યમયી મધ્યમ પુરૂષની મૂર્તિ છે અને તે મંડલના હૃદય પ્રદેશમાં હિરણ્યમય પુરૂષની એટલે કારણ પ્રદેશની પ્રેરક દેવતાની મૂર્તિ છે તેનું નામ ભર્ગ છે. અને તે રૂપમૂર્તિ છે.

આ મૂર્તિ સર્વ પ્રાણીઓમાં ભરાયેલી છે. મ સર્વમાં રમે છે ર અને સર્વે તેમાં ગતિ આગતિ કરે છે ગ તેથી મર્ગ કહેવાય છે. આ સ્થુત્ર દેખાતું સૂર્યમંડલ વિષ્ણુ સુક્ષ્મ હૃદય સ્થાનનું હિરણ્યમંડલ બ્રહ્મા અને કારણ સ્થાનનું પ્રેરકમંડલ રુદ્ર અથવા ભગ એ ત્રણ ત્રીજા બીજા અને પહેલા પુરૂષનું તે તું અને હું એ ત્રણ સર્વનામ જેમાં સંવેદને પામી એક અભિમાની તરીકે રહુરે છે તે બ્રહ્માંડના મુખ્ય વેદ અંતર્યામિ ઇશ્વર કહેવાય છે.

તે એટલે બ્રહ્મા. તું એટલે વિષ્ણુ. અને હું એટલે સદાશિવ. અને તે તું અને હું એકઠા મળીને ઇશ્વર એવી સંજ્ઞા આપી છે. અને તે સૂર્યનું બ્રહ્મા એટલે સ્થુત્ર અંદરનું એટલે સુક્ષ્મ અને હું એટલે ભર્ગ કારણ શરીર અથવા રૂપ સ્વરૂપ એ ત્રણ શરીરનું સૂર્યની અંદર ધ્યાન ધરવું તે સૂર્યના એકત્ર ત્રણે શરીર તે ઇશ્વર છે.

પ્રાણાયામનું ફળ નીચે પ્રમાણે છે. દ્રષ્ટફળ આયુષ્ય અને આરોગ્યની વૃદ્ધિ તથા રોગની નિવૃત્તિ બીજીનું ફળ. મંત્ર વીર્ય અને મંત્રાર્થની સ્મૃતિ. અને ત્રીજીનું ફળ ધારણાની યોગ્યતા છે.

જીજ્ઞા પાંતજ્ઞ યોગસૂત્ર. પાનું ૪૦.

ધારણા શુચ યોગ્યતા મન સઃ

યોગસૂત્ર પાઠ ૨. સૂત્ર-૫૩.

પ્રાણાયામથી સર્વ દોષો નિવૃત્ત થાય છે. અને પાપરહિત પુરૂષ થાય છે.

પ્રાણાયામની ક્રિયાવડે દરીને નાડીશોધન, મંત્ર વીચ અને મંત્રાથ સ્મૃતિ જાગ્યા પછી ન્યાસકર્મનું વિધાન છે.

ન્યાસ એ શબ્દનો અર્થ એ છે કે સ્થાપન કરવું બટકતા પ્રાણ ઇન્દ્રિય મન અને યુધ્ધિને સ્થિર કરવા અને પોતે ઇશ્વર જેવા શુદ્ધ થઇ ઇશ્વરને ભજવા. રાગને જે ઘેર બેલાવવો હોય તો આપણે પણ રાગ જેવી થઇએ તોજ રાગ આપણે ઘેર પધારે છે. આપણે પરબ્રહ્મરૂપ છીએ અને આ આપ્તા શરીરમાં જે કાંઈ છે તે બ્રહ્મસ્વરૂપજ છે. માટે જીવ જે અલ્પ બ્રહ્મ છે. તે પરબ્રહ્મ એટલે મહાબ્રહ્મરૂપને પ્રત્યેક અવયવોમાં અને ઇન્દ્રિયોમાં સ્થાપન કરે છે. તેનું નામ ન્યાસ છે.

ન્યાસનો મંત્ર.

વાઙ્મ આસ્યેઽસ્તુ । નસોર્મે પ્રાણોઽસ્તુ
અક્ષ્ણોમે ચક્ષોરસ્તુ કર્ણયોર્મે શ્રુતિમસ્તુ
બાહ્યોર્મે બલમસ્તુ । ઉવોર્મિ ઓજોસ્તુ
અરિષ્ટાની મેઙ્ગાનિ તનૂસ્તવામેસહ ॥

અર્થ-મારી વાઙ્ મારા મુખસ્થાનમાં સ્થિર થાઓ, મારા પ્રાણ મારા નાસિકા રૂધ્રમાં સ્થિર થાઓ. મારી ચતુર્ઇન્દ્રિય તેજ ગોલકમાં સ્થિર થઇ જાઓ. મારી શ્રોતઇન્દ્રિય ઠણીના ગોલકમાં બેસી જાઓ. મારા બાહુના બલ તે તે બાહુના સ્નાયુમાં સ્થિર થઇ જાઓ. મારી મથજોનો વેગ તેના સ્નાયુમાં સ્થિર થાઓ. અને ઠુંકામાં મારા સધળાં મંમળ કાર્ય કરનારા અંગોની સધળી ચેષ્ટાઓ મારા શરીરના અંતર્ગત અવયવોમાં લીન થાઓ અને મારું શરીર પણ સ્થિરભાવને પામી જાઓ.

આ પ્રમાણે ન્યાસ કરવાનું ફળ એ છે કે.

યાદશી ભાવનાશ્ચૃતિ સિદ્ધિ ભવતિ તાદશી.

જેવી ભાવના કરીએ તેવી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. સરખાવો.

પાંતજ્ઞ યોગ સુત્ર પાદ-૩ સુત્ર ૧ પાતું ૪.

॥ દેશબન્ધ ચિત્તસ્યચારણા ॥ ૧

જેવી રીતે લક્ષરનો ઉપરી જે હુકમ કરે તેનો અર્થ સમજી લક્ષર ચેષ્ટા કરે છે. તે પ્રમાણે જે મંત્રાર્થ સમજી ક્રિયા કરે છે તે ઇશ્વરની આજ્ઞા યથાર્થ સમજી સિદ્ધિ પામે છે. અર્થ સમજ્યા વિના અંતર્યામિની મંત્રરૂપ સાંકેતિકવાણી સમજ્યા વિના જે કર્મ થાય છે. તે માત્ર ચેષ્ટારૂપજ છે. તેથી શુદ્ધ ભાવના બંધાતી નથી.

મનમાં નવા નવા તર્ક ઉઠાવવાની શક્તિ છે, જ્યારે સત્ય વસ્તુમાં નિશ્ચય પૂર્વક દેખના રિચત થાય ત્યારે તેનું નામ સંકલ્પ કહેવાય છે અને જ્યારે માનસિક વિષયોમાં એટલે કે પ્રતિક્ષણ પલટાતા પદાર્થમાં તર્કો ઉઠી મમે ત્યારે તેને વિકલ્પ કહે છે. અર્થાત્ દેખના એટલે કે મન ઊંધે રસ્તે ખોટા પદાર્થમાં દેખના કરે તો નિષ્ફળ થાય છે. માટે સત્ય દૃઢ શુદ્ધ બાવના કરવી ખેજ વિજયપ્રદ છે !

મંત્રાર્થાં વૈશદા સંતુ સફલા સંતુ મનોરથા
સર્વેજના સુખીનો સંતુ સર્વે સંતુ નિરામયા ॥

મંત્રના અર્થ પ્રત્યક્ષ થાઓ. અને સર્વ મનોરથો સફલ થાઓ.

સર્વ મનુષ્યો સુખી થાઓ અને રોગ રહિત થાઓ.

સંકલ્પ સિદ્ધ થવામાં અનેક વિન્ધો આવે છે. તે વિન્ધો તેમજ એક કલ્પને દબાવનાર તેથી વિરુદ્ધ બીજો વિકલ્પ હોઈ છે. તેથી કરીને સંકલ્પ સધ્ધ થતા નથી. એટલા માટે ખોટાના આત્મખળ વડે રાવણે વિજય રથ હવા વજ્રસન કરી દૃઢ નિશ્ચય કર્યો હતો. તેરો નિશ્ચય કરી વિન્ધોને હઠાવી વાં. રામચંદ્રજીના સૈન્યે રાવણને બહુ માર માર્યો, યરનો ભંગ કર્યો, રથ પર ગદાઓ મારી, શિલા ફેંકી યરકુંડ પુરી નાખ્યો. છતાં રાવણ સમા- પ્રમાંથી જાગ્યો નહિ અને નિશ્ચયથી ચક્રીત થયો નહિ એવટે સતિ મંદોદરીને મ કરી રાવણના ખોળામાં પછાડી. રૂદન કરતી મંદોદરી કહેવા લાગી કે નાથ તમે જીવતાં છતાં મારી આવો દશા થાય છે તે કેમ જોઈ રહ્યા છો.

જીનો શબ્દ સાંભળતા અને સ્પર્શ થતાંજ રાવણ વ્યુત્થાનમાં આવી જજ થઈ રામચંદ્રજીના સૈન્યને નસાડી મૂક્યું. આવો દ્રઢ સંકલ્પ અને નોખળજ કાર્ય સિદ્ધિ કરી શકે છે.

સંધ્યાનું છઠું અંગ અર્ધ્ય પ્રદાન છે.

સંધ્યાના આગલા પાંચ અંગ બહીરંગ સાધન રૂપ છે ત્યારે હવે અંતરંગ સાધનોનું વર્ણન આવે છે. તે લખીએ છીએ (૧) અર્ધ્ય પ્રદાન (૨) સુર્યોપસ્થાન (૩) જપ (૪) ગાયત્રી ઉપસ્થાન (૫) ફલાપણ

આપે દેવતા આપ એટલે મેળવવું. એવો અર્થ થાય છે. આયુષ્ય ને આરોગ્ય મેળવી આપે એવી જે બ્રહ્મની આદ્રત્ય શક્તિ વિવિધરૂપે વિષ સ્વરૂપે સખ લોકમાં વ્યાપી રહી છે. તે પાપ રહિત કરી અંતર્યામિને મળી આપે છે. ખોખેવતી પાણી આપવું એનું નામ અર્ધ્ય પ્રદાન છે. અને ૩ ઉપર પાણી ઉરાડવાની ક્રિયાવડે શુદ્ધ થતું એનું નામ માર્જન છે.

અપ દેવતા વરાળરૂપે, મેઘરૂપે, સમુદ્રરૂપે, નદીરૂપે, બરફરૂપે, કૂવા, વાવ, તળાવ સ્વરૂપે, અખિલ વિશ્વના આણુ આણુમાં વ્યાપક છે. વાતાવરણમાં પણ બિનાશ છે. જેવી રીતે એક રાજાને તેની સત્તા અમલમાં મુકવા માટે એટલે રાજ્યતંત્ર ચલાવવા માટે અનેક અધિકારીઓ નાના મોટા દરજ્જાના હોય છે તે પ્રમાણે આ અનંત શક્તિની દટલીએક શક્તિઓ આ જગતમાં પ્રજાતું ધાર્ય કરે છે. તેમાંની મુખ્ય શક્તિઓ સૂર્ય, ચંદ્ર, અગ્નિ, વિદ્યુત, મેઘ, પવન, પાણી, પૃથ્વી, અને સર્વના આધારરૂપ આકાશ ઇલાદિ છે. અને તેને વસ્તુઓના અમરદારો એટલે અભિમાનીઓના નામ ૧ ઇશાન, (શંકર) ૨ વિષ્ણુ ૩ બ્રહ્મા, ૪ ઇન્દ્ર, ૫ શક્તિ, વીગેરે છે. તે તે દ્વારા એ શુદ્ધ થઈ સહાયતા મેળવી સુચ મંડલમાં થઈ સ્વરૂપસ્થ સ્થિતિ પામવાની છે એ આ સંધ્યાતું કૃણ છે. જેમ જેમ માણસ ધર્મ કાર્યમાં ઉંચે ચઢતો જાય છે તેમ તેમ તે નીચે પ્રમાણેના કૃણ ભોગવે છે જુઓ છાંદોગ્ય ઉપનિષદમાં

તથા इह रमणीय चरणा०

છાંદોગ્ય ઉપનિષદ પંચમ પ્રપઠક દશમે ખંડ મંત્ર-૭

તે તથા અમારા પ્રજાસત્રમાં પાઠ ૩ અધ્યાય-૧ સૂત્ર-૮ની ટીકા પૃષ્ઠ ૨૧૦ મે વાંચો.)

મૂલમંત્ર માર્જનનો નીચે પ્રમાણે છે.

ॐ भू पुनातु (શિરશિ) ॐ भूवः पुनातु (નેત્રયો) ॐ स्वः पुनातु (કંઠ) ॐ महः पुनातु (હૃદયે) ॐ जन पुनातु (નાભ્યામ) ॐ तप पुनातु પાદયો ॐ सत्यं पुनातु पुनः (શિરસિ) ॐ खं ब्रह्म पुनातु (સર્વત્ર)

ॐ आपो हिष्ठामयोभुव

ॐ तान उर्जे दद्यातन्

ॐ महेरणाय चक्षसे

ॐ तस्य भाजयतेहन

ॐ तस्या अरं गमाम वः जिन्वथ

ॐ आपो जनयथा चनः

ॐ यो वः शिवितमो रस

ॐ उशतीरव मातर

ॐ यस्य क्षयाय

ॐ आपो जनयथा चनः

મુક્તિ ચાર પ્રકારની છે. સામિધ્ય સામેાક્ય-સાકૃત્ય-અને સાયુજ્ય, નામની છે. એટલે કે વિષ્ણુશેષમાં વૈષ્ણવનો અવતાર તે સામેોક્ય છે. સાકૃત્ય એટલે પોતે વિષ્ણુ જેવો ચાર હાથવાળો તેના સરખી દેહ ધારણ કરનારો થાય છે. સામિધ્ય એટલે ગરુડ, નંદીકેશ્વર, હનુમાનજી જેવી સમીપતા સાયુજ્ય એટલે મોક્ષ સ્વરૂપ પોતાના સ્વરૂપમાં લય પામી સ્વરૂપસ્થ સ્થિતિએ રહેવું તે મોક્ષપદ કહેવાય છે. એવા ચાર પ્રકારના મોક્ષ છે.

આપણામાં મલની પ્રાપ્તિ ક્રિયા મન અને વાણીનાં ત્રણ દારથી, જાગ્રત સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ ત્રણ અવસ્થામાં અને અજ્ઞાન, રાગ અને દ્વેષ એ ત્રણ દોષોને લઇને થાય છે. અને તે માર્જનવડે નિવૃત્ત થાય છે.

મલને લાવનારા દારો ત્રણ છે. અને મલનું આવવું જાનવાળી જાના-જાનવાળી અને અજાનવાળી આપણી સ્થિતિઓમાં થાય છે અને તે મલનાં પ્રેરક નિમિત્ત અજ્ઞાન (મોહ) રાગ (રજસ) અને દ્વેષ (તમસ) એ ત્રણ ક્લેશો અથવા દોષો છે. અને આ પ્રકારે નવધા પાપનો પ્રવેશ આપણામાં થાય છે. તેથી માર્જન મંત્રમાં કુશોદકવડે આઠવાર પાણી આપણા દેહના અવયવ ઉપર છાંટવાનું અને નવમીવાર જલને ભૂમિ ઉપર નાંખવાનું વિધાન છે.

સરખાવો વ્યાસ સ્મૃતિનું નાચેનું વાક્ય.

રજસ્તમો મહિજાતાન્ જાગ્રત્સ્વપ્ન સુષુપ્તિષ્ઠતા
વાહ્ગ્મન કાયજાનૈ દોષાનિ નવતાન નવમિદહેત

આ જગતનું મૂલ કારણ દ્રવ્ય અથવા પ્રકૃતિ અવ્યકૃત દશામાંથી વ્યાકૃત દશામાં આવે છે. એટલે નિરાકારમાંથી સાકારમાં આવે છે. અથવા અસ્પષ્ટમાંથી સ્પષ્ટ થઇ જાય છે. સારે તે આઠ જડ પ્રકૃતિરૂપે અને નવમી પુરુષ નામની ચેતન પ્રકૃતિરૂપે વિકાસને પામે છે. સરખાવો ભગવદ્ગીતા.

ભૂમિ આપોડનલો વાયુઃ સ્થં મનો બુદ્ધિરેવચ
અહંકાર ઇતિયં મે મિત્રા પ્રકૃતિરષ્ટઘા

જગત સૃષ્ટિ કરનાર પરમેશ્વર અને તેની શક્તિનું મિત્રપિંદુકમસ આવ જુમિકામાં વિકાસ પામતું ચાહે છે તેમાં પ્રથમ ભૂમિકાના દ્રવ્યને અવ્યકૃત અવ્યાકૃત કહે છે તેમાં દ્રવ્યનું અદ્ભુત પ્રયત્નકરણ થાય છે તેથી તે રોદ્ધ અવસ્થાવાળું બીતર અહંજલવાળું ચિદાકાશ ગણાય છે. (સ્થં બ્રહ્મ)

બીજી અવસ્થા અથવા ભૂમિકાનું નામ મહત્ છે. અને તે બ્રહ્મ અથવા દિરૂપ મર્મ સંગ્રાવાળું હોય છે. તેના ત્રણ પેટાવિભાગ પડે છે. જેમાં મનુષ્ય, બ્રહ્મ, પ્રજાપત્ય, અથવા ઐન્દ્ર એવા ત્રણ પટલો આવે છે. અને તે ક્રમશઃ સત્ય તપ અને જન એ સંગ્રાથી જોળખાય છે. આ ભૂમિકાના દ્રવ્યમાં જે સર્જન શક્તિ છે તે માત્ર સદ્વસ્તુના સંકલ્પવડે સત્ય, સૃષ્ટિ પદાર્થના બુદ્ધિમાં આલેખન (તપ) કરવા રૂપ સ્પર્શ વડે અને માત્ર ઠંડાણ (સંકલ્પ) અને દ્રષ્ટિવડે જનન કરાવી શકે છે. આ ત્રણ પ્રકારની સત્ય લોકની, તપો લોક અને જન લોકની બ્રહ્મ, પ્રજાપત્ય અને ઐન્દ્ર સૃષ્ટિ અયોનીજ સંકલ્પ, સ્પર્શ, અને દ્રષ્ટિ માત્રથી ઉત્પન્ન થનારી હોય છે. ત્યાંથી નીચે ઉતર્યા પછીના સર્વ મંડલના ઉપરી ભાગની જે સૃષ્ટિ છે તેનું નામ મહુર કહેવાય છે. અને તે દેવી સૃષ્ટિ છે. અને મહુનિય એટલે પૂજન કરવા ગોચ્ય, જન્મ સિદ્ધ ધર્મ, જ્ઞાન વૈરાગ્ય અને ઐશ્વર્ય વાળી છે. તેમાં નવા દેહોની ઉત્પત્તિ શુંગર રસના મોહથીજ શરીર સંબંધ વિના માણસ અથવા અધ્યાત્મ સંબંધથી દેવ અને દેવીઓ ઉત્પન્ન કરે છે. રૌદ્ર ભૂમિકાની જીવન બેઠ કરી રહેનારી (જેનું બ્રહ્મના અંતવાળી) બ્રહ્મ ભૂમિકાની સત્ય તપ અને જનલોકની બ્રહ્મ પ્રજાપત્ય અને ઐન્દ્ર સત્તાના સંકલ્પ સ્પર્શ અને દ્રષ્ટિપાત વડે દેહોત્પત્તિ કરનારી, અને દેવીભૂમિકાની મહુર લોકની રસમોહથી દેહોત્પત્તિ કરનારી સૃષ્ટિના સ્વાભાવિક અધિકારી અભિમાનીઓ મુક્ત કોટિના હોય છે. અને જીવનમુક્તોની તે ક્રમશઃ ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી વિકાર ભૂમિઓ, સત્વાપત્તિ અસંસકિત, પદાર્થ ભાવિની, અને તુરિયા નામની ધ્યોત્રિય સ્વયં અકામહત્તસ્ય શ્રોતિય બ્રહ્મનિષ્ઠ જે કામનાથી દૂરાતો નથી તેની આ મહુર, જન, તપ, સત્ય, અને રૌદ્ર લોકની હોય છે.

જીવનમુક્ત પુરુષ અથવા ધ્યોત્રિય અકામહત્ત પુરુષની મહુર, જન, તપ, સત્ય લોકમાં સ્વેચ્છા વિહારવાળી ગતિ, તેની તે અવસ્થાને સત્વાપત્તિ અસંસકિત, પદાર્થ ભાવિની, અને તુરિયા એવા નામ આપવામાં આવે છે. રૌદ્રગતિ તે લોકાકાશ ઉપરની તુરિયાતીત ગતિ છે. ત્યાંથી નીચે ઉતરતાં સૃષ્ટિ મિશ્રકોટીમાં થાય છે. એટલે કે યોનીજ હોય, તથા અયોનિજ હોય સંયુક્ત પથ હોય છે. તેમાં પથ સ્વર ભૂમિકામાં પોતાના સ્વરૂપમાં રમનારી શક્તિવાળી પ્રજા હોય છે. અને તે પ્રત્યક્ષ આદિત્ય મંડળમાં વિહાર કરનારી હોય છે. મુહુર ભૂમિકાની પ્રજા અંતરિક્ષમાં વાસવાળી મંધર્વ વિદ્યાધરાદિ યોનિના અપૂર્વ જ્ઞાનાદિ શક્તિવાળી હોય છે. તે મૂ લોકને ઠાંકે છે, દબાવે છે. તેથી

તે મુષ્ણ કહેવાય છે. હેલી મૂ બુમિકાની પ્રજા પ્રત્યક્ષ સંસર્ગથી ઉત્પન્ન થાય છે. (મૂ=થવું ઉત્પન્ન થવું, હોવું, જે ધાતુમાંથી ઉત્પન્ન થએલો શબ્દ છે.) અને તે રથૂલ વિષયોમાં રમનાર હોય છે. સ્વર ભોક્ષની સૃષ્ટિ કિરણોવડે ખીજનો ગ્રાસ કરી નવજીવન કરનારી હોય છે. ભુવંભોક્ષની સૃષ્ટિ જલસ્થાવ કરી વીર્યપાત-માત્રથી ઉત્પન્ન થનારી હોય છે અને બુભોક્ષની સૃષ્ટિ ઉપરના સંકલ્પ, સ્પર્શન, દ્રષ્ટિ, મોહ, ગ્રાસ, અંધુ વૃષ્ટિ સાથે પ્રત્યક્ષ મૈથુનવડે સંચુકત થઈ માતાના શરીરમાં આત્મવિવૃદ્ધિ કરનાર હોય છે. આ જુ-જુવર અને સ્વર સૃષ્ટિ વિરાટ સંજ્ઞાવાળી ગણાય છે. એનું ખીજું નામ વૈષ્ણવી સૃષ્ટિ છે.

મનુષ્ય દેહની ઉત્પત્તિમાં સાત ઉત્પત્તિ પ્રકાર સમાયલા હોવાથી તેમાં સપ્ત જીવનનાં કેન્દ્રો છે. આ જીવન મંડલો જેમાં તરે છે તે આકાશનું વર્ણન તેના ચિદાકાશ, ચિત્તાકાશ, માનસ આકાશ અને જુતાકાશ એવા ચાર પ્રકાર તેમાં કયા મંડલો તરે છે તેનું વર્ણન-આકાશ જ્ઞાનાવડે જીવન મંડલોનું પોષણ અથવા નિર્વાહ કરે છે તેના ઉત્તર સાથે માર્જન મંત્ર સંબંધ, રસ નિર્દેષ, માર્જન મંત્રના પ્રથમ ખંડનું વિવરણ ખીજા ખંડના અર્થનું વિવરણ, માર્જન મંત્રના ખીજા ખંડમાં ગુપ્ત રીતે વર્ણવાયેલા અન્ન રસ, પ્રાણુ રસ, વિજ્ઞાન રસ શિવરસનું સૂચન, મંત્ર શાસ્ત્ર પ્રત્યક્ષ ખાત્રી આપનાર છે અને તેની વૈદ્યક તથા જ્યોતિષ સાથે સરખામણી વીજેરે સંબંધી વિવેચન હવે આપીએ છીએ.

આપણો અધિકારવાળો મનુષ્યદેહ ઉત્પત્તિ ક્રમમાં સંકલ્પથી માંડી મૈથુન જન્ય ગર્ભવાસ સુધીના સાત પ્રકારો ભોગવી ઉત્પન્ન થાય છે.

માર્જનનો આ સ્તુતિમંત્ર કયા લૌકિક કવિને દિવ્યભાવના ઉન્મેષ વડે હૃદયસિત નહિ કરે ? નિલ્ય સંધ્યાવંદન કરનારા બ્રહ્મણ્યોને પોતાના નિત્યકર્મમાં કેટલું મંત્રજળ છે તે વેદનું પૈતૃક વારસાનું ધન મળેલું છતાં ગુપ્ત નિધિ જેવું દુર્ભાગ્યથી અનુભવવું નથી એજ શોચનીય છે.

રથૂલ, સૂક્ષ્મ, કારણ અને મહાકારણ શરીરમાં જે રસ વહે છે. તેના નામ ૧ અન્નરસ ૨ પ્રાણુરસ (એજસ) ૩ વિજ્ઞાનરસ ૪ શિવરસ (નિજ્ઞાનંદરસ)

અન્નરસ રથૂલ સુખથી આપનારા સુખના સાધનોને આપે છે.

પ્રાણુરસ સૂક્ષ્મ શરીરનું પોષણ આપી બલની વૃદ્ધિ કરે છે.

વિજ્ઞાનરસ અંતઃસ્થ જ્ઞાનની કક્ષાને જાગૃત કરી દિગ્વિચક્ષુને ઉઘાડે છે. અને ચોથો શિવરસ જેને પોતાના સાનુભવના નિર્માનના રસનું નામ પણ અપાય છે. તે તો પરમાત્માના સાયુજ્ય ભાવને પ્રકટ કરે છે.

ચિકિત્સતઽયો તિષ્ઠમંત્રવાદા પદે પદે પ્રત્યય માવહન્તિ.

આપુર્વેક પ્રત્યક્ષ રીતે રોગ નિવૃત્તિ કરી ખાત્રી આપે છે. જ્યોતિષ શાસ્ત્ર ખજોલના નિયમથી ગ્રહશુદ્ધિવડે જ્યોતિર્મંડલના ફરવા વીગેરેની ખાત્રી આપે છે. અને મંત્રશાસ્ત્ર અનુષ્ઠન કરનારને દેવના પ્રસાદવડે પ્રત્યક્ષ ખાત્રી આપે છે.

પાપ દૂર કરનાર સાધનો બે પ્રકારના હોય છે. ચેતન અને અચેતન જલ અચેતન સાધન છે. તેના અધ્યક્ષ દેવતા તે ચેતનમય સાધન છે. અને જલમાં રહેલા દેવતા વરુણને પણ યજ્ઞાણ્તુ વરુણઃ સ પુનાત્વધ્મર્ષણ કહેવામાં આવ્યા છે. સંધ્યાના દશ અંગેમાંનું પાંચમું અંગ તે અધર્મર્ષણ છે.

નીચેના ત્રણ મંત્રોનો આ કાર્યમાં ઉપયોગ છે.

ૐ સુમિત્રીયાનઃ આપ ઔષધય
સન્તુ દુર્મિત્રિયાસ્તસ્મૈ સન્તુ
યોઽધ્માન દ્વેષ્ટિ યંચ વયં દ્વિષ્મઃ ॥

આ મંત્રવડે જલને લેવાનું (અવગ્રહણ) વિધાન છે.

ૐ હુપદાદિવ મુમુચ્ચનિ સ્વિનઃ સ્વાતો મલાદિવ
પૂતં પવિત્ર્ણાજ્જયમાપ શુન્વંતુ મૈનસ ॥

આ મંત્રવડે ડાબા હાથમાં જલ લઈ જમણી હથેળીવડે ઢાંકી

ઋતં ચસત્યં ચામી ધ્યાત ત પસોઽધ્યજાયત
તતો રાઙ્યાજ્યાયત તતઃ સમુદ્રોઽર્ણવઃ
સમુદ્રાદિજૈ વાદધિ સંવત્સરો અજાયત ॥

જલ પદાર્થ અથવા દ્રવ્ય સ્વતઃ મિત્ર નથી. અથવા સ્વતઃ શત્રુ નથી, જે ભાવથી તે દ્રવ્યને આપણે રંગીએ તે ભાવથી તે દ્રવ્ય મિત્રરૂપ થાય, શત્રુરૂપ થાય અને ઉદાસિન પણ થાય. સંધ્યા કર્મમાં હાથમાં લીધેલું જલ

ઉદાસિન બાવથી આપણે લેતા નથી પરંતુ આપણા અનુકુળ પ્રાણીઓને હિતકરનાર થાઓ, અને આપણા પ્રતિકૂળ પ્રાણીઓને અહિત કરનાર થાઓ અને અમારો પ્રદેશ કરે અને પ્રસાધાતરૂપે અમે જેની પ્રતિકૂળ માનિએ તેને આ મંત્રથી સંસ્કાર આપેલું જળ તેના દુર્ગતરૂપ બને આવેા પ્રથમ મંત્રનો બાવાર્થ છે.

આ મંત્રનો અર્થ વાંચતા કેટલાક અહિંસાવાદીને અણબમી લાગશે, પણ આ વૈદિક ધર્મનું પ્રતિપદન છે. વૈદિક ધર્મમાં અહિંસા સાધન છે. પરમસાધ્ય નથી. જૈન ધર્મમાં અહિંસા લગભગ સાધ્ય છે. મર્યાદા સુધી અહિંસા સેવવી અને કામ મર્યાદાએ હિંસાનો આગ્રય લેવો તે બાબત વૈદિક ધર્મ આત્મ રક્ષણના સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર કરે છે. દેહાભિમાનવાળા જીવને સર્વાંશ અહિંસાનો ઉપદેશ તેનું મરણજી ઉપજાવે છે.

પ્રકૃતિ ત્રિગુણાત્મક છે. એ પ્રકૃતિ સાધનરૂપ છે. તેને અભાવનાર શુદ્ધ ચૈતન્ય છે. તે વ્યગ્નિ અને સમગ્નિરૂપમાં ક્રિયા કરતું રહે છે. એ ક્રિયા દેશ, કાળ, દ્રવ્યમાં, થાય છે. સંસ્કારરૂપે, અને અંતર્ધર્માભિરૂપે પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં હોય છે. અને અમુક જથ્થાની, અમુક બાવના એકત્ર થઈ દેશકાળ અને દ્રવ્યમાં ક્રિયા સમગ્નિરૂપે તે તે સ્થાને કરાવતી રહે છે. તેને લીધે રાજ્ય અને ધર્મની સ્થાપના થાય છે તે દેશ કાળ અને દ્રવ્યમાં સમગ્નિનો નેતા કામ મહાન પુરુષ ઉત્પન્ન થાય છે. અને તત દ્વારા દેશ ધર્મ અને દ્રવ્યની ઉત્પત્તિ કે અવનતિ થાય છે. જેવી રીતે કે શ્રી કૃષ્ણ જન્મવાન નેપોલીયન, ઈત્યાદિ પુરુષો સમજવા. આ વાત શ્રીમદ્ ભાગવત વીગેરે પુરાણોમાં પૃથ્વિને ગાય તરીકે વર્ણવી લિખ્યુંને અવતાર લેવા વિનવે છે અને કહે છે કે પૃથ્વિ ઉપર વામી, હરામી રાક્ષસો, દૈત્યોનો ભાર વધી પડ્યો છે. સતિ સંત અને સાધુ પીડાય છે. ધર્મ એક પગે રહ્યો છે. કલિ પ્રવર્તિ રહ્યો છે, અને અધર્મ ત્રણ પગે પુર જોશમાં છે. એટલા માટે હે પ્રભો ! તમે સર્વ નિયંતા છો તમારી ઇચ્છાનુસાર આ જન્મત પ્રવૃત્તિ કરે છે તેથી આપ અવતાર ધારણ કરી સંમવામિ યુગે યુગે એ જે આપના મુખનું વાક્ય છે તે સદ્ગુણ કરો. આ ઉપર વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે કે રાજ્યના તથા ધર્મના મહાન ફેરફાર તે તે દેશના તે તે કાળના અને વ્યક્તિ માત્રેની બાવનાઓ એકત્ર થવાથી ઇશ્વર પ્રેરાય છે. પ્રજામાં ધર્મની વૃદ્ધિ કરવી, સંત સાધુને સન્માર્ગે ચલાવવા અને રાજ્યોની ઉચ્ચ પામલ કરવી, તેનો આભાર

રહે છે. વર્તમાન પરિસ્થિતિ જોતાં સાધારણ મનુષ્યને જોવું જણાય છે કે અંગ્રેજી રાજ્ય આખી પૃથ્વી ઉપર ફેલાયે. દિવસાનુદિવસ નૌકા અને સૈન્ય વિમાનો અને જહાજના સર્વ સાધનો પોતાના કબજામાં રાખે છે. જોકે પછેલા મધ્યક કે સુરો ખાર ખસ ઉપર ચોપડવા લેવો હોય તો લાયસન્સવાળાને લાંબુ પડે. તોપ જંદુક, નૌકા, મનવારો સરકારની રજા વગર કે લાયસન્સ વગર કોઇથી રાખી શકાય નહિ. આવી સ્થિતિ થાવશ્ચકો દિવાકરો ટકી રહેશે અને પ્રજાન્ત સુધી હિંદીપ્રજા પરતંત્ર રહેશે. નાણે નચોવઇ જશે. જોવો બાસ થાય છે પણ પુરાણો ઉપર દ્રષ્ટિ કરતાં અને વેદશાસ્ત્રમાં ચૈતન્યજ્ઞ સર્વ કંઇ કરે છે એમ જાણે છું જોતાં તો તે કવી રીતે ચૈતન્ય કામ કરે છે તે ઉપર કંઇ વિચાર ચલાવીએ.

સ્વામિ દયાનંદ બાલગંગાધર તીલક વીગેરેની અને તેમના અનુયાયિ-ઓની આવના હિંદી પ્રજાને સ્વરાજ્ય મેળવવાને દ્રઢ કરતી દેખાય છે અને તે જો છધર સફળ કરે તો તેઓજ ફરી ઇંગ્લંડ અમેરિકા જર્મની ફ્રાન્સ અને હિન્દુસ્તાનમાં અવતરી મહાન રાજપુરુષો તરીકે પૂજાશે. અને હાલની પરિસ્થિતિનું પરીવર્તન અદ્વારપ ચૈતન્ય એકક્ષણમાં કરી ફરી ધર્મ સંસ્થાપન મામ જોમ કેમ ન બને ! છધરી ગતિ મહાન છે. કોઇ જાણતું નથી કે કાલે શું થશે.

પૃથ્વીપર મોટી લડાઇઓ જેવી કે વોટરલુ, પ્લાસી, એ લડાઇઓની જીત થવાનું કારણ કુદરતી બનાવ છે. વરસાદના ઝાપડાથી પ્લાસીના યુદ્ધમાં અંગ્રેજો વિજયશાળી થયા. વોટરલુમાં નેપોલીયનની જીતમાં અવળું સુઝયું. અને હાર ખાધી. ઇલાહિ ઇલાહિ.

હવે મૂળ વિષય ઉપર આવીએ.

ઝટત—વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના ધ્રુવ અથવા નિત્ય સિદ્ધાંતો. જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અને લયમાં પ્રવર્તતા સર્વ નિયમો. (Law of physical phinomenon) અથવા scientific laws.

સત્ય પરમાર્થ અથવા વેદાંત સિદ્ધાંતને વેદમાં સત્ય કહે છે. મુખ્ય કારણ સાચીના આપણા અધ્યાત્મિક સંબંધને પ્રકટ કરનારા નિયમો તે સત્ય છે.

સાપેક્ષા અને નિરપેક્ષ સનાતન ધર્મના સિદ્ધાંતો પ્રકૃતિમાં વિદ્યમાન હતાં જ્યાં સુધી અનુભવમાં અને આચારમાં ન ઉતરે ત્યાં સુધી સફળ બનતા નથી. વ્રહ્મ અને સત્યનો પ્રકાશ કરનાર સાધનને તીવ્ર તપ અથવા ઉત્કટ આલોચન કહે છે.

ધર્મ ક્રત્તં ચ સત્યં એ ઋત્યામાં એવો અર્થ સમાયલો છે કે
ધ્યાનયોગ અને તપશ્ચર્યાથી ઋત અને સત્ય હમેશા ઉપડતાં જાય છે.
આલોચન-ચિત્તની એકાગ્રતા.

અભિમાની જે પોતાના વિચારોને મનમાં ઉતારી પ્રાણુદ્વારા વૈષ્ણવી વાણીમાં પ્રકટ કરી શકે તે અભિમાની કહેવાય છે.

મુખ્ય અભિમાનીની સંજ્ઞા સંવત્સર છે. સંવત્સર એટલે સવિતા દેવ.

સિદ્ધ નિયમ પૂર્વક પરમેશ્વર ધ્યાતાના ધ્યાનવડે આપણે સર્વ પાપથી છુટી શકીએ છીએ તેના ધ્યાનવડે આપણે આપણામાં રહેલા પાપ પૂરપતે આપણામાંથી આ ધ્યાનવડે બહાર કાઢી બાહ્ય એ નાંખી દેએ છીએ. એ આ અધર્મર્ષણ મંત્રનો ભાવાર્થ છે.

હવે સંધ્યાના અર્ધ્યપ્રદાન નામના અંગ વિષે લખીએ છીએ. ભગવાન સૂર્ય નારાયણને મંધ પુષ્પવાણિ જલની અંજલિ આપવી તેને અર્ધ્ય કહે છે. આ અંજલિ પ્રાતઃકાળે ત્રણ. બપોરે એક. અને સાયંકાળે ત્રણ આપવાનો નિયમ છે. પણ એ સમય વ્યતિત થઈ જાય તો એક એક અંજલિ વધારે આપવી. એવા વિધિ છે.

અક્ષાંડના અધ્યક્ષ સૂર્યના સ્થૂળ મંડલની અંતર્ગત દેવતાને હિરણ્ય-ગર્ભ, પ્રાણુ સવિતા, ઇલાદિ નામ આપવામાં આવે છે.

જલનું આવરણ બેદી સૂર્ય બિંબ ક્ષીતીજમાંથી જ્યારે બહાર આવે ત્યારે ઉપાસકનો અર્ધ્ય તેના આત્માને જાણે વધારે પ્રકાશિત કરતો હોય એમ તેને જ્ઞાન થાય છે.

હૃદયાન્તરગત પાપ પુરૂષ જે રજોગુણાત્મક વૃત્તિમય છે તેને રાક્ષસ એવી સંજ્ઞા આપી છે. રાક્ષસ એટલે રજોગુણાત્મક મનોવૃત્તિવાળું જ્ઞાન જેમાં છે. તેને દેરવી નાંખી સત્વગુણ પુરૂષની અંતરમાં સ્થાપના કરે એવું અર્ધ્ય પ્રદાનનું ફળ છે.

જે કાંઈ મહાન રજ્જેયુક્તાત્મક કર્મ કરે તેને રાક્ષસ કહે છે જ્યો રીતે કે નર્મદા નદીનો રાક્ષસી પુલ છે. આનું નામ રાક્ષસી એટલે મોટા એવું થાય છે. જર્મનીના બાદશાહે આખી પૃથ્વી છતી પોતે સામ્રાજ્ય મેળવવાને યુદ્ધ કર્યું આ યુદ્ધને કેટલાંક વિદ્વાનો અલંકારિક ભાષામાં રાક્ષસી યુધ કરીને કહે છે.

અર્ધ્ય પ્રદાનવડે પ્રસાદ પામેલા બ્રહ્માંડના અધ્યક્ષ જ્યારે ઉપાસકની સન્મુખ પ્રકટ થાય ત્યારે (એટલે કે લોકાલોક બેદી કેવલ લોકાકાશમાં સ્ફુટ થાય ત્યારે) જે કર્મ કરવાનું તેનું નામ સૂર્યોપસ્થાન કહે છે.

૧ લોકાલોકને બેદી એટલે સૂર્યોદય જ્યારે થાય છે. ત્યારે લોક એટલે પૃથ્વી ઉપર આપણે ઉભા રહીએ અને જે જે ગ્રહો ઉપગ્રહો અને પૃથ્વી આપણાથી અવલોકન થાય તેને આ લોક કહે છે. હવે અવલોક એટલે હિંદુસ્તાનના પગતળે અમેરિકા છે. અમેરિકામાંથી જે ગ્રહો ઉપગ્રહો દેખાય છે તે વખતે હિંદુસ્તાનમાંના જોનારાને દેખાતા નથી માટે તેનું નામ બલ્લોક એવું પાડ્યું છે. આ પ્રમાણે લોકાલોકનો અર્થ થાય છે. હવે ઉપ એટલે સમીપ અને સ્થા એટલે રહેવું. વિશ્વ નિર્મતા સૂર્ય છે. તેની સમીપમાં ચિત્ત વૃત્તિનો નિરોધ કરવો અને તેની કૃપા મેળવવી એ ઉપસ્થાનનું ફળ છે. સૂર્ય શબ્દ સૂ એટલે જન્મ આપવું એ ધાતુમાંથી વ્યુત્પન્ન થએલો છે અને સવિતા શબ્દ સૂ જન્મ પામવું તથા અથ રક્ષણ કરવું. કાંતિવાળું થવું દાન કરવું એ ત્રણ ધાતુઓમાંથી વ્યુત્પન્ન થએલો છે. આ સંજ્ઞા અથવા નામવડે દેવતાના સ્વરૂપનું અને તેના કર્મનું બુદ્ધિમાં જ્ઞાન જગત કરી તેમની પાસે (ઉપ) ઉપાસકે હૃદયકાશમાં સ્થિતિ કરવી તેનું નામ સૂર્યનું અથવા સવિતાનું ઉપસ્થાન કહે છે.

પ્રાણીઓની સકલ ચેષ્ટાને આ દેવતા જન્મ આપે છે. પ્રસૌતિ તથા જગત જેમાંથી પ્રસવ એટલે ઉત્પન્ન થવા પામે છે. પ્રસૂતે માટે તેને સૂર્ય કહે છે વળી ચેષ્ટા અને સ્થાવર જંગમ જગતના પ્રસવ ઉપરાંત તે દેવ પોતાના કારણોવડે ગતિવાળો થઈ તે જગતનું સર્વ રીતે રક્ષણ કરે છે. અવત્તિ, તથા જ્ઞાન, શક્તિ, ઐશ્વર્ય, બલ, વીર્ય અને તેજ એ છગુણો વડે તે સુંદર બની પ્રાણીઓને સૌભાગ્ય અથવા સૌન્દર્ય આપે છે તથા તે ભોગ અને મોક્ષનું ઉપાસકને દાન કરે છે. માટે તે ઉપાસ્યદેવ તે સવિતા છે.

સૂર્યોપરશ્વનના મંત્રો.

ૐ ઉદયં તમસરૂપરિ ત્વઃ પદ્યંતઃ ઉત્તરમ્
દેવદેવત્રા સૂર્યમગ્નમ્ જ્યોતિસ્તમસઃ ॥

ૐ ઉદત્યં જાતવેદસં દેવં વદન્તિ કેતવઃ
દશે વિશ્વાય સૂર્યમ્ ॥

ૐ ચિત્રં દેવાનાં વગ્ધવનાંકઃ ચર્ધુઃ
મિત્રસ્ય ઘ્વરુણસ્યાગ્નેઃ

આપોદ્યાવા પૃથ્યન્તરિક્ષં

સૂર્ય આત્મા જગતસ્તસ્થુપમ્ ॥

ૐ તચ્ચધ્રુવેવહિતં પુરંસ્તારુદ્રુકમુષ્ણરત્ ॥

પશ્યેમ શરદ્ શતં જીવેન શરદઃ

શતમદીનાઃ શ્યામ શરદ્ શતાત્ ॥

મથુર્વેદ સંહિતા અધ્યાય ૧૧ ના ઉપરના પાંચ મંત્ર છે.

તેના ભાવાર્થ

અમે અંધારામાંથી નીકળી બહાર આવ્યા સર્વોત્તમ સ્વર્લોકને જોવાની ઇચ્છાવાળા તે દેવ લોકમાં રક્ષણ કરી રહેલા સૂર્યદેવને અવલોકતા અમે ઉત્તમ પ્રકારે જ્યોતિને પ્રાપ્ત કર્યું.

જેમાંથી જ્ઞાન અથવા સંપત્તિ પ્રકટ થાય છે એવા પ્રસિદ્ધ સૂર્યદેવને વિશ્વદ્રષ્ટિ ઉધાડવા સાર તેના કિરણો આગળ વહન કરે છે.

મિત્ર ભાવવાળી દ્રષ્ટિના નિયામક મિત્રદેવતા, તથા ન્યામ ભાવવાળી દ્રષ્ટિના નિયામક વરુણ દેવતા, તથા પવિત્ર ભાવવાળી દ્રષ્ટિના નિયામક અગ્નિ દેવતા જાણે ચતુરૂપ સારાંશ મેત્રી, ન્યામ અને પવિત્રતાવાળી તથા પ્રકારની મેત્ર દ્રષ્ટિ પ્રેરક સૂર્યદેવ અને અન્ય સર્વ વાગાદિ ઇન્દ્રિયોના પ્રકાશક દેવોનું મદદગાર જાણે મુખનિબંધ ન હોય તેવા સૂર્ય જગતનું ઉદય પામ્યાં. આ નિબંધને દેખાતા સૂર્ય તો અપરબ્રહ્મ છે પરંતુ ખરી રીતે તો પરબ્રહ્મ છે કારણ કે પ્રપન્ચ આકાશ અને પૃથ્વીનાં મંડલમાં તથા અંતરીક્ષ લોકમાં રહેતા સૂર્ય આવરુ જંગમ પદાર્થો અને પ્રાણીઓના આત્મા છે. તેમને કું કવાદા મંત્રવડે રાખી બંધ રુ.

દેવોએ સ્થાપેલું અથવા દેવોનું હિતકરનારું જગતનું આ તેજસ્વી નેત્ર ઉપરથી અને તેના કંઈકા કટાક્ષવડે સો વર્ષ પર્યંત તેના સ્વરૂપને તથા વૈભવને દેખતા રહીએ, સો વર્ષ સ્વતંત્ર જીવન માળીએ. સો વર્ષ પર્યંત તેના સ્વરૂપ અને વૈભવને સાંભળતા રહીએ, સો વર્ષ પર્યંત તેના સ્વરૂપ અને વૈભવને વર્ણન કરતા રહીએ, સો વર્ષ પર્યંત કોષના પ્રતિ પશુ દીનત્વ દર્શાવ્યા વિના રહીએ અને વળી સો વર્ષથી પણ અધિક વર્ષ તેના સ્વરૂપ વૈભવનો અનુભવ કરીએ.

આ પ્રમાણે ધ્યાનમાં રાખી તે અર્ધ્ય પ્રદાન પછી પ્રકટ થએલા જમવાન સૂર્યનો જીવ સંમુખ ઉભા રહી હૃદયાકાશમાં પણ તેમના પ્રતિબિંબનો ઉદય કરી ઉપરના મંત્રના બાવનું સ્મરણ કરવું. તેનાથી અવિધાના તમસને ઝોળંગી જવાય છે. વિધાના પ્રકાશને મેળવાય છે. લક્ષ્મી પણ પ્રાપ્ત થાય છે. દ્રષ્ટિમાં દિવ્ય સામર્થ્ય આવે છે. ન્યાયવાણી અને પવિત્ર કરમાસી તે થાય છે. તેને દિર્ઘાયુષ પ્રાપ્ત થાય છે. હન્દ્રિયો પણ જળવાણી થઈ આરોગ્યને અનુભવે છે. તે કદી દીનભાવે કોષની યાચના કરતો નથી.

ઉપસ્થાન અથવા પ્રાર્થનાનો એવો પ્રભાવ છે કે ઉપસ્થાન કરનાર અથવા પ્રાર્થના કરનારના ચિત્તમાં ઉપાસ્ય પ્રાર્થનીય દેવતાના સ્વરૂપ ગુણ અને કર્મનો આવેશ પ્રકટ થાય છે અને જે દેવતાનું આદર્શ તેણે અતિકરણમાં ઉભું કર્યું હોય છે તે સંદેશ જને છે.

પરંતુ સૂર્યની ઉપાસ્ય દેવતાનું આ સૂર્ય બિંબને અવલંબન કરી સેવેલું ઉપસ્થાન સ્થુભ મૂર્તિને સ્પર્શ કરતું હોય છે. ઉપાસકના આમળ પ્રસન્ન સૂર્ય બિંબજ તરવરે છે. તે ધણે ભાગે જૂતાકાશમાં રહેલા જમવાન સૂર્યના સ્થુભ પ્રકાશવાળા મંડલને પોતાની ઉપાસનાના વિષયરૂપ સમજે છે. પરંતુ હવે તેણે તે સ્થુભબિંબને કોરે મૂકી સૂક્ષ્મ બિંબનું આવાહન કરવાનું હોય છે. જ્યારે સ્થુભ દેવનું બિંબ જૂતાકાશમાં રમે છે ત્યારે તેનું સૂક્ષ્મ બિંબ ચિત્તકાશમાં રમે છે.

આ ચિત્તકાશમાં આવાહન કરી જમવાનની સૂક્ષ્મ મૂર્તિને સ્થાપવી અને તેને સંમુખ પ્રતિબિંબરૂપે રાખી તેનું ધ્યાન કરવું તેને જપથણ કહેવામાં આવે છે.

ઉપાસનાની ક્રિયા સ્થુભ મૂર્તિને લગતી હોય છે ત્યારે જપથણ સૂક્ષ્મ મૂર્તિને લગતો છે. ઉપસ્થાન બહિર પ્રદેશની ક્રિયા છે ત્યારે જપ આંતર પ્રદેશની ક્રિયા છે. ઉપસ્થાનમાં ઉપાસકના બાહ્ય અવયવો નમન અને આદર દર્શાવે છે.

ત્યારે જપયજ્ઞમાં ઉપાસકના વાણી પ્રાણ, મન આત્મા, નમનાદિ કરે છે. જ્યારે ઉપસ્થાન ઉમા થઇ કરવાનું હોય છે ત્યારે જપયજ્ઞ બેસીને કરવાનો હોય છે. જ્યારે ઉપસ્થાનમાં ધ્યેય બાહ્ય આકાશમાં હોય છે ત્યારે જપયજ્ઞમાં ધ્યેય હૃદય-કાશમાં હોય છે. જ્યારે ઉપસ્થાનમાં ધ્યેય દેવને સૂર્ય મંડલમાં દેશ બદ્ધ કરવામાં આવે છે. ત્યારે જપમાં ધ્યેય દેવને હૃદયમંડલમાં દેશ બદ્ધ કરવામાં આવે છે. જ્યારે ઉપસ્થાનમાં ધ્યેયની મિત્ર વરુણ અગ્નિના ત્રિનેત્રવાળી હિરણ્ય મય અવયવોવાળી કિરણ જલમાં ઢંકાયેલી ચતુર્દશ ભુવન મંડલમાં ફરતી મૂર્તિના અંગ પ્રત્યંગોની અનુસ્મૃતિ રહે છે ત્યારે જપ યજ્ઞમાં ધ્યેયની બર્ગ શબ્દથી સૂચવાતી ભરણ અને રમણ અને ગમન કરવાના સ્વભાવ સામર્થ્યવાળી સુક્ષ્મ મૂર્તિના અંગ પ્રત્યંગોની અનુસ્મૃતિ કરવાની હોય છે.

જપયજ્ઞનું અર્વાચરૂણ સાલોક્ય સામીપ્ય, સાશ્વત્ય અને સાયુજ્ય એ ચાર પ્રકારના મોક્ષ સુખનું છે. જ્યારે ઉપસ્થાન વડે ધ્યેય બિંબ દૂરસ્થ હોઇ આપણે જાણે ત્યાં જવાને તત્પર થતા હોઇએ એવો ભાવાવેશ હોય છે. ત્યારે જપયજ્ઞમાં ધ્યેય અત્યંત નજીક હોઇ તે પોતેજ પુષ્પની કળીની પેઠે હૃદયીક્ષ્ણ પામવાને એટલે ઉડેલવા સાર મથતું હોય એમ સમજાય છે.

જે વરતુમાં પોતાની મનોભાવના ધ્યેયાકાર થાય છે તેમાં એક જાતની અદ્ભુત શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે અને જે પ્રમાણે એક આંખના ઝાડમાં જે રસપ્રવાહ ફ્લોત્પાદક વહે છે. તે રસવડે ધીમે ધીમે આંખાને મ્હોર, મરવા, કાચી કેરી, પાકી કેરી અને મીઠાસ બરાય છે. તે પ્રમાણે અંતઃકરણની અંદર જે ચિત્તમાં જે ધ્યેય છે તે તદાકાર પામી ધ્યાતાની છત્છા પરિપૂર્ણ કરે છે. હવે જો એ મૃગજળવત મનની ખોટી ભાવના હોય તો ફળ રહિત છે. એવી શંકા જો કોઇ કરે તો તે ખોટી વાત છે. મૃગજળમાં આંખાના વૃક્ષની અંદર જેવો ફ્લોત્પાદક રસ વહે છે તેવો ફ્લોત્પાદક રસ કદાપિ વહેતો નથી માટે જો આંખાના રસમાં જો ભાવના કરી તો તે ફળી-ભૂત થાય છે અને મૃગજળમાં જો કેરી થવાની ભાવના કરી તો તે નિષ્ફળ નિવડે છે. બદ્ધ એ લાકડાના સુકા કકડા જેવો નિર્જીવ પદાર્થ નથી. એટલે કે મૃગજળવત નથી. પણ આંખાના ઝાડ જેવો ચૈતન્ય જ્ઞાન અને પ્રકાશ તથા ફ્લોત્પાદક રસ જેવો છે તેથી ફલ નિવડે છે. માટે બદ્ધની ભાવના છે તે ફલ ઉત્પન્ન કરનારી છે. જ્યાં ધુમાડો દેખાય છે અથવા ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે ત્યાં વહ્નિ વડે તે થાય છે અને વહ્નિ પ્રકટ થાય છે. જેવી રીતે યજ્ઞમાં એક અરણી ઉપર બીજી મંથન કરવાથી પ્રથમ ઉષ્ણતા પેદા થાય

છે. પછી ધૂમ પેદા થાય છે અને પછી અગ્નિ પેદા થાય છે તેનું કારણ એ કે એ અગ્નિના કાષ્ઠમાં વહિતું અસ્તિત્વ છે અને તે ધમણથી ફોલોતાદ થાય છે. તેવી રીતે જપચક્રની ભાવના સદવસ્તુની અંદર છે. અસદ વસ્તુમાં નથી એટલે મૃગજળમાં નથી. મૃગજળ જેવી અસદ વસ્તુની ભાવનાનો જો જપ કરીએ તો તે નિષ્ફળ નિવડે છે કારણકે તેમાં ફોલોતાદક શક્તિ નથી. જો ફોલોતાદક અગ્નિની શક્તિ કલ્પના માત્ર મૃગજળના જેવી હોય તો તે મિથ્યાશ્રમ જેવી છે અને ફળ ઉત્પન્ન થતું નથી. છાસને વલોવીએ તો માખણ નીકળે. પણ પાણીને વલોવી માખણની આશા રાખીએ તો તે નિષ્ફળ છે અને મિથ્યા મહેનતરૂપ છે.

જે પ્રમાણે ગાયના રૂધિરમાંથી દૂધ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે નીકળવાનો માર્ગ સ્તન દ્વારાએજ છે અન્ય રથજે દોહન કરવાથી દૂધ નીકળતું નથી. ગાયનું શિંગડું કે પૂછડું ખેંચે તો દૂધ ન નીકળે અને ગાયને ઘાસ અને જોત ખવરાવનાર તેનો માલિક દોવા બેસે છે ત્યારે તે પોતાના માલિકનેજ દૂધ આપે છે પણ જો બીજો માણસ તેને દોવા જાય તો તેને ભાત મારી દોવા દેતી નથી તે પ્રમાણે જે ધ્યાતાએ જેવી જે ધ્યેય વસ્તુનું ધ્યાન ધર્યું છે તે તદાકાર થકે તે રૂપ ધારણ કરે છે. જેવી ભાવના ચિત્તમાં હોય તેવું ચિદ્ પ્રકાશે છે, ચિદ્ એ સત્ય છે માટે તે ફલદાયક છે, તેથી ભાવના નિશ્ચય અને ધ્યાનનો એકાગ્રચિત્તે નિરોધ થાય છે. ત્યાંજ સ્વરૂપની સ્થિતિ થાય છે. અન્ય રથજે થતી નથી.

શબ્દ અર્થ અને જ્ઞાન એ ત્રણમાં જ્ઞાન એટલે મનોભાવ તે સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે, એક શબ્દને મદલે બીજો શબ્દ પણ ચાલી શકે, અને તે શબ્દનો જે કાંઈ અર્થ થાય તેની ગરજ સારે છે. જેવી રીતે કે આપણે એક કુતરોને બોલાવવો છે. તો એક માણસ ગુજરાતીમાં તુ તુ કહીને બોલાવે છે. એનો અર્થ એ કે હે કુતરો તું આમ આવ. એક અંગ્રેજ તેને બોલાવે તો હમ હમ કહીને બોલાવે છે એનો અર્થ પણ કુતરો સમજી જાય છે અને આવે છે. આ પ્રમાણે એક અર્થની ભાવના બતાવવા માટે જુદી જુદી ભાષામાં જુદા જુદા શબ્દો છે પણ તે સર્વ શબ્દોનો અર્થ તો એકજ છે. હવે અર્થમાં પણ જે જ્ઞાન રહેલું છે એટલે કે જે મનોભાવના છે તે વધારે જોરાવર છે. જેવી રીતે કે મનમાં એવું હોય કે કુતરોને તુ તુ કહીને મનથી તેને પાસે બોલાવવો નથી પણ નસાડવો છે તો તુ તુ શબ્દ તેનો અર્થ આવ એ બંને ખોટા થઈ જઈ કુતરો નાસી જાય છે. તેથી મનો-ભાવના એટલે ચિંતન અથવા જ્ઞાન એ સર્વથી વધારે જોરાવર છે અને

તેટલા માટેજ શાદસિ જાયતે ભાવઃ શાદસિ જાયતે સિદ્ધિઃ ॥ એ વાત સિદ્ધ થાય છે. કૃતરાને શાકડી ખતાવી જોરથી તુ તુ ઠણું ઝેટમે તે આપણે મનોભાવ સમજી જાય છે. અને જાણે છે કે જો પાસે જઈએ તો જો શાકડી ફટકાવશે. માટે જવું નહિ. આ ઉપરથી સમજી જવાશે કે જે વાક્ય ઉપનિષદમાં પ્રજ્ઞાન વ્રહ્મ ઠણું છે. તેજ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. અને દશ દાયક પણ તેજ નિવડે છે.

જોટલા માટે મરણ સમયે જેવી ભાવના તેવો જન્મ થાય છે. અને જન્મવાને ઉદ્ભવ અગમ્ય કરેલાં જે કર્મો તેનાથી થાય છે. પાપશુદ્ધિવાળાને જૂત, પ્રેત, પીશાચ, ડાકણ, સાકણ ઇત્યાદિનો જન્મ થાય છે. તે પંચકર્મેન્દ્રિય રહિત હોવાથી કર્મેન્દ્રિયો જે રચુલ છે તેની રાખ થઈ કન્દ્રિય વિનાનો થઈ જાય છે. માટે માત્ર વાસનામય દેહ છે. અને તે કંઈ કરી શકતો નથી. માત્ર ક્રમ્પા કર્યા કરે છે. અને તે ક્રમ્પાનુસાર સુખ દુઃખ પ્રાપ્ત થયા કરે છે. આ પ્રેત સ્થિતિનું વર્ણન મરૂપુરાણમાં આપ્યું છે તે પ્રેત દેહને પણ અમુક સુક્ત સુધી આપ્યું છે. સારખાદ તે અન્ન દેહ પાછો પારણ કરે છે. જો પ્રેતજથી મુકાવા માટે મરણાન્તર ક્રિયાની આવશ્યક જરૂર છે. મહા-પ્રાણીને નર્કસંકેત છે. તેથી ઉતરતા પાપી માટે પૃથ્વી છે તેથી ઉતરતા માટે જળ છે. તેથી ઉતરતા માટે વાયુમય શરીર છે. અને પુણ્યવાનને માટે તેજ અને આકાશી દેહ છે, જે કે પાંચ જુતોના સર્વ દેહ છે. તો પણ તેજોમય દેહ તે ધરતીની હેઠ નજીકનો દેહ છે. કારણ કે આત્મા જોજ જ્યોતિર્મય છે. તે શુદ્ધ અને વિદ્યાત્મક છે. સંપૂર્ણ અશ્વર્ય અને વૈભવ યુક્ત છે. મહાન શક્તિ અને દીર્ઘ આયુરદા વાળો છે. જો શરીરો જે આપણે તાશજોજોજો છે તેમાં વસીને સુખ ભોગવનારાં છે. સુધારાવાળા નર્કને માનતા નથી પણ નર્કનો દેહ સંકલ્પમાંના વાંઘ, મચ્છર, માંકડ, કરમ, દરાજના કીડા, રોમના જંતુ ઇત્યાદિ સર્વ દેહ ખમીજોજોજો છે. તેને ખાવા માટે લોટ, લાળ, નર્ક, શોહી, માંસ, મૂત્ર અને ખાજકુંડીના પાણી પીવાની યોજના વિધાતાએ કરી છે. તેઓ પડી પડી જન્મે છે અને મરે છે એવું અવિદ્યા યુક્ત અને જડ શરીર અને દુઃખ, પુણ્યવાન, સતિ, સાધુ, દાનેશરી વગેરેને નહિ થતાં ઉત્તમ પ્રકારના ખાન, પાન, અને જે જે વેશવતી ક્રમ્પા થાકે તે સર્વ વિદ્યાતાએ તેમને સુખ ભોગવવા માટે નિર્માણ કરે છે. મરી મયા જોટલે લહેણા દેણાથી અને પાપ પુણ્યથી થતી મયા જોમ નથી જન્મ મરણ થયાજ કરે છે. આપાર માત્ર જલ્માય છે. ખાઈ તો ખોત

તેનો તેજ છે. મારાં છુટ, મારી પાપડી એમ બોલવાનો અર્થ એ છે કે હું કાંઈ છુટ નથી, હું કાંઈ પાપડી નથી પણ તેનાથી કોઈ જુદો છું. માત્ર મેં મારું મમત્વ તે જે મારાથી અન્ય વસ્તુ છે તે પર સ્થાપન કર્યું છે. તે પ્રમાણેજ આ સ્થુલદેહ તે હું નથી. પણ દેહથી કાંઈ જુદોજ દેહી હું છું. માત્ર દેહ ઉપર મેં મારું મમત્વ ધારણ કર્યું છે. એ પ્રમાણેજ હું કન્દ્રિયો નથી પણ કન્દ્રિયોથી જુદો છું. હું મન નથી પણ મનથી કોઈ જુદો છું. હું પ્રાણ નથી પણ પ્રાણથી હું કોઈ જુદો છું. હું બુદ્ધિ નથી પણ બુદ્ધિથી કોઈ જુદો છું. બુદ્ધિ જડ છે. તે ઉપર જેવું મમત્વ જાકડી ઉપર લત્પત્ત કરેલું તેવુંજ મમત્વ બુદ્ધિ ઉપર પણ સ્થાપન કરેલું છે તો આ સર્વ વસ્તુ જોનો સ્વામી જે જ્યોતિર્મય આત્મા છે તે કોઈ જુદોજ છું. આ વસ્તુજો મારી છે પણ હું કાંઈ તે વસ્તુ નથી. આ ઉપરથી સમજશે કે આત્માની પ્રગતિ માટે હોમ, તર્પણ, સંધ્યા, પૂજન, આદિ ક્રિયા ધર્મ દાન ઇત્યાદિની આવશ્યકતા નથી. જેનામાં કાંઈએક વિચાર સક્રિય છે તે આ હમારી વાત જે વેદશાસ્ત્ર અને વિદ્વાનોના અનુભવની છે તે સત્યરૂપે સ્વીકારશે અને તે વાતની ઉપેક્ષા કરનાર પાપી માણસ અથવા નાસ્તિક કલિ કલેશ, અવિદ્યા, કુઃખ હરિદ્રવ્ય ઇત્યાદિમાં સપડાયા કરે છે. તેની ખાતરી થશે.

જેઓ પુર્નજન્મને માનતા નથી અને તે વાતની ઉપેક્ષા કરે છે. તેઓ સૃષ્ટિવિજ્ઞાન રસાયન ઇત્યાદિ શાસ્ત્રોને માને છે. HZO જેટલે પાણી જેનું રૂપાંતર થાય છે પણ H અને O ના પરમાણુઓ બીજા દ્રવ્યોની સાથે મળી કોઈ બીજા આકારમય પદાર્થ થાય છે તેને તે સત્ય માને છે. આ સામાન્ય પરમાણુરૂપ સમજીરૂપે સત્ય છે. અને એક છે. સોમ્યાથી અનેક વિશેષ રૂપો બમ્બીરૂપે પ્રલક્ષ અવતરે છે. એ વાતને તો માને છે. જેનું નામ પુર્નજન્મ તદિ તો બીજું શું કહેવું ? સુસમ્રમાનો ખ્રિસ્તીઓ, કબરની પૂજા કરે છે ? અને પ્રગતિ કરાવનાર કોઈ અદ્વિત સક્રિય છે કે નહિ એ વાતનો વિચાર મોટો મૂકી દે છે. તો સવાલ એ ઉઠે છે કે એ પુણ્ય ચઢાવે છે તે કબરના પ્રથરાની ઈંટની છો ને કે અંદરસડી અથવા મુઠ્ઠાની મીટીની પૂજા કરે છે ? ને ભાવનાથી રૂળ થાય છે અને ઓમાયતવનો જન્મ થાય છે. એ વાત ખોટી હોય તો કોઈ બતાવી શકશે કે તે કોની પ્રગતિ માટે પુણ્ય ચઢાવી પૂજા કરે છે. આ પુર્નજન્મ નથી થતો તો બીજું તેનું શું થાય છે તે કોઈ બતાવશે કે ? માટે આ ભગિત મનના દાસવાળા માણસો વિચાર શુન્ય ભાગે છે. અમારું બોલવું એ મનવામાંની મય નથી પણ વેદ

શાસ્ત્ર અને પુરાણ તથા ઋષિ મુનિઓના વાક્યોના પુરાવારૂપે છે. વાસ્તવિક ઋષિ મરા મરા કહી લુંટારામાંથી પુણ્ય મહર્ષિ પદને પામ્યો, તેમજ ખીજે બીજા લુંટારો મટોડીના કોણે ગુર પાસેથી શબ્દ વેધ કરતાં શિખ્યો. એ મનોભાવના ફળીજીત ન થઈ તો ખીજું શું ફળિજીત થયું એ કોઈ બતાવશે ?

દેશની પ્રગતિ અને રાજ્યોની ઉચ્ચલપાચલ કેવી રીતે થાય છે તે હુંકમાં વેદશાસ્ત્ર અનુસાર અમે બતાવીએ છીએ.

હિંદુસ્તાન દેશને વ્યાપાર કરવા માટે ક્ય લોકો ફ્રેન્ચ લોકો અને અંગ્રેજો, પોર્ટુગીઝ વીગેરે અત્રે આવ્યા. તેઓની મનોભાવના એવી હતી કે અમે હિંદુસ્તાનમાં ખૂબ વેપાર કરી ધનાઢ્ય થઈએ અને તે દેશ જીતી લઈએ. મોટા મોટા હિંદુ વાસીઓની ભાવના એ હતી કે અમે દેશાંતરોમાં જઈ મોટો વ્યાપાર કરીએ. એવી ભાવનાવાળા મનુષ્યો મરથાન્ટર તે તે દેશમાં અવતર્યા. મોટા વ્યાપારી અને લડવૈયા થયા, તેમને જીત મેળવી આપવા માટે સામો પવન, સામો તડકો, વરસાદના ઝાપટાં, સાંધકસોન વીગેરે કુદરતી બનાવો બન્યા અને લડાઈમાં હારજીત થઈ, એક ધડીમાં અજબ ફેરફાર થઈ ગયો એ કુદરતી બનાવો અને જન્મ મરણો ધર્મની ઇચ્છાથી નથી થયા તો ખીજા કોની ઇચ્છાથી થયા. શું નેપોલીયન કે જર્મનીનો કપસર એ બનાવો રચવા સમર્થ થયા છે કે ? અને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે આ સૃષ્ટિના નિયમો પલટાય છે કે શું ? તેઓ પણ એક સસલાની કે ઉદરની માફક મરણ ને શરણ થયા અને તેઓના કર્મ પ્રમાણે તેમના જન્મ થયા. એ વાત ખોટી હોય તો ખીજી કઈ રીતે તેઓની હારજીત અને જન્મ મરણો થયાં તે કોઈ બતાવશે કે ? એટલા માટે અમારા દેશભક્ત ગાંધીજી જેવાને અમે વિનંતી કરીએ છીએ કે હું આમ કરીશ હું આમ કરીશ એવી વાણીનો ત્યાગ કરીને હે ધર્મરત્ન કરશે તે ખરું, વું કરશે તે ખરું એ વાણી ગ્રહણ કરવી. એવો સાર ઉપનિષદાદિ શાસ્ત્રમાંથી નીકળે છે.

હવે અમે જપમંત્રના મૂળ વિષય ઉપર આવીએ છીએ.

જપ તત્કાળ સિદ્ધિને આપનાર હોવા છતાં જ્યારે સિદ્ધિ ન મળે ત્યારે તેમાં કાંઈ હેતુઓ રહેલા હોય છે અને તે કયા છે તે વિચારીએ.

જપ કરવામાં અંતઃકરણની વ્યવસ્થાવાળી સ્થિતિ ખીલકુલ ન જોઈએ. જપ કરવાનું સ્થાન પણ મનને પવિત્રતાનું બાન કરાવે તેવું એટલે શ્રીલ રમાર્ત રીતે અગ્નિની વેદી કરેલી હોય તેવા સ્થાનમાં અથવા પ્રવાહવાળી નદીની સમીપ અથવા આમ્ય અને જંગલના દેવસ્થાનમાં અથવા ગૃહના

દેવસ્થાનમાં, ગુરુસ્થાનમાં અથવા પુણ્યતીર્થમાં જઈને કરવા. વ્યવહારના કામ વખતે અપવિત્ર દેહ હોય ત્યારે, પગ ઉપર પગ ચઢાવીને હાથ ઉપર હાથ ચઢાવીને વ્યગ્રભાવથી અથવા ખીજા માણસોની વાતમાં ચિત્ત પરોવીને કદી જપ કરવો નહિ.

મનની પ્રસન્નતા, જ્ઞાન, મૈત્ર્ય, મંત્રાર્થનું ચિંતન અવ્યગ્રતા અને ઉત્સાહ આ છ ગુણો જપ કર્મને સત્વર ફળ આપે તેવા કરે છે. માથા ઉતાર વેઠ, અપવિત્ર શરીર અને મેલા મુખથી કરેલા જપો ધર્ષાર્થને આપતા નથી.

મરણાવસ્થાન સમયે કફવાત પિત્તે

કંઠાવરોઘ વિસમે સ્મરણ કુતચ્ચાત

જ્યાં સુધી યાવત શરીર મરુજં યાવત જરાદુરસ્તથા

યાવતચ્ચેન્દ્રિય શક્તિ રક્ત પ્રતિહતા યાવન્ન હારિયો રસાહા:

મરણ સમયે વાત પીત અને કફ વડે શ્વાસોશ્વાસ અને કંઠનો અવ-
રોધ થાય તે વખતે વિકલતા અને દુઃખમાં ધૃત્વરત્નું સ્થિર ચિત્તે સ્મરણ
કેવી રીતે થઈ શકે એટલા માટે જ્યાં સુધી શરીરમાં રોગ પેઠો નથી.
ધડપણથી શરીર જર્જરિભૂત થયું નથી. જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયોની શક્તિ સ્થિતિ
થઈ મધ્યમ નથી. જ્યાં સુધી શરીરમાંથી વિચ્છેદ અને ઝોજસ ધટી ગયા નથી
તેટલા વખતમાંજ જે કાંઈ ધૃત્વરની પ્રાપ્તિ કરવાનું સાધન અને પ્રયત્ન
કરવો હોય તે કરી લેવો.

જપગ્રન્થની જુમિકા ચાર છે. તેના નામ વાંચક હાસ્ય માનસ અને ધ્યાનમય.

ઊંઠારની ત્રણ માત્રા તે ત્રણ વ્યાહતિ છે. અને તે વ્યાહતિઓ આઠ
આઠ માત્રાના ગાયત્રી મંત્રના ત્રિપદ છે તેનો ધ્યાનમય જપ ઉત્તમ અધિકારી
કરી શકે છે. અનેક અર્થવાચક બ્રહ્મના નામો છે તેમાં પણ ઊંઠાર એ
તેનું સર્વસ્વ બ્રહ્મનું સ્વરૂપ નાદરૂપે પ્રકટ થાય છે અને શ્વાસોશ્વાસમાં તે
વ્યક્ત થાય છે. તેથી ચેતન અને અચેતન અભિવ્યક્ત થાય છે.

સામાન્ય નાદ બ્રહ્મ સર્વત્ર વ્યાપક છે એ સામાન્યમાંથી વાયુના સ્પંદરૂપે
વિશેષ નાદ પ્રકટે છે. અન્ય ધ્વનિઓની માફક ઊંઠાર શબ્દ નિર્વિચ નથી. પરંતુ
તે સર્વોચ્ચ લોકત્રયી પ્રાણત્રયી અને વેદત્રયીના રહસ્યનો પ્રકાશક છે. એ બ્રહ્મનું
સ્વરૂપ સ્વર્ગ અંતરિક્ષ અને પૃથ્વીલોકમાં મૂર્તિમાન દેખાય છે. ક્રિયાશક્તિનો
વિકાસ પ્રાણ અપાન અને ધ્યાન વાયુના સ્પંદવડે શક્તિમત્ત જણાય છે.
અને વેદત્રયી શબ્દ સમુદ્ધ સ્વરૂપે તેના નામ અર્થ અને જ્ઞાનપ્રકાશક છે. અને

તેમાં માત્ર માત્રનો સંબંધ જણાય છે. અને તે ઉપરથી સર્વ જોનારરૂપ એક વિભાગ તે હું છું. અને તે મહદ્ અગ્નિના એક તથુખામાં જે સક્રિય રહી છે તેવી રીતે સર્વ અગ્નિરૂપમાં તથુખા જેવીજ સર્વ સક્રિય છે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે. અને અગ્નિની સર્વ સક્રિય તથુખામાં છે. અને તથુખાની સર્વ સક્રિય અગ્નિમાં છે.

હું એક ખીજરૂપ બ્રહ્મ છું. તે અનેકરૂપે થાઉં. એવી-અન્યસક્રિયતાને તથુ બ્યક્તિ પ્રકટ થઈ અને તેથી તથુ લોક, તથુ વેદ અને તથુ પ્રાણ પ્રકટ થયા. આવી રીતે જગતમાંથી સર્વ પ્રાણી પદાર્થો ઉત્પન્ન થયા. અને તે અન્યક્રતમાંથી એટલે ખીજ ભાવમાંથી પરમાત્માના નામરૂપ અને કર્મ બ્યક્તિરૂપે સ્પષ્ટ પ્રકટ થયા છે. ખીજનું નામ ઝં છે. અને તેને ખિંદુ એમ કહે છે. જે કાંઈ વિશેષ ઉત્પન્ન થાય છે તે ઝંકારનુંજ એટલે ખીજનુંજ કથુખાનું કુટુંબું થઈ અને ડાળ થવા અને ફળ પુલ ઉત્પન્ન થવા તેવી રીતે સ્પષ્ટ જણાય છે.

સાંખ્યશાસ્ત્રમાં જે રજ તત્વ વર્ણન કર્યું છે તે ગાયત્રિના ચોવીસ અક્ષર છે. પીંડ અને બ્રહ્માનું એકીકરણ કરી બ્રહ્મલોકનું નિર્વિકલ્પ પદ પ્રાપ્ત થવા માટે બ્રહ્મણને જન્મ અને માયત્રી મંત્રનો જપ કરવાનો છે. સંસ્કારી સુખ વેગવ અને પૈસો મેળવવાની ધમાલ કરવા માટે બ્રહ્મણને જન્મ નથી. માયત્રીના રજ અક્ષરમાં રજ તત્વ સમાયલ છે. અને તે રજ તત્વ પોતાના શરીરમાં ન્યાસરૂપે સ્થાપન કરવાના છે. તેના દેવતા સ્થાન, તત્વ જોલક વીગેરેનું કોષ્ટક નીચે પ્રમાણે અને આપીએ છીએ.

શરીર

(૧) ઝં	અ	મુ	સ્થૂલ
	ઉ	મુર્ચ	સૂક્ષ્મ
	મ	સ્વઃ	કારણ

યજ્ઞના ફાયદા.

હોમ કરવાથી વાતાવરણમાં અજ્ઞાન દૂરદાર થાય છે. જે વિષે હું મારો અનુભવ પ્રકટ કરું છું.

હોમ જે એકલ પેટાપણાને મટિ નથી. પરંતુ ત્રિભુવનમાં સર્વ કોષને લાભ મળે તેટલા માટે છે. એક દિવસે હું આખીરાત મચ્છરથી ઢંકાઈ ચલો અને મચ્છર એટલા કરકયા કે હાથ આવે નહિ. પંથી ઉપર મચ્છરને તો મેં મારી નાખ્યા હતા. મચ્છરદાની વસાવી પણ ફાટા કાઢી જણાવી

મચ્છરો તેમાં પેસી જાય છે તે સમજાયું નહિ. બીજે દિવસે સપ્તમીમાં થોડો એક દેવતા લઈ ગુમળનો ધૂપ અને ધીનો ધૂમાડો કાઢ્યો. થોડી રાત એને બાળી. એની ઝેણ અને ગંધથી પાંચ મીનીટમાં સર્વ મચ્છરો નાસી ગયા અને નીરાંતે ઊંઘ્યો. એ ગુમળના ગંધની અસર આખી રાત મારા ઓરડામાં રહી અને એ વાયુનો સપાટો આખા વિશ્વમાં જ્યાં જ્યાં ગયો ત્યાંની હવામાંની શરદીનો નાશ કરતો ગયો. એક દિવસે ટાઢીયો તાવ આવેલો તે બધા ઓપક કરેલાં તે પથ્થ મટ્યો નહિ. મેં ધી ગુમળ અને બીજા પદાર્થોનો ધૂપ એક સપ્તમીમાં કરી તે સપ્તમી પુરથી તળે મુકી પુરથી ઉપર હું બેઠો અને સાલ જોઢી. થોડા વખતમાં મને પસીનો પસીનો થયો અને ગુમળની ગંધ શરીરમાં અને સાલમાં પેસી ગઈ અને તાવ જતો રહ્યો. એ ગુમળની ગંધ મારી સાલમાં એટલી બધી પેસી ગઈ હતી કે એક મહિના સુધી સાલને સુંધીએ તો ગુમળની ગંધ તેમાં આવ્યા કરતી હતી. એ ગુમળમાં તાવ દૂર કરવાની જેટલી શક્તિ હતી તે જ્યાં જ્યાં પવન ગયો ત્યાં ત્યાં ફેલાઈ અને તાવના જંતુઓ નાશ પામ્યા. એક દિવસે બારી બારણા બંધ કરી હું સૂતો હતો. પડોશમાં માંસાહારી લોકો રહેતા હતા. અન તેઓ આડોસી પાડોસી બુમ પાડે તેથી મધ્ય રાત્રિએ માંસ બાફતા, હું જાગી ઉઠ્યો તો મારા નાકમાં કાંઈ લસણ અને રંધાતા માંસની ગંધ પેસી ગઈ. અને ઉભટી થવાની સંખ્યા થઈ તરત મેં બારી બારણા ખુલા કરી નાંખી નવી હવા લીધી.

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે વાયુ નિલેંપણતાં જે જે વસ્તુની સંગતમાં આવે છે તેવા તેવા ગુણો ધારણ કરે છે. રસાયનશાસ્ત્ર અને અનુસરી ને વૈદ્ય અને વિદ્વાનોએ વનસ્પતિ એકત્રીત કરી વેદમંત્રથી ઇષ્વરની પ્રાર્થના કરી સમષ્ટિના કલ્યાણ અર્થે જે કાંઈ હોમ કર્યો તે વ્યર્થ જાય છે એવું માનનારા મિથ્યાભિમાની ગર્વિષ્ સીવાય બીજા કોઈ નથી.

ગોર લોકોને હુતદ્રવ્યમાં આપેલું ધી ઘેર લઈ જવાની દાનતને લીધે બરાબર હોમતા નથી તેમજ અગ્નિને ધૂમાતો રાખે છે. પથ્થ સાત જીવ્હા-મય અગ્નિ તેની પૂર્ણ પ્રદીપ્તી કરતા નથી, હવે એ આકુતીએ મેધમંડળ અને સૂર્યમંડળ દ્વારે ત્રિલુવનમાં કેવી રીતે પ્રસરે તેમજ સાત દહાડાનો તાવ આવ્યો હોય તેવા ધીમા અને બે શૂરા હચ્ચારથી જે વેદની રચા બણે છે તેથી કાનને ત્રાસ થાય છે. તેનો અર્થ સમજ્યા વગર જે મંત્ર બણે છે તે તો અત્તરમાંથી સુમધી ઉડી ગયા બાદ જે તેલ રહે છે. તેના જેવું નિરસ છે. એટલા માટે વેદમંત્ર તાલ અને શૂર સાધી ઉદાર અનુદાત અને સ્વરીત તેમજ રસ્વ દીર્ઘ પ્લુત ધંભાદિ સમજી સુસ્વરે તેનો અર્થ સમજી મધુર ભાજે તેવી રીતે બણવા.

સંખ્યા	વર્ણ.	તત્વ.		દેવતા.	અવતર.
૧	ત	પ્રકૃતિ	અંતરરણુત્રય	અગ્નિ	પાંદા ગુપ્ત ડાબો
૨	ત્સ	ચિત	"	વાયુ	જમણા પમનો અંગુઠો
૩	વિ	મહત	"	ચંદ્ર	ડાબી ધુંટી
૪	તુ	અહંકાર		વિદ્યુત	જમણી ધુંટી
૫	ર્વ	શબ્દ	પંચતન્માત્રા	યમ	જાનુ ડાબો
૬	રે	સ્પર્શ	"	વરુણ	જમણો જાનુ
૭	ણ્ય	રૂપ	"	બ્રહ્મરૂપિત	ડાબો સાથળ
૮	ચમ	રસ	"	પર્ણવ્ય	જમણો સાથળ
૯	મ	ગંધ	"	ઇન્દ્ર	ગુણ ઇન્દ્રિય
૧૦	ર્ગો	શ્રોત	પંચકર્મેન્દ્રિયો	ગંધર્વ	કટિ
૧૧	દે	ત્વક	"	ત્વષ્ટા	જઠર
૧૨	વ	ચક્ષુ	"	મિત્રાવરુણ	ઉરસ
૧૩	સ્થ	રચના	"	પૃષ્ઠા	સ્તન
૧૪	ધી	નાસા	"	સુરેશ	ગળુ
૧૫	મ	વાક	પંચકર્મેન્દ્રિયો	મરુત	વકત્ર
૧૬	હિ	હસ્ત	"	સોમ	તાલુ
૧૭	ધિ	પાદ	"	અંગિરા	નેત્ર
૧૮	યો	પાયુ	"	વિશ્વદેવો	ઠણી
૧૯	યો	ઉપસ્થ	"	અશ્વિન	ભ્રૂમધ્ય
૨૦	નઃ	આકાશ	પંચમહાભૂત	પ્રજાપતિ	લલાટ પૂર્વભાગ મસ્તકનો
૨૧	મ	વાયુ	"	કુમેર	દક્ષિણભાગ "
૨૨	ચો	તેજ	"	શંકર	પશ્ચિમભાગ મસ્તકનો
૨૩	દ	જલ	"	બ્રહ્મા	ઉત્તરભાગ મસ્તકનો
૨૪	યાત	પૃથિવ	"	વિષ્ણુ	બ્રહ્મરંધ્ર

આ અખિલ બ્રહ્માંડના ધારક પાલક અને તેને પાછું પોતામાં સમાવનાર સંહર્તા ઐ સ્વરૂપ છે. તે

ભૂભુવ સ્વઃ

ભૂર ભુવર અને સ્વર એ પ્રમાણે એટલે ભૂમિ અંતરિક્ષ અને સ્વર્ગમાં રહેલા અનેક લોક લોકાન્તરના ઉત્પાદક.

તત્સર્વિતુર્દેવસ્યઃ

એવા સર્વજ્ઞ બ્રહ્મ સ્વરૂપ જે આ જગતના દેવ છે, અને જે વૈરેણ્ય ઇચ્છિત ફળને ચુંટી કાઢી પ્રસન્ન કરેલા મનોરથોને આપનાર

મર્ગો દેવસ્યઃ

જે આત્મ જ્યોતિ સૂર્ય મંડલની અંદર દિવ્ય મૂર્તિ અને સૂર્યનારાયણની બહાર છે તેની પ્રકટ પ્રાપ્તિ કરાવી આપનાર બ્રહ્મા દિવ્ય તેજસ્વે પ્રકટ છે. તેનું અમે ધી મહિ ધ્યાન ધરીએ છીએ.

ધીયોયોન પ્રચોદયાતઃ

તે અમારી બુદ્ધિમાં સદૃશિ પ્રેરે.

અંહગ્રહ એટલે હું પરમાત્માની પરાપ્રકૃતિ રૂપે છું. એવું જીવાત્મા અને પરમાત્માનું એકીકરણ કરવું તેનું નામ અંહગ્રહ છે. સર્વલોક સર્વદેવ અને વેદત્રયી રૂપને ઐ કારમાં સમાવી દેવા અને તે ઐ કાર હું છું. એવી નિશ્ચયાત્મક ભાવનાનું નામ અંહગ્રહ છે. સ્થુલ સૂક્ષ્મ કારણ અને મહાકારણ એ પરમાત્માના જ શરીર છે. એ વ્યપ્તિ અને સમપ્તિરૂપે હું એટલે બ્રહ્મ અથવા જીવ શિવ અથવા દેવ અથવા પંચ મહાભૂતો એ સર્વ મારા જ સ્વરૂપ છે. જીવને અસ્પશ્યકિત કહે છે. દેવને-અશ્વરને મહાન શક્તિ કહે છે અને અગમ્ય અગાધ એવી સર્વ શક્તિ તે પરબ્રહ્મ છે. એ પરબ્રહ્મથી વધીને બીજો કોઈ મહાન નથી. અસ્પશ્ય અને સર્વ એ લોકોને સમજાવવા માટે છે. વસ્તુતઃ તળાવના પાણીના ટટકા થઈ શકતા નથી તેવો અભેદ બ્રહ્મ એક જ છે. અસ્પશ્ય બ્રહ્મ કે મહા બ્રહ્મ એવી સંજ્ઞા જ નથી. એટલે વાણી વિલાસ છે. તેથી શબ્દરૂપ બ્રહ્મ જે વેદત્રય છે તે હવે શબ્દથી વર્ણન કરી શકાય એવી શબ્દની ગતિ નથી. તે એક બ્રહ્મ છે. એમ કહી ન હતિ ન હતિ મુતિ બોલે છે. સર્વ દ્રવ્ય થતું વસ્તુમય જમ તે બ્રહ્મ નહિ. અમે નથી કહી શકતા કે બ્રહ્મ છે બ્રહ્મ છે બ્રહ્મ છે. એ દ્રવ્ય નથી પણ દ્રષ્ટા છે એ દ્રષ્ટાને બીજો કોઈ દ્રષ્ટા નથી. અહંકારનો ભય એટલે હું અને મારું

એમ જે વસ્તુએજ નહિ. જે છે તે હુંજ છું. અને મારા સિવાય ખીજ કોઈ વસ્તુ નથી એવો એ ગાયત્રી મંત્રનો સૂર્ય મંડલ બેઠન કરી વૃત્તિરૂપે સ્વરૂપ સ્થિતિમાં લય થવાનો અથવા પામવાનો અથવા બળી જવાનો માર્ગ છે.

એ ગાયત્રી મંત્ર જપનારને સર્વ કાંઈ પ્રાપ્ત થઈ ચૂક્યું છે. તેથી તે તેને અમૂક જોઈએ છે એવી ઇચ્છાજ રહેતી નથી. તે સર્વશક્તિ સર્વાધાર સર્વ રૂપ, જ્ઞાનમય, ચૈતન્યમય, વિશુ, નિર્લેપ આનંદમય અચ્છેદ, અબેદ, અપ્રતિહત બ્રહ્મરૂપ ઇત્યાદિ વિશેષણો બ્રહ્મને લગાડાય છે. તેને કોઈ વિશેષણ લાગી શકતું નથી. જ્યાં વિશેષણ લાગે છે તે સગુણ બ્રહ્મ છે. અને તે સગુણ બ્રહ્મની શક્તિને હદ હોય છે. અને નિગુણને હદ હોતી નથી.

ગાયત્રી મંત્રના છ અર્થ થાય છે. તેને યથાર્થ જાણનારને જીવન્મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

જેણે ગાયત્રી મંત્રના વર્ણનું ઠવચ પહેરી જાણ્યું નથી. જેણે પ્રણવરૂપ તીક્ષણ તલવારને ઝાળી જાણી નથી. અને જે બ્રાહ્મણે ત્રિપદા ગાયત્રી વશ કરી નથી તે આ લોકમાં કોપવાળો હોય તો પણ શું કરી શકે તેનાથી કંઈજ બની શકે નહિ.

આ લોકમાં જપ કરવાથી જપ કરનારને બગવાન સવિતા પણ માર્ગ આપે છે. તેવો જપ કરનાર સર્વ યજ્ઞ કરનારામાં શ્રેષ્ઠ છે. ઠારણકે બ્રહ્મ લોકનુંજ નિર્વિકલ્પ પદ તેણે સિદ્ધ કર્યું છે.

ગાયત્રી મંત્ર વિષે વધુ વિવેચન છાંદોગ્ય ઉપનિષદ પાંચમો અધ્યાય ૧૮મો બ્રાહ્મણુ શ્લોક ૧ થી ૮નો સાર આપીએ છીએ. વિસ્તારબધે હુંકમાં જણ્યું છે. વધુ જાણવા ઇચ્છનારે તે ઉપનિષદમાં જોઈ લેવું.

ગાયત્રી મંત્રનો અર્થ સામર્થ્ય અને ફળ મોક્ષ પ્રાપ્તિ છે અને તે ગાયત્રી મંત્ર સર્વ મંત્રોમાં શ્રેષ્ઠ છે. જે માણસ ગાયત્રી મંત્રનું તત્ત્વ જે સત્ જ્ઞાન સ્વરૂપ છે. તેને જાણી શબ્દ અર્થ અને જ્ઞાનપૂર્વક સમજી તેની ઉપાસના કરે છે તેને જય પ્રાપ્તિ, સર્વ શ્રી પ્રાપ્તિ, યશ પ્રાપ્તિ, ધન પ્રાપ્તિ, નું ફળ મળે છે. બ્રહ્મચર્ય દ્વારા શારીરિક બલ, મનબલ, પ્રાણાયામદ્વારાએ યોગ બલ, યોગ સિદ્ધિઓ, સદ્બુદ્ધિ, આત્મપ્રકાશ, પાપથી નિર્લેપપણું, પ્રતિબદ્ધ કરવાથી અલિપ્તપણું વેદ જાણ્યાનું ફળ, મનવશ, ઉપાસના દ્વારાએ બ્રહ્મલોકની પ્રાપ્તિ, ઇન્દ્રિય શુદ્ધિ અને ઇન્દ્રિયોનું બલ, જે જેનું છે તેનું યથાર્થ ત્રિલોકીના પદાર્થનું વિજ્ઞાન, સત્ સંકલ્પ બ્રહ્માનંદની પ્રાપ્તિ વીગેરે થાય છે. ગાયત્રીની

સ્થિતિ સ્વરૂપ વાચ્ય પરમાત્મામાં છે. તે દ્વારા ઋતુમ્મરા પ્રજા પ્રાપ્ત થાય છે. ત્રિલોકી ઉપર સ્વત્વ એટલે સમ્રાટના જેવી સત્તા ઇલાદિ ઇલાદિ વસ્તુ વસ્તુ સાક્ષાત્કાર, ચક્ષુ ઇન્દ્રિય ગ્રાહ્ય, સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ અનુભવગમ્ય થાય છે. જે કોઈ ગાયત્રી મંત્રનો તત્ત્વ સમજ્યા વિના, અક્ષર્ય પાળ્યા વિના, પરંપરાએ ઉપદેશ કર્યા વિના જપ કરે તો તેનું યથાર્થ ફળ થતું નથી.

આજકાલના ફેટલાએક બ્રાહ્મણોના મુખ ઉપર જીવન વગરના દેહના ખોખાં સમાન નિર્વિચ થવાથી અક્ષતેજ નહિ દિસતાં લુખાસ માલમ પડે છે. આ જ્ઞાન પ્રતિબંધનું ફળ છે. બલ બુદ્ધિ અને પરાક્રમ રહિતપણું. પ્રાપ્ત થયેલું મુખમુદ્રા ઉપરથી જણાય છે. અને ગમે તેટલું માદક દ્રવ્ય પાન કરી મુખ ઉપર હેર ઓઠલ અને પોમેટમ લગાડે તો પણ ઉપર અક્ષતેજ દેખાતું નથી. આ સર્વ કલિકાલની વિટંબણા નહિ તો બીજું શું કહેવું ? જંગલમાં જઈ પગે ચાલી જે મુનિવર્યોને રાજ્ય મહારાજ્યો પ્રણામ કરી પૂજન કરતા તે મુનિના પુત્રો મુડી ઢાણા માટે ઘેરેઘેર બીખ માંગે છે એ પણ ગાયત્રી મંત્ર નહિ જાણ્યાનું ફળ છે.

અમારા બુદ્ધિશાળી દેશમંત્રો સ્વદેશ સ્વદેશની બુમો પાડી હિતચિંતક કહાવે છે. પણ પોતાનો સ્વદેશ ક્યાં તે જાણતા નથી. સ્વ. તે આત્મા કહેવાય છે. અને દેશ એ તેનું મંગલ નામ આ ત્રિલોકી કહેવાય છે. તેને તો પાટલુનમાં વિંટાળી ગઈ બાધી મૂક્યો છે અને મિથ્યા સ્વદેશનું રક્ષણ કરીએ છીએ એવી બુમ પાડે છે તેમાં તેનું કાંઈ વળતું નથી અને જાળીબારો થાય છે. ત્યારે ચૂપ થઈ જાય છે. એમનું બલ બુદ્ધિ અને પરાક્રમ તે વખત ક્યાં જતું અને જમીન ઉપર પહોળા મોં કરી પડ્યા અને વિગત પ્રાણ થયા. અને પાછા જન્મમરણની સંસ્કૃતિમાં આવજી કરવા માંડી. અને માંકડ મચ્છર જેટલું પણ એમને સામર્થ્ય રહ્યું નહિ.

એકજ નિર્જુણ અક્ષતે સમજાવવા માટે અત્યંત કઠીણ હોવાથી વિવિધ રૂપે જણાતી વિશ્વની મહાન સગુણ આકૃતિઓ જે અક્ષતું પ્રથક પ્રથકરૂપ છે તેના વર્ણનવડે સમજાવ્યું છે.

“સર્વ દેવ નમસ્કાર કેશવં પ્રતિ ગચ્છતી”

અગ્નિ એક છે. તેનું યથાર્થ દર્શન થવા માટે એક દ્રષ્ટાંત આપીએ. સાધારણ રીતે સધળા એમ સમજે છે કે ચૂલામાંનો ભડકો એનું નામ અગ્નિ. એથી વિશેષ વિચાર થતો નથી. અને અગ્નિનું સ્વરૂપ પણ જણાતું નથી. એ અગ્નિને અનુભવગમ્ય કરવા માટે લાંબી લોઢાની એક જાડી પાટી

લકષ્મી. તેના પાંચ કકડા એક સરખા કરીએ અને હવે કાંઈને કહીશું કે જુઓ આ અગ્નિ તો તે માનશે નહિ અને કહેશે કે એ તો લોહાનો કકડો છે. કારણકે તેમાં જે અગ્નિ છે તે દેખાતો નથી. તે દેખાડવા માટે એ લોહાના બે કકડાને એક ખીજ સાથે ખૂબ ધરપા એટલે અંદરથી તણખા નીકળવા માંડ્યા તે જોઈ શુર શિષ્યને પૂછે છે કે આ લોહાના કકડામાં અગ્નિ નથી એમ તું કહેતો હતો ત્યારે આ તણખા ક્યાંથી નીકળ્યા ? માટે એમાં અગ્નિનું અસ્તિત્વ છે તે ધર્ષણ થાતાં પ્રત્યક્ષ થયું. જ્યારે પ્રકાશ દીઠો ત્યારે તને અગ્નિનું અનુભવજન્યજ્ઞાન પ્રત્યક્ષ થયું. આ ઉપરથી વિશેષ વિવેચન શિષ્યને સમજાવવા માટે શુરએ કરી લેવું. ગ્રંથ તિસ્તારબયે અમે વધારે લખતા નથી. પહેલા લોહાના કકડાને પ્રાર્થના કરી તો તે અગ્નિનેજ પહોંચે છે. ખીજ કકડાની પ્રાર્થના કરી તો તે પણ અગ્નિનેજ પહોંચે છે. ધસારામાંથી તણખાઓ ઉડે છે તેની પ્રાર્થના તે પણ અગ્નિનીજ છે, માત્ર કાંઈ ઠેકાણે પ્રત્યક્ષ અને અપ્રત્યક્ષ એ બે ભેદ છે. અને તે દરેક ઠેકાણે વધતા ઓછા પ્રમાણમાં છે. આપણામાં એનીમલ હીટ એટલે અંતઃસ્થ ઉષ્મા છે. તેને અગ્નિ કહે છે. કેમકે તે અગ્નિ છે. જઠરમાં રહેલું પિત્ત તે પણ વૈશ્વાનરરૂપ અગ્નિ છે. મરી મરચાંમાં રહેલું તત્ત્વ તે પણ અગ્નિ છે. ચુનામાં રહેલું, પૃથ્વીના પડમાં રહેલો તે પણ અગ્નિ છે. સૂર્યમાં પણ અગ્નિ છે. ચૂલામાંનો દેવતા તે પણ અગ્નિ છે. સ્વર્ગમાં ત્રિરાજતી મૂર્તિ તે પણ અગ્નિ છે. વિદ્યુતમાં રહેલી શક્તિ પણ અગ્નિ છે. આ પ્રમાણે અગ્નિની વ્યાપ્તિ સર્વત્ર સર્વમાં છે. તેથી જેની પ્રાર્થના કરશો તે એકજ અગ્નિને પહોંચશે. જ્યાં જ્યાં તેજ છે. ગતિ છે. પ્રકાશ છે. ઉજ્જ્વલતા છે. પદાર્થનું હિજ બિજ કરવાપણું છે. ત્યાં ત્યાં અગ્નિ છે. આ જગતના સર્વ પદાર્થોમાં અણુ અણુની ગતિ થાય છે તો તે અગ્નિ વિના થતી નથી. દીવા વિના અંધારે દેખાતું નથી. પ્રકાશ આવે છે એટલે જ્ઞાન આવે છે. જ્ઞાન આવ્યું એટલે બધા પુદ્ગિ પરાક્રમ શાંતિ આનંદ નિડરપણું અને સુખ થાય છે. એને માટે એક દ્રષ્ટાંત આપીએ.

સંધ્યા સમૈ એક માણસ ધરના ખુણામાં એક દોરડાનો કકડો પડ્યો હતો તેને સાપ જાણ્યો. એનું નામ અયર્ધાયજ્ઞાન. અથવા માયા એવું કહે છે. મા એટલે નહિ. અને યા ના અર્થ જે એવો થાય છે. એટલે કે જે અને તે જેવું છે તેવું તેનું જ્ઞાન થતું નથી. એનું નામ વિપરીતજ્ઞાન કહેવાય છે. હવે એ વિપરીતજ્ઞાનથી સાપની ખાતિ બાંસી છે. પેલા માણસે ખુબ

પાડી કે ખુણામાં સાપ છે એટલે ત્યાં બધા માણસો ભરાયા અને સાપ છે ડહીને ખીવા માંડ્યું કેટલાકે ગભરાઈ ચથરવા માંડ્યું કોઈ સાણસો ક્રેવા દોડ્યા અને સાપનો મંત્ર બધાવા માંડ્યા વીગેરે શોક ભય ત્રાસ ઇત્યાદિ વિપરિત થવા માંડ્યું. શાંતિ અને આનંદ નાશી ગયા એટલામાં એક બધુ જ્ઞાનસ લાઈ આવ્યો એટલે અગ્નિનો પ્રકાશ થયો. અવિદ્યારૂપ અંધકાર દૂર નાશી ગયો ! વિદ્યારૂપી દીવાના પ્રકાશ આગળ અર્થાર્થ જ્ઞાન એટલે સર્વ જ્ઞાન જતું રહ્યું અને દોરડીના કકડારૂપ વર્થાર્થ જ્ઞાન થયું એટલા માટે જ્યાં આત્મ જ્યોતિ એટલે અગ્નિનો પ્રકાશ છે. ત્યાં નિર્ભયતા શોક રહિતપણું અને વિપરિત જ્ઞાન જતા રહે છે.

જ્યારે વર્થાર્થ જ્ઞાન થાય છે ત્યારે શાંતિ સુખ આનંદ અને નિવૃત્તિ થાય છે. જ્યારે સર્વને બદલે દોરડી દીવાના પ્રકાશથી જાણી ત્યારે ભય જતો રહ્યો અને આનંદ આનંદે બધા હસવા માંડ્યા અને એક ખીજાની મસ્કરી દોરડાના કકડાથી ખીધા તેથી હાસ્ય કરવા લાગ્યા તે પ્રમાણે સૂર્યની ઉપાસના કરો, ગાયત્રીની ઉપાસના કરો, અગ્નિની કે બ્રહ્મની ઉપાસના કરો કે બાવળીયા ઉપરની મેઘડી માતાની ઉપાસના કરો તે એક બ્રહ્મને પહોંચે છે. માત્ર બિન્ન બિન્ન રચીને અનુસરી બિન્ન બિન્ન દેવોની પ્રાર્થના છે.

કેટલાએક લોકો જગતને મિથ્યા ખોટું. એમ શૂન્યવત માની લે છે. જેવી રીતે કે સસલાનું શિંગડુ અને વાંઝણીનો પુત્ર એ અમને બરોબર લાગતું નથી. જે જગત મિથ્યા છે તો મિથ્યા એ શબ્દો ખોલનાર તે પણ મિથ્યા છે. વેદ પણ મિથ્યા છે. અને ગુરૂના વાક્ય અને બોધ પણ મિથ્યા છે. અને ગુરૂ બોલે છે તે પણ જુઠું છે. અમારું માનવું એવું છે કે સર્વ મિથ્યા નથી. તું મિથ્યા નથી. આ જગતની વિચિત્ર રચના મિથ્યા નથી. દોરડું પણ મિથ્યા નથી. સર્પ પણ મિથ્યા નથી. દોરડું જે ધરના ખુણામાં પડ્યું છે તે પણ મિથ્યા નથી તે પ્રમાણે અખિલ બ્રહ્માંડ પણ મિથ્યા નથી. તે છે ને છે. દોરડાવતી જેમ રોજ પાણી બરવામાં આવતું હતું તે પ્રમાણે જે દહાડે તેને શાપ જાણ્યો તે દિવસે પણ તે પાણી બરવાના કામમાંજ આવ્યું હતું અને જગતમાંથી સાપ પણ મરી ગયો નહોતો તે પણ તેના દરમાં જેવોને તેવો રિયત છે. ત્યારે એમાં મિથ્યા શું થયું. એમાં જે બાંધી સમજ એટલે અવિદ્યા હતી. તે અવિદ્યાનો ભાસ અને તેથી નિપજેલું જ્ઞાન એટલે કે ભય શોક એ મિથ્યા છે એવું અમને લાગે છે. કોઈ જીવન મુક્ત થયો કે કોઈ નરકે ગયો કોઈ સ્વર્ગે ગયો તેથી હરીને સ્વર્ગ નરક કે બ્રહ્મ

મિથ્યા થઇ ગયું નથી. છે તેમના તેમ છે. અને નીચ નીચમસર પોતાના કામ બગળ્યા ચાલ્યા જાય છે. માટે એ વાંઝણીના પુત્ર વત જગત મિથ્યા નથી.

પ્રાણુ વગરનું મુડદાનું ખોખું જેવું નિર્વિય છે અને કંઈ કરી શકતું નથી તેવો જે બ્રહ્મણુ ગાયત્રી મંત્રનો શબ્દ અર્થ સાક્ષાત્કાર અને જપ કરી શકતો નથી તે શાપને આપવો અને તેનો અનુગ્રહ કરવાના સામર્થ્ય ધ્યાદિને ધરાવતો નથી.

ન્યાસં તતુત્રં ન બનન્ધ દેહે
જગ્રાહ નોંકારમસિ તીક્ષ્ણમ
વિપ્રો વશે યસ્મિપદાં ન ચક્રે
લોકે સરુષ્ટ કિમ્ કસ્ય કુર્યાત્ ॥

અર્થાત જેણે ગાયત્રી મંત્રના વર્ણનું કવચ પહેરી જાણ્યું નથી, જેણે પ્રણવરૂપ તિક્ષ્ણ તલવારને ઝાલી જાણી નથી. અને જે બ્રહ્મણે ત્રિપદા ગાયત્રી વશ કરી નથી તે દૈવો સામર્થ્ય વિનાનો છે. અને દ્રિપાદ પશુવત શુદ્ર જેવો બ્રહ્મણુ છે.

જપેન યેનેહ કૃતેન પુંસો
દદાતિ માર્ગ સવિતાપિ કર્તુ
અયં હિ સર્વેષ્ટિકૃતાં વરિષ્ઠો
વિષ્વઃ પદં યાસ્યતિ નિર્વિકલ્પમ્ ॥

ત્રિલોકીમાં ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરનારને બગવાન સવિતા પણ માર્ગ આપે છે. તેવો જપ કરનાર સર્વ યજ્ઞ કરનારામાં શ્રેષ્ઠ છે. કારણકે બ્રહ્મલોક-નું જ નિર્વિકલ્પપદ (મોક્ષપદ) તેણે સિદ્ધ કર્યું છે.

હવે અમે પંચ મહાયજ્ઞ સંબંધી સહજ વિવેચન કરીએ છીએ.

અખીલ બ્રહ્માંડના સર્વ પદાર્થોમાં બ્રહ્મશક્તિ છે. તેમાંની મુખ્ય મુખ્ય શક્તિઓના ગુણ કર્મ સ્વભાવનું સ્મરણ કરી નામોચ્ચારણ કરી વાચ્ય વાચક સંબંધ પોતાના શરીરમાં જોડવો અને ન્યાસ કરવા બ્રહ્મવિદ્યવડે અને ગુરુ દ્વારાએ બોધ થવાથી વિદ્યા પ્રાપ્ત થાય છે. એ બ્રહ્મવિદ્યા બ્રહ્મથી માંડી એક વંશપરંપરા આચાર્યોએ પ્રજોધી છે. તે સર્વ ગુરુઓના નામ સ્મરણ કરવા, અને સ્વાધ્યાય એટલે ચાર વેદ છ શાસ્ત્ર અને ચાર ઉપવેદમાંથી કંઈ કંઈ બણવું. તેનું નામ બ્રહ્મયજ્ઞ છે. એટલે વેદ વિદ્યાબ્યાસ કરવો.

જે સ્વાધ્યાય કરતો નથી તેને વિદ્યા પ્રાપ્ત થતી નથી માટે અવસ્યે બ્રહ્મયજ્ઞ કરવો.

સધ્યાના આઠ અંગેનું વિવેચન આપણે પૂર્ણ કરી ગાયત્રિ ઉપસ્થાન નામના નવમાં અંગનું વિવેચન હવે કરીએ છીએ.

જે પુરુષ ગાયત્રિ મંત્રનું ઉપસ્થાન કરનાર છે તે તેના એટલે ગાયત્રિના ધ્યાન અને જ્ઞાનપૂર્વક ચિત્તમાં ચિંતન કરી તેની સાથે વાત કરતો હોય એવું સર્વ બિંબમાં રહેલું તે દેવીનું દિવ્ય તેજનું ધ્યાન કરે છે. તેના સર્વ પાપો દહન થઈ ઘે.બીને ઘેર ઘેઘ આવેલા નિર્મળ વસ્ત્ર સમાન મલ રહિત થાય છે. અગ્નિમાં નાંખેલો જે કોઈ પદાર્થ હોય તેને બરિમજૂત કરનાર જેવો અગ્નિ છે. તેના સરખું સર્વ પાપ દહન કરનાર ગાયત્રિ મંત્રનું તેજોમય શરીર છે. અને તે સર્વમંડલની અંદર સૂર્યના કારણે શરીર સરખું છે. સૂર્ય નારાયણનું બાહ્ય રથુલરૂપ છે. અને તે દેવતાનું સૂક્ષ્મરૂપ તે મંડલમાંથી આવાહન દ્વારા નીચે આણી આપણે વાણીમાં જુટોમાં પૃથ્વીમાં શરીરમાં હૃદયમાં અને પ્રાણમાં એમ છ કુક્ષિમાં અથવા કૃષ્ણમાં લાવી આઠમાં જપ થઈ નામના અંગતરે તેનું આંતર વચન કરવાનું હોય છે.

ગાયત્રિનું સર્વમંડલમાં રહેલું સ્વરૂપ શૂન્યવત નથી. પણ એ તેજોમયી શરીર જે પ્રભાણે સર્વ પ્રાણીઓમાં રથુલ સૂક્ષ્મ કારણે એવાં ત્રણ શરીર છે અને તે મહાકારણ સાથે જોડાયેલાં છે. તેનું સાવિત્રી એટલે ગાયત્રીનું શરીર છે. અને એ મહાકારણ શરીર બ્રહ્મ સ્વરૂપમાં હવ પામેલું છે. આ સમુદ્ધ બ્રહ્મરૂપી તેજોમય શરીર બ્રહ્મ સક્રિય છે અને બ્રહ્મભાવને પહોંચાડનારી છે. તેથી કરીને ઉપાસકમાં

અધ્યાત્મ પ્રકાશ.

આપદેવાનું જલ (અભિચારિક સંપત્તિ)

અનુમેહ કરવાનું જલ. (બાબુદયિક સંપત્તિ)

અને પરોરજાપદનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

એટલે રજોગુણથી રહિત બ્રહ્મવિદ્યાનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

“ગાયત્રીમં ત્રાયતે૦”

એટલે કે આ વૈદિક છંદોબદ્ધ સૂક્ષ્મરૂપ શરીર જે ગાયત્રિ છંદોબદ્ધ છે. તેનું જે જ્ઞાન કરે છે. તેનું રક્ષણ ગાયત્રિ કરી નિર્ભયપદને પહોંચાડે છે. અને ઉપાસકના સર્વ પાપો બરમ થઈ શુદ્ધ પવિત્ર અને અજર અમર થાય છે.

કૃતાર્પણ.

આ સધ્યારૂપ કર્મનું અર્પણ પરમસત્ય બ્રહ્મ રૂપમાં હો. આ પ્રભાણે ગાયત્રિના દસ અંગ છે.

જમતમાં ધણા લોકો મંત્ર શક્તિને મજવામાંની જપ જેવી અથવા સામળમટના છપ્પા જેવી જાણે છે. પરંતુ જેણે મંત્ર જપ યથા વિધિ કર્યો છે. અને પુણ્યવાન અધિકારી છે. તેનામાં મંત્ર શક્તિ ઉતરી આવે છે. અમે કોઈ ઠેકાણે પશુપતાકા અથવા અને અહ્યાં સંબંધી લખ્યું છે. તે બાબદ એક નારિતક સુધારકે અમારી ઠેકડી કરી કે અહ્યાં અને પશુપતાકાની કિંમત થું છે તે લખી મોકલજો. વીજેરે વીજેરે. આવા માણસને જવાબ લખવો અમે દુરરત ધાર્યો નહિ. અને થોડા દિવસ મુગા રહ્યા ત્યાર પછી અમને પ્રેરણા થઈ કે ખીચારા બોળા આસ્તિક લોકો આ નારિતકના આવા વિચાર જાણીને બગી જશે, તેના નિવારણાર્થે અમારે જનસમુદાય (Masses) ને ઉત્તર આપવો જોઈએ. નહિ તો તેનામાં નારિતકનો સંસર્ગ દોષ લાગશે.

એમ જાણી નીચેની મતલબનો જવાબ જાહેર કરીએ છીએ.

આ કાળને કળિકાલ કહે છે. કળિકાલ એટલે દુઃખદારિદ્ર્ય પરતંતરતા અવળી સમજ અને કળ્યા કંકાસ અને પ્રપંચનો સમય હોય તેવું નામ છે. દ્રષ્ટાંત તરીકે મધ માંસ દારૂ. ચાહ કારી એણે હવિષ્ય અને મંમાજ્ઞના સ્વરૂપ લીધાં છે. વેપારે સદાનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. પરચકે સુવર્ણ દ્રવ્યનું હરણ કર્યું છે. અને ધર્મે અમૃત્યનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. લજોએ ધરમાં એવચની, વેળ્યા અને રંધવારીનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. એવા સમયમાં પ્રાતઃસ્નાનને બદલે ખેચાર અઠવાડીયે એકાદ પાટ સાથુ ચોળી નહાવાનો મહાવરો ચાપ્યો છે. છત્યાદિ છત્યાદિ સુધારામાં મંત્ર શક્તિ વિષે આવા હૃદયાર હટે તે કાંઈ નવાઈ જેવું નથી, હે સુધારક તને તો અમે જવાબ આપતા નથી. પણ જનસમુદાયને જાહેર કરીએ છીએ કે મંત્ર એ શબ્દ મન ઉપરથી નીકળ્યો છે. મનમાં જેવું ચિંતન જપ અને ધ્યાન ધારણ કરી વારંવાર સામાન્ય ચિદ્રૂપમાં સમાવવું તેને મંત્ર કહે છે.

આ મંત્ર એ સાંકેતિક શબ્દ છે. ખીજા વાક્યોના જેવું આ વાક્ય નથી. એ મંત્ર શક્તિ પ્રાણના આંદોલન વડે પરમાણુઓની હીલચાલ કરી જે હૃદયમાંથી તેને મોકલ્યો તે જેવું સ્મરણ કર્યું તેના હૃદયમાં પરમાણુરૂપે આંદોલન થઈ પ્રવેશ કરે છે. અને તે ધાર્યું કર્મ કરે છે. ઉપર ચોટીયા માણસને અને પૈસાવાળાને એ શક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી. અહ્યાં અને પશુપતાકાએ વેચનાર અહ્યાં અને સદાશિવ પૈસાના લોભી નથી. તેમ તેમણે તે વેચવા દુકાનો પણ માંડી નથી માટે જે પૈસા ખરચવાની તમે આતુરતા

જતાવી તે બર્બ છે. તમારા જેવા નાસ્તિકની પાસે જે કંઈ દ્રવ્ય જોઈએ તેની એક કોડી પણ તમે પાસે નથી એવું મુખ્ય દ્રવ્ય તો એ છે કે અદ્યત્વ, હિતમ કુળમાં, જન્મ અસલથી નિર્લેપ શુદ્ધ આચારવાન પૂર્ણ ભક્તિ યાન વૈરાગ્ય આદિ સંપત્તિએ સિદ્ધ થોગી અને ઇશ્વરમાં સંપૂર્ણભાવવાળો બોલકલિતના તમા ધર્મના ઉદ્દેશવાળો હોય તેને મંત્ર લેવાનો અધિકાર છે અને તે ગુરુદ્વારાએ યથાવિધિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી ઇષ્ટને વશ કરી પ્રસન્ન કરેલો અધિકારી હોવો જોઈએ. શુદ્ધ આહાર વિહાર કરનારો જોઈએ. તો ઇશ્વર પ્રસન્ન થઈ પોતાની શક્તિ તેનામાં આર્પિત કરે છે. અને તેના ચિંતનથી જે અર્થે પ્રયોગ કર્યો હોય તે સફળ થાય છે. અને શક્તિ તો પછી તેની તેજ રહે છે. સ્ફોટક બોળની પેઠે ફટ થઈને શક્તિ જતી રહેતી નથી આવું અખિલ અહ્યાંકનું વિનાશ કરવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થવું તે ઇશ્વરની બરાબરનો પુરુષ મણુભ છે અને તેવોજ તે શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. તમારા જેવા નાસ્તિકને એ વસ્તુનું જ્ઞાન પણ હોવું નથી.

હવે અમે પિતૃયજ્ઞ વિષે કાંઈક લખીએ છીએ.

પિતૃયજ્ઞ.

પિતૃયજ્ઞમાં પિતરોએ જે કંઈ ઉપકાર કરેલો છે અને લોકકલ્યાણ અર્થે કર્યો છે. તેઓ મરણ પછી પણ લોકકલ્યાણ કરતા રહે છે. તેનો ઉપકાર વર્ષમાં એક બે દિવસ માનવો અને તેમને અર્ચે પીઠદાન-જલદાન-ભોજન વગેરે વીગેરે અત્રે જે જીવતા પિતરો (જેટલે પેટ્રો છે) તેમને આપી તૃપ્ત કરી તેમનો આશિર્વાદ લેવો.

છોકરા ઉછેરવા પાછળ તથા તેમને વિદ્યાભ્યાસ કરાવી ઠેકાણે પાડવા અને પરણાવવા તથા સંભાળ લેવા પાછળ કલ્યાણ વિના અને અપમાન સહીને જાત ખાઈને પચપાન કરાવી, મળમૂત્ર ઉઠાવી વારસો આપી જીવ એવો જન્મતમાં કાંઈ પણ માતાપિતા સીવાય સંભાળ લે તેવો માણુસજ નથી. તેઓના શાપથી અને કોષથી નિર્વશ જીવ છે. મરણ પછી પણ તે સંભાળ લે છે. કારણ કે છોકરાની સંભાળ રાખવી એજ તેમની વાસના ધણીને અનુભવમાં આવેલી છે. માટે તેનો રૂણી પુત્ર છે અને તેનું રૂણ એક જન્મથી ફેડી શકાય તેવું નથી. માટે શ્રાદ્ધાદિક કરવાં અને જીવતાં હોય તો થકપણે તેમની સેવા કરવી તેમના સ્મરણાર્થે વિદ્વાનને આશ્રય આપવો સમાને એકત્ર કરવા એકમથી સ્વર્ગસ્થ પિતરો રાજી થાય છે. અને કુટુંબ કલેશથી કલેશ ધામી કુપીત થાય છે. યજ્ઞ, દાન, જપ, શ્રાદ્ધથી પિતરો

તુમ અને આનંદી રહી સંતતિ, આરોગ્ય જલ, ધન, સૌ વર્વતું આમુરઘ, અભય, રક્ષણ વીગેરે આપે છે. જે કર્મ જીવતાં કરે છે તે કર્મ મુખા પછી પણ તેઓ કરે છે સરીર અને રથજી બદલાવાથી મન અને વાસના બદલાતી નથી. જે માતા પિતા હોય છે તે મરણ પછી પણ પુનઃ ઉપર માનુષિત્વ આવે અને પ્રીતિ ઊડતાં નથી.

આ સંબંધી વધુ વિવેચન યજુર્વેદ અધ્યાય ૧૯ મંત્ર-૩૭-૩૮ જુઓ.

મનુરમૃતિના ઉગ્મ અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે જપ તથા બ્રહ્માવતું તેને અભયય કહે છે. મરણ પામેલા પિતરોને હૃદયોને અન્નાદિ તથા તર્પણ આદિ ક્રિયા કરવામાં આવે છે તેને પિતૃયજ્ઞ કહે છે. અગ્નિમાં હોમ તથા દેવતાનું પૂજન કરવું તેને દેવયજ્ઞ કહે છે. બલિદાન કરવું તેને જૃતયજ્ઞ કહે છે. અને અતિથી અબ્યામતનું તથા વિદ્વાનોનું પૂજન સત્કાર કરવામાં આવે છે. તેને તૃયજ્ઞ કહે છે.

ગાય કૂતરા કાગડા ઇલાદિ ગ્રામ્ય પશુઓને જે કાંઈ ખવડાવવું ઔપધોપચાર કરવા. પાંજરાપોળ બાંધવી વીગેરે જૃતયજ્ઞમાં આવી જાય છે.

જે પીતરો અહીં જીવતા છે. જે આ લોકમાં નહિ પરંતુ સ્વર્ગમાં છે. અથવા જે પીતરોને જાણખે છે. અને જેને સ્મરણ ન હોવાથી નથી જાણતા તે હે અગ્ને તે પિતરોને તમેજ જાણો છો. પિતરો અમદારા શ્રેષ્ઠ યજ્ઞને સેવન કરે. અર્થાત્ હવિ ગ્રહણ કરીને સર્વ રીતે સદ્ગુણ કરે.

પૂર્વ કર્મના સંસ્કારને અનુસરી પ્રકૃતિના સત્વ રજ અને તમગુણાનુસાર મનની ઇચ્છા હૃદયે છે અને ફરી કર્મ થાય છે. અને જ્યાં સુધી દેહ છે. ત્યાં સુધી દેહના કર્મ રહેવાનાંજ એટલે કે ક્ષુધા તૃષ્ણા, મલ મૂત્રના ત્યાગ, નિદ્રા, રહેવાને ધર, ટાઢ તડકો વૃષ્ટિથી બચાવ રોમ નિવારણ વીગેરે કરવાંજ પડે છે. જ્યાં સુધી સુદૃઢ સરીર છે ત્યાં સુધી સુદૃઢ સરીરના ધર્મ રહેવાનાંજ એટલેકે સત્તર તત્ત્વોનું લિંગ સરીર છે. તે ૧૭ તત્ત્વો પોત પોતાના ધર્મ બજાવવાનાંજ જ્યાં સુધી કારણ સરીર છે ત્યાં સુધી જન્મ મરણ ચક્ર કરવાનાંજ જ્યાં સુધી મહા કારણ સરીર છે. ત્યાં સુધી જૃતાત્મક દેહ રહેવાનીજ અને તેના ધર્મ પણ રહેશેજ. જ્યારે મહાકારણનો નિયંત્રકમાં લય થશે. ત્યારેજ પોતે સ્વરૂપ સ્થિતિમાં સર્વ શક્તિમાન સુક્ત સ્વરૂપ થશે. એમ અનુભવીઓને જાણાય છે. પછી તે બ્રહ્માણી સન્યાસી, ભોગી કે મહાપાત્રી હોય તો પણ તેને તે છૂટકામાં મૂકી.

હાથના સુધારાવાળા ઇશ્વરની બેદરકારી રાખે છે. માત્ર પોતાને એક આરામમાં રહેવા સીવાય બીજો વિચાર કરતા નથી. મોટર રેલ્વે વિજ્ઞાનીના દિવા, ફોનોગ્રાફ નવા નવા શસ્ત્ર અને રેકોર્ડક ડ્રમ્સ અને યાંત્રિક શોધોની પાછળ મંડ્યા રહે છે અને કશુંકે કશુંકે રૂપીઆ બેગા કરે છે. પણ મરણ સમયે તો બધું અહોને અંદિ પડ્યું રહે છે. સાથે કંઈ પણ લઈ જવાતું નથી.

કથું છે કે ધનાનિ ભૂમૌ પશવશ્ચ ગોષ્ટૈર્માયાં ગ્રહહારી જનસ્મસાનેઃ
દેહચિતાયાં પરલોક માર્ગે કર્માનુયોગચ્છતિજીવપેકઃ

પૈસાટકા પૃથ્વિ ઉપરજ પડ્યા રહેશે ગાય-ગાડી, ઘોડા, ગેઠ (તમેરો) માંજ રહેશે. પોતાની પરણેલી સ્ત્રી ધરના દરવાજા સુધી રહેશે. મિત્ર અને સગાં સ્મસાન સુધી રહેશે. દેહ ચિતામાં રાખ થતા સુધી રહેશે, ત્યાર પછી જીવતું શું થશે તે કોઈ સુધારાવાળા કહેશે કે ? અથવા સુધારાવાળાને તેને કંઈ પણ જીવતા વિચાર છે કે ? શાસ્ત્રો કહે છે કે કર્માનુસારે ઇશ્વર પાછો જન્મ આપી કર્મ ફળની વ્યવસ્થા કરે છે.

એક માણસ ઇશ્વરની સ્તુતિ કરે છે. બીજો બેદરકાર છે તો એ બંનેની એક સરખીજ ગતિ થવાની કે ? અને જન્મ આયુ ભોગ એક સરખાજ થવાનાં કે ? એનો કોઈ જવાબ આપશે ? શાસ્ત્રો વાંચવાથી સમજાય છે કે ઇશ્વરોપાસનાથી ઇશ્વરના ગુણ કર્મ સ્વભાવ પોતાનામાં આવી દીનદીન પ્રત્યે હૃત્તમોહિતમ રિચિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. અને એથી આવળું એ કે ઇશ્વરને નહિ માનનાર બેદરકારીને દીનપર દીન અધોગતિ થઈ દુર્ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. તેઓ મધ માંસ હિંસા ચોરી જીરો, સદા-પ્રપંચ ઇત્યાદિ પાપ કર્મથી દુઃખ દારિદ્ર્યમાં સડવાનાં એમ સમજાય છે, તેથી સદા પૂજા શ્રાદ્ધ વીગેરેની આવસ્ય જરૂર છે. તેમજ મૃતકને સદાય કરવા માટે પટ પોંડ વીગેરેની આવસ્ય જરૂર છે.

પટ પોંડની ક્રિયા, સુક્ષ્મ પંચક શંતિ, કાડીયાં અને પિતૃ પક્ષ (દન્યા-મત) નો સંકલ્પ આદિ હસ્ત-ક્રિયા સહિત કર્મના લોપ થવાના કારણો અને સમયપર કરમેષ્ટિ બાહ્યના અભાવથી સમસ્ત જનસમાજને માટે એક પટ પિંક વિધીનું લઘુ પુસ્તક ડૉ. કાશીનાથ કૃપરામ યાચિક નં. ૫૭ ઉપેક્ષ મંડી પ્રયાગ એમના તરફથી પ્રકટ થયું છે તે જોઈ લેવું. વિશેષ આદિતી વડાદ શાસ્ત્રોમાંથી મળશે.

અને કુંઠમાં જણાવીએ છીએ.

પુરુષ અથવા સ્ત્રી પંચમાં મર્મા હોય તો પંચક વિધાન કરી પછી દાહ કરવો. સાથે નચેની વસ્તુ લઈ જવી.

ઝારી એક. તરબાણું, લોટ જવનો ૧૥ શેર, (જવ ન મળી શકે તો ચોખ્ખો) દાળ, તલ શેર-૧ જવ શેર-૧ અડદના દાણા શેર-૧ ધી શેર-૨ અંદનો કટકો, મધ, બે હાથી, કાચલા, વર્ષાઋતુમાં રાજ, સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી હોય તો નારાછડી

પહેલાં છ પીંડ કરવા. તે ઉપરાંત એકાદશાનો એક અને સર્વથી પાછળ ૭ પીંડ કરવા. એ રીતે દશ પીંડ થાય છે.

કેવળ વેદ વિધિથી મૃતકનો સંસ્કાર જોને કરવો હોય તેણે સ્વામી શ્રી દયાનંદ સરસ્વતિનો સંસ્કાર વિધિ જોઈ લેવો.

ગોત્ર પ્રેત એ કુળદ જ્યાં જ્યાં આવે ત્યાં ગોત્રનું નામ અને મૃતકનું નામ લેવું જરૂરી છે.

કર્મ કરતાં, વપત કરાવી, નખ, બગલ, આદી ઉતારી શિખા બાંધી અચમન પ્રણાયામ કરવા અને દર્બની પવિત્રતા ધરી માર્જન કરવું.

ૐ વિષ્ણુ ૐ વિષ્ણુ ૐ વિષ્ણુ.

હરિઃ અપવિત્ર પવિત્રો વા સર્વવાવસ્થાંગતો પિવા યસ્મરેત્પુડ-
રિકાક્ષ સવાહ્યાભ્યન્તર શુચિ.

इदं विष्णु विचक्रमे त्रेधानिदर्घ पदं समूढमस्य पां सुरे
હાથી હાય જોડવા.

તે પછી નીચેનો મંત્ર બોલવો.

સસ વ્યાઘવા દશાર્ણેષુ મૃગાઃ કાર્તિજરે ગીરૌ ચક્રવાકા શરદ
દ્વિપે હંસા સરસિ માનસે તેપિજાતા કુરુક્ષેત્રે બ્રાહ્મણાઃ વેદ પારગાઃ
અસ્થિતાદીર્ઘ મધ્વાનં યૃયં તં મ્યો વસિદથ । દેવતામ્યઃ પિતૃમ્યશ્ચ
મહાયોગીમ્ય એવં નમઃ સ્વાહાયૈ સ્વધાયૈ નિત્યમેવ નમો નમઃ

આ પ્રમાણે બોલવું સર્વથી પાછળે મંત્ર ત્રણ વખત બોલવો. અંતમાં
નમો નમઃ નેપદ્મે મર્મંતુ હૃદયં.

આજ્ઞા ભૂમૌ ગયાં ધ્યાત્વા ધ્યાત્વા દેવ ગદાધર તામ્યાં ચૈવ
અસ્કારં તતઃ શ્રાધ્વં પ્રવર્તતે.

ગવાયાં પિતૃરુપેણ સ્વયમેવ જનાર્દનઃ પુન્ડરીકાક્ષં મુચ્યતે ચ
[ન] જ્યાતુ તંધ્યાત્વા.

દર્ભના પવિત્રાથી મંગાનલના હાંટા શ્રાદ્ધની સામગ્રી ઉપર નાખવા,
ને સર્વ સામગ્રીને શુદ્ધ કરવી.

પછીથી મધુઘ્વાતાઃ ઋત્નાયતે મધુક્ષરંતિ સિંધવઃ માધ્વીર્જઃ
ત્પોષધિઃ મધુનકૃ મૃતોષશો મધુ ન ત્પાર્થીવંદ રજઃ મધુ વૌર
તુનઃ પિતા મધુ માજ્જોઘ્વનસ્પર્તિ મધુમાઽસ્તુ સૂર્યઃ માધ્વી ગાંધો
વંતુન મધુ.

આ મંત્ર બણી પીંડ ઉપર તલ તથા અક્ષત ચઢાવવા. વેદાન્યારપૂર્વક
મંત્રી સળીથી ભૂમી ઉપર પાંચ રેખા કરવી. અને ત્યાં પિતૃઓને બેસવાનું
જણાવત કરવું. અને એ આંકેલી રેખા ઉપર દર્ભ તથા જગ મૂકવા અપસવ્ય
દીને દક્ષિણાબીમુખ બેસી હાથમાં તલ જવ, દમ લગ પ્રેતના હાથમાં નીચે
માણે બેસતા જઘ પીંડ મૂકવા. અને એક એક પીંડ મૂકી હાથમાં જળ
કી પાછા તે લઇ લેવા. અને જીળ મૂકવા એ પ્રમાણે ક્રમ ચાલુ રાખવો.

ગોત્રપ્રેત ઉત્ક્રાન્તિ નિમિત્તં અવને જનંતે
ગોત્રપ્રેત દ્વાર દેશ નિમિત્તં અવને જનંતે
ગોત્રપ્રેત ચતુષ્પથ નિમિત્તં અવને જનંતે
ગોત્રપ્રેત વિશ્રામ નિમિત્તં અવને જનંતે
ગોત્રપ્રેત ચિતાસ્થાન નિમિત્તં અવને જનંતે
ગોત્રપ્રેત ઉત્ક્રાન્તિ નિમિત્તં પિંડતે ઉપતિષ્ઠતુ
ગોત્રપ્રેત દ્વારદેશ નિમિત્તં પિંડતે ઉપતિષ્ઠતુ
ગોત્રપ્રેત ચતુષ્પથ નિમિત્તં પિંડતે ઉપતિષ્ઠતુ
ગોત્રપ્રેત વિશ્રામ નિમિત્તં પિંડતે ઉપતિષ્ઠતુ
ગોત્રપ્રેત ચિતાસ્થાન નિમિત્તં પિંડતે ઉપતિષ્ઠતુ
શેષાન્નં અગ્ને નિધાય.

થોડા થોડા શેષ સર્વની આગળ મૂકવો.

ગોત્રપ્રેત ઉત્ક્રાન્તિ નિમિત્તં પિંડોપરિપ્રત્યવને જનંતે ઉપતિષ્ઠતાં
ગોત્રપ્રેત દ્વાર દેશ નિમિત્તં પિંડોપરિપ્રત્યવને જનંતે ઉપતિષ્ઠતાં
ગોત્રપ્રેત ચતુષ્પથ નિમિત્તં પિંડોપરિપ્રત્યવને જનંતે ઉપતિષ્ઠતાં

૪ ગોત્રપ્રેત વિશ્રામ નિમિત્તં પિંડોપરિપ્રત્યવને જનંતે ઉપતિષ્ઠતાં
 ૫ ગોત્રપ્રેત ચિતાસ્થાન નિમિત્તં પિંડોપરિપ્રત્યવને જનંતે ઉપતિષ્ઠતાં
 પાંચે પીંડ આગળ ત્રણ જવ નાંખવા. દમ-તીલ અને જલ પશુ
 અલગ અલગ નાંખવા.

હવે પ્રેતને ક્રુધા તૃપ્તિની નિવૃત્તિ અર્થે નાંચે પ્રમાણે બોલી પીંડ આપવા.

૧ દાસ્ય માનાનિ પંચ આમાન્નાનિ સોપસ્કર સહિતાની ગોત્રપ્રેત
 પરલોકે મહાશુધ્ધા નિવૃત્ત્યર્થે ઉપતિષ્ઠતુ.

૨ દાસ્ય માનાનિ પંચકુંમાનિ માષાન્ન સહિતાનિ ગોત્રપ્રેત પરલોકે
 મહાતૃષ્ણા નિવારણાર્થં ઉપતિષ્ઠતુ.

મદ્રં કર્ણેભિઃ શૃણુયામ દેવા મદ્રંપસ્યેમા ક્ષ મિર્યજન્નાઃ સ્થિરૈ
 રંગે સ્તુષ્ણુવાક્સ સ્તનુમિર્યજો મહિદેવહિતં યદાયુઃ પિંડચાલનં.

આ મંત્ર બોલી પાંચે પીંડ ઉપર તલ નાંખી ૫છી તેનું વિસર્જન કરવું.
 પીંડ ઉપર તલ નાંખી ૫છી તેને હલાવી જલમાં નાંખી દેવા.

હવે દેહને બાળવા માટે ચિતાની તૈયારી કરવા તત્તો ચિતાં દક્ષિણ-
 ત્તિરાં કૃત્વા ચિતોપરિ દક્ષિણ શિર સંશવં ઉત્તાનં સંસ્થાપ્ય.

ચિતાને દક્ષિણ તથા ઉત્તર દીશા તરફ કરવી, અને સખનું માથું
 દક્ષિણમાં રહે તેમ કરવું.

ગોત્રપ્રેત શવહસ્ત નિમિત્તં અવને જનંતે.

આ પ્રમાણે બોલી હઠો પીંડ જે બાજી રહ્યો છે તે

ગોત્રપ્રેત શવહસ્ત નિમિત્તં પિંડતે ઉપતિષ્ઠતુ

ગોત્રપ્રેત શવહસ્ત નિમિત્તં પિંડોપરિપ્રત્યવને જનંતે ઉપતિષ્ઠતુ.

શ્રેષ્ઠાન્ને અગ્રે નિધાય.

ઝેમ કહી મડદાના હાથમાં મુકવો, તલ જવ મુકવા. દર્ભ સાથે થોડો
 શેષ આગળ મુકવો.

દાસ્યમાનં અ માન્નં સોપસ્કર સહિતં પરલોકે મહાશુધ્ધા
 નિવારણાર્થં તે ઉપતિષ્ઠતુ.

દાસ્યમાનં કુંભમેકં માષાન્ન સહિતં ગોત્રપ્રેત પરલોકે મહાતૃષ્ણા
 નિવારણાર્થં તે ઉપતિષ્ઠતુ:

આ પ્રમાણે કહી હાથમાં પીંડ મુકવો અને તલ જવ તથા દર્ભ તે
 પીંડ ઉપર મુકવા. મડદાના કાના હાથની નાંચે પૃથ્વી ઉપર અમિતું સ્થાપન કરવું.

તતો અગ્નિ સ્થાપનં

સંમૃજ્ય ૩ ઉપલિપ્ય ૩ ઉલિચ્ય ૪ ઉઘૃત્ય ૪.

ત્રણવાર બણીને દર્ભથી ભેંચને ત્રણ વખત લીંપવી.

અભ્યુદય ૪. કઠયાદાગ્નિ મુપસમાધાય

શવસ્ય સર્વસ્થાનેષુ ઘૃતં વિલેપયિત્વા

તતો ચિતાયાં પ્રદક્ષિણાં જલ ધારાં કૃત્વા.

આ પ્રમાણે ચાર વખત બણીને દર્ભથી ચાર લીટી ખેંચવી. અને તે લીટીમાંથી અંગુઠાને અનામિકાવડે માટી કાઢી નાંખવી પછી તે લીટી ઉપર જલ છાંટવું. અને પછી અગ્નિપૂજા ઉપર મુકવો.

મુઢાના નાક કાન, આંખ, મુખ, નાભી અને ૨૦ નખમાં ધી લમાડવું અપસવ્ય કરીને અવળી જલનીધારા ચિતાની ચારે તરફ કરવી. મુઢાની ડાખી બાજુથી આરંભ કરવો પોતાના શરીરને છાંટો ન લાગે તે સંભાળવું.

દેશકાળ અને પરિસ્થિતિને અનુસરી મુઢાનો નિઘ્રાવ કરવાની પદ્ધતિ છે. જે દેશમાં લાકડા સરતાં મળે છે ત્યાં દેહને અગ્નિમાં બાળવાનો રિવાજ છે. આ બાળવાની ક્રિયા યજુરવેદના ૪૯ માં અધ્યાયમાં જે હોમ લખેલો છે તે હોમ અને આહુતિઓ મૃતકના સગાવહાલાઓએ આપવાની છે.

વર મરવા પડે ત્યારે નામજુ દીવો લઈ જીઆવરની મા લાકડોડોવર ઘોડે ચઢ્યો એ ગીત ગાતી નથી. અને જ્યારે ઘોડે ચઢી પરજુવા જાય ત્યારે હાય હાય કરી ફૂટતી નથી. કે છેડો વાળતી નથી પણ અમારા ધર્મના કર્મકાંડ કરાવનાર ગમે તે કાળે ગમે તે કર્મ કરે છે. જે દહનક્રીયા વખતે ચિતામાં આહુતિઓ આપવાની છે. તે દશાના દિવસ અથવા અગ્નિઆરમાને દિવસે હોમની આહુતિ અપાય છે એ હારયારપદ છે.

જ્યાં લાકડાં નથી અને ભૂમિ પુષ્કળ છે ત્યાં મુઢા દાટવામાં આવે છે. જ્યાં જમીનની તંગાસ અને લાકડાં મોટાં મળે છે, ત્યાં ફૂવામાં નાંખી ગીધ પાસે ખવડાવે છે. અને જ્યાં વાધ ખાધ જતો હોય ત્યાં જંગલમાં હાડકાં રવડે છે અને જ્યાં લડાઈની મારામારી થતી હોય ત્યાં શય ભૂમિઓ ઉપર પડી ગંધાયા કરે છે. જે શત્રુનો જય ન હોય તો લડાઈમાં મુઢાં દટાય છે, પણ સર્વોત્તમ પ્રકારનો દહન કરવાનોજ છે.

દેહના ત્રણ પરિણામ છે. રક્ષા મીટી અને કીટ તથા પક્ષીઓની અધાર. એ પરિણામ છે. અત્યેષ્ટિકર્મ એ જેના ૧૫ વૈદિક સંસ્કાર થયા નથી તેને

પણ ઉચ્ચગતિ અપાવવા માટે આ હેતુ મહાનયમ છે. કે જે યજ્ઞ કર્મમાં દેહની આહુતિ પરમેશ્વર પ્રિત્યર્થ અપાય છે.

જો તે કામ ક્રિયા કરનાર નથી. તે સમુદ્રમાં તરણને જેમ ભરતી ખેંચી જાય તેમ તે સ્થળે તે બધાં ચડે છે અને જોની મરણનંતર ક્રિયાઓ થાય છે તે દેહીમાં જેસી ધારણે બહાર પહોંચે તેવો છે પુણ્યાનવડે પ્રેતત્વ નિવૃત્ત થાય છે. હાલ કામનો અનિકાર જ્યેષ્ઠ પુત્રને છે. અને જો તે ક્રિયા કરવાની ન પડે અથવા નારિતક હોય તો તેને પિતાના વરસાનો અધિકાર નથી. પણ પિતાનું કરેલું દેવું તો આપવુંજ પડે છે. પરમેશ્વરના હાયદામાં ખેંદરૂ અથવા લીકરૂડેશનમાં લઈ જવાનો હાયદો નથી. જે પિતા પુત્રને વારસો આપે નથી તે પ્રેતત્વને પામે છે અને જે પુત્ર પિતાની ક્રિયા કરે નથી તે મરણ પછી પ્રેતત્વને ભોગવે છે. પ્રેત એ વાયુસ્વરૂપ લીંગ શરીર છે. તે અવધત્મક હોવાથી અંધાર અવિદ્યા જડતા કદેશ જુખ તરસ આદિ ભોગવી દુઃખની નસો પાડ્યા કરે છે. જ્યાં ક્રિયા થતી હોય જ્યાં તેજ (અજવાળ) હોય, જ્યાં માન પુણ્ય કે સત્ય પુરૂષ હોય ત્યાં તેથી કરીને તે પ્રેતત્વથી મુક્ત થાય છે અને પચાગ્નિ વિદ્યમાં રહ્યા પ્રમાણે પાછો અવતાર ધારણ કરે છે. જો જોકે ધરો બાગી જાય તો તે મીટીના પરમાણુઓનું રૂપ ધારણ કરે છે અને જો પરમાણુઓના પાછો નવો ધરો બનાવે છે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાશે કે અત્યંત ભાવ જગતમાં કશાનો પણ નથી. એને માટે અમારી તમ્હેજમાં રસાયન શાસ્ત્ર, ધર્મ શાસ્ત્ર, ઉપનિષદો, વેદ, વ્યાકરણ શાસ્ત્ર દત્તાદિ અનેક અમારા પ્રમાણ છે. અમે કાંઈ ગજવામાંથી ગપ કાઢીને લખતા નથી. જે પુર્નજન્મ માનતા નથી તેઓ ખાંડખાય છે એમ ધણાનું કહેવું છે અને તેનું બોલવું પ્રમાણ રહિત છે. જો પુર્ન જન્મ નથી તો અન્ય ધર્મોએ ક્રિયા માની કરે છે. જોની ક્રિયા તે કરે છે તે ક્રિયાનો ફળ ભોક્તા હોઈ દેહથી મુદ્દો અવતરેલો છે. એમ સિદ્ધ થાય છે.

હવે આપણા મુળ વિષય ઉપર આવીએ છીએ.

સળગતા પગાને શામ પાસે લઈ જઈ (પુરૂષને મુખ ઉપર અને સ્ત્રી હોય તો પગ પાસે) અગ્નિ મુકવો અને રૂદન કરવું.

મરનારને બધારે મરણ સમયે હેતુ આચકો આવે છે તે વખત આંખ અથવા મુખ ઉપરથી પાછા બંધ થઈ જાય છે કે ઉપડી જાય છે તે સમયે પ્રાણ ગયો એમ કહી પ્રાણપોક મુકવામાં આવે છે. હવે જો પ્રાણ ક્યાં જાય છે એ વિષે વિચાર ચલાવીએ અને પ્રાણના મનની સ્થિતિ કેવી થાય તે પણ વિચારીએ.

એક હાથમાં ગરરર કરતી ગસોલમાંનો પથરો ગસોલમાંથી છુટ્યો એટલે તરતજ તે આકાશમાં જાય છે. કદાચ બીંત સાથે આકાશમાં તોપણ તેનો પ્રભાવેગ જે ગસોલ હાથમાંથી છુટી થઈ ગઈ છે તેમાં પાછો ભરાઈ શકતો નથી તે પ્રમાણે ગસોલની દોરી સમાન આ દેહ છે, તેમાંથી પ્રાણવાયુ છુટકી ગયો તે પાછો શબ્દની અંદર પ્રવેશી શકતો નથી. તેજસ્વ પ્રત્યાગતને અટકાવી શકતો પણ નથી. પોતાની વાસનાને અનુસરી એ વાયુ સ્વરૂપ થાય છે. વાયુ નિર્લેપ છે. તેમાંથી સુગંધી દુર્ગંધી નથી. જે ખાળા કુવામાં વાયુ ભરાયો હોય તો તે દુર્ગંધી વાયુ એમ કહેવાય છે તે પ્રમાણે પાપી માણસના દેહમાં જે પ્રાણવાયુ છે. તેમાં ગંધકી ભરાય છે એટલે પાપનીજ વાસના ભરાય છે અને આઘાત પ્રત્યાઘાતના નિયમે તે પોતાનેજ વેઠતી પડે છે. પુણ્ય વાનની વાસનાઓ મલયાચક્ષની ઉદાનના સુગંધી વાયુની બહારથી મદક વાતાવરણમાં ભળે છે. પણ પુણ્યના યોગે કરીને એ સચેતા કારણનો આશ્રય કરે છે અથવા તો વન્દિતા આદુતિમાં પડે છે અને એ વન્દિ એને સુર્ય મંડલમાં લઈ જાય છે અને ત્યાં સ્વર્ગ સુખ લોગવે છે. પણ દવે ખીમમાં પાપ પુણ્યનો મનુષ્ય, દેહમાંથી નીકળી તુરતજ પ્રેતનું રૂપ ધરણુ કરે છે. પ્રેતદશા એ વાયુ જ્ઞાન અને પાપનો નિરત્તર મલિન વાસનામય દેહ છે કેમકે વાયુને હાથ પગ કે મ્હેડું નથી એની પાપવાસના અને જ્ઞાન કામન છે તેથી તે આંખ વિના જાણી શકે છે. કાન વિના સાંજળી શકે છે. મ્હાંડા વીના ખાવતી વાસના લઈ શકે છે. જે પ્રમાણે એક માણસનો સેતાનો દાગીનો કુવાના ઉંદા જળમાં પડ્યો તેણે તત્તર માણસને ઠહું કે મારો દાગીનોદાઢી આપ. આ કુરમ. આ ઠેકણે તે પડ્યો છે કુવામાં પાણી ધણું છે. મને તરતાં આવડતું નથી. પેલા તારાએ ઠહું કે હું કાઢી આપું છું હું જળમાં જઈને તપાસ કરીશ પછી તે કુવામાં ઉતરી કુપકા મારો કુવાને તગાવ્ય ગયો ઉપર આદમી તેને પૂછે છે કે અલ્યા બહુવાર થઈ. કાઢી હાથ લાગ્યાં કે નાહું તું કુખી તો ગયો નથી કે મરો ગયો તો નથી ? પણ પેલો જલના આ વરણુને લીધે તારો કાંઈ જવાબ દેતો નથી અને સાંભળતો પણ નથી. તે પ્રમાણે મરણ પામેલો જીવ પોતાના છોકરાં છોકરી બાળકો તેને નામે રહે છે તે સાંભળી શકતો નથી, પણ તેનું અન્નમય કેશનું જે જડ આ વરણુ તે બસ્ત્રભુત થઈ જવાથી તેનું વાસનામય શરીર પ્રદિષ્ઠ થાય છે. અને તેમાં જ્ઞાન સ્ફુરે છે. એ વિચારે છે કે અહા ! મારા બાપડાં છોકરાં રહે છે એમ કહી પેલા જળમાં કુપકી મારેલા તારાની માફક એની અવસ્થા

થાય છે. અને તે બોલી શકતો નથી. તારાને શોધતાં શોધતાં કંઠી હાથ લાગી અને કહે છે કે તમે ગભરાશો નહિ હું મરી ગયો નથી. મને તો કંઠી બંધી છે. હમણાંજ હું ઉપર આવું છું અને તમને કંઠી આપું છું આ વાત કુવાની ઉપર હબેલો માણસ સાંભળી શકતો નથી. પેલો પોતાના મનમાં બોલ્યા 'કરે છે તે પ્રમાણે પ્રેતને જે કાંઈ જ્ઞાન થાય છે. તે એ પાણીમાં ગયલા માણસના જેવું થાય છે. કુવામાંનાં જળના આવરણને લીધે ઉપર હબેલાને તેની કાંઈ ખબર પડતી નથી કે જ્ઞાન થતું નથી કે મારા બાપને પ્રેત દશામાં અમુક દુઃખ થાય છે. ગરૂડ પુરાણ એ શ્રુતિનું રહસ્ય વિસ્તારી અતાવનાર પૂર્ણ અલંકારોથી ભરેલું કાવ્ય છે. રસમય છે. રૂપક અને ભમાનક અલંકાર પ્રાધાન્ય છે. પણ ગજવામાંનું ગપાટક નથી. તેને શ્રુતિનો આધાર છે અને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. વૈતરણી નદી એ જન્મો જન્મની કાયાને રૂપકાલંકાર વડે વર્ણવે છે. શરીરમાંના હાડકાંને હોડીના લાઠડાં ગણ્યાં છે. દોહીને નદીમાંનું જળ ગણ્યું છે. માંસને કાદવ દહીંને વર્ણવ્યાં છે. જીવાત્મા અને ઇન્દ્રિયાદીને સુકાની અને ખારવાઓ ગણાયા છે અને તે આ દેહરૂપી હોડીને મોક્ષ માર્ગે ધારેલા બંદરે એટલે કે સ્વરૂપરથ રિચિતિને અતિ પુણ્યરૂપી પૈસા ખરચીને ખરીદ કરેલી છે. અને પીંડ આપવાથી એની ક્ષુધાતું દુઃખ નિવૃત્ત થાય છે. એ પ્રાણી પ્રેતદશામાં મુકદ્દાની આબુબાબુએ બમે છે અને જાણે છે કે જો મારે માટે ઠાઠડી બાંધે છે. હાય હાય ? મારી દેહને કૃત્યકચાવી બાંધી સ્મશાનમાં લઈ જાય છે. અરે જો મારી દેહ તને મેં અનેક અન્નરસ ખાઈ ઉછેરી તને રોજ સાપુ ચોળી નવરાવી તને ઉંચા પલંગ અને તળાઈમાં સુવાડી તે મને છોડીને શું તું આ ચિતામાં બસ્મ થઈ જવાની છે. હાય હાય બસ્મ થઈ ગઈ હવે હું ક્યાં જઈ ? શું કરું મારા પાપ મારી છાતી ઉપર ચઢી બેઠાં છે. હે મુત્ર ? મને તું ઉગાર. મારે માટે પુણ્યદાન ધર્મ કર અને આ પ્રેત દશાથી મને મુકાવ. એમ રૂદન કરતો કરતો વિચાર કરે છે કે મને બહુ તકસ લાગી છે. મને બહુ સુખ લાગી છે. જો મને સુવાનો વખત થયો ઉંઘ આવે છે પણ ઉંઘાતું નથી. લાવો આ પીપળાની ડાળ ઉપર હું બેસું મારા મુત્રે મારા ધરમાં દીવા કરી ચૂક્યા છે અને સ્વસ્તિ વાચન અને મંગલવાચકથી ઇશ્વરનું આવાહન કર્યું છે એટલે મારી હીમત ધરમાં જવાની હવે ચાલતી નથી. માટે વૃક્ષ ઉપર બેસે છે.

હવે પછીની જીવાત્માની ગતિ ઉપનિષદોમાં પંચાગ્નિ વિદ્યા વીજેરમાં ટેરેટર વર્ણવી છે તે જણાવ્યું જોઈ શકે.

હવે મુળ વિષય આગળ અભાવતાં લખીએ છીએ કે જ્યાં જ્યારે અડધું બળી જાય ત્યારે કપાળને વાંસના ડંડાથી ફેડી ધી હોમવું અને સધળું બળી જાય ત્યારે દાહે જાતે અપસવ્યેન ગોત્રપ્રેત દાહાંજમિસ્તે ઉપતિષ્ઠત પ્રેત ચિતા જલે ક્ષીર્યત સ્મશાને જલે પ્રક્ષિય.

તથા વખત ઉપરનો મંત્ર બોલતા જઈ તરબાણામાં જલ ભરી ચિતા સ્થાનને ટાઢી કરવી અને પછી એ રક્ષાને નદી વગેરે સ્થાનમાં ફેંકી દેવી.

एकोदिष्ट श्राद्धं.

तद्यथा स्थानं चटमेकं निधाय.

सर्वाया सविनिमुक्तेः काम क्रोध विवर्जितैः

भवद्भिः प्रेत श्राद्धे ब्राह्मणकार्यनो वसंपाद्यमे.

गोत्रप्रेत पादार्घ्यते उपतिष्ठतां.

इदमंत्र चंदन च पुष्पं पाद्यं अर्घ्यं सव्यं.

તે જગ્યાએ એકોદિષ્ટ શ્રાદ્ધ કરવું. એક ચટને ઉત્તર તરફ મ્હોં કરી મુકવો અને પછી દક્ષીણ તરફ મુખ કરવું. એ હાથમાં પવિત્રીયો પહેરવી. અપસવ્ય કરીને તલ તથા દર્ભ ચઢાવવો અને જળ રેડવું.

सव्यं

સવ્ય કરીને આયમન પ્રાણાયામ કરી નાક, કાનને હાથ લગાડી દર્ભથી માર્જન કરી નીચેનો મંત્ર બોલવો.

विष्णु विष्णु विष्णु, हरि हरि हरि

અપવિત્ર પશિત્રોષા સર્વાવસ્થાંગતો પિવા યઃ સ્મરેત્પુંડરીકાક્ષં સવાહ્યામ્યંતર શુચિઃ ॥ इदं विष्णु विच क्रमे त्रेधानिदधे पदम समूढमस्य पां सूरे

અપસવ્ય કરી નીચેનો મંત્ર બોલવો. હાથ જોડી રાખવા.

सप्तव्याधा दशार्णेषु मृगाः कालिजिरे गीरौ चक्रवाका शर-
द्वीपे हंसाः सरसीमानसेते पिजाता कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणा वेद पारगाः
प्रस्थिता दीर्घ मध्वानं यूयतेभ्यो वसीदथ देवताभ्यः पितृभ्यश्च
महायोगीभ्य एवच नमः स्वाहायै स्वाभायै नित्यमेव नमो नमः

ત્રીજી વખત નમોનમઃને બદલે મઘન્તુ એ પ્રમાણે બોલવું.

શ્રાદ્ધં ભૂમૌ ગયા ધ્યાત્વા ધ્યાત્વાદેવં ગદાધરં તાઘ્યાં શ્વેવ
નમસ્કારં તતઃ શ્રાદ્ધં પ્રવર્તતે. ગયાયાં પિતૃરુપેણ સ્વયમેવ જનાર્દન
તંધ્યાત્વા પુંડરીકાક્ષં મુચ્યતે ચ ઋણ ત્રયાત્. તત્સહીનાં સ્મશાન
વાસિનાં યમપ્રેત પિંડદાનોપહારાણાં પચીન્નતા ગંગોદકેનયમુનોદકેન
પ્રોક્ષણ તાસ્તુ.

તિલ્લાન ગૃહીત્વા સઘ્યં ગાયત્રી જપઃ

બધી સામ્રગિએ સ્વચ્છ ઠરી તલ હાથમાં લેવા સઘ્ય ઠરીને
ગાયત્રી બધુવી.

મધુઘ્વાતા ક્રતાયતે મધુક્ષરંતિ સિન્ધવઃ

માધ્વીનં સંતોષધિઃ મધુનક મુતોષ.

સોમધુમત્પાર્થિવઃ રજઃ મધુચૌ રસ્તુનઃ પિતા.

મધુમાન્નો વતસ્પતિ મધુમાઃ અસ્તુ સૂર્ય.

માધ્વી ગાર્વા ભવંતુનઃ ૐ મધુ મધુ મધુ પિંડોપરિ તિલ્લપ્રેક્ષેપય.

પીંડ ઉપર તલ નાખવા સઘ્ય ઠરવું. હાથમાં બળ લેવું.

પ્રયોગ.

વિષ્ણું વિષ્ણું વિષ્ણું શ્રીમદ્ ભગવતો મહા પુરુષસ્ય વિષ્ણું
રાજ્યા પ્રવતમાનસ્ય અત્રાઘ બ્રહ્મણો દ્વિતીય પરાધર્ધ શ્રી સ્વંતવારાહ
કલ્પે વૈવસ્વત મન્વન્તરે અષ્ટાવિશંતિર્મ કલિયુગે કલિ પ્રથમ ચરણે
જમ્બુદ્વીપે ભરતસંદે આર્યાવર્તાન્તર્ગતે બ્રહ્માવર્તે કર્દશ અસ્મિન શ્રી
વિષ્ણુ પ્રજાપતિ ક્ષેત્રે વૌદ્ધાવતારે શાલિવાહન શકે કેશવાદિ શકલ
દેવતાનાં સન્નિધાને અમુક નામ સંવત્સરે અમુક માસે અમુક પક્ષે
અમુક તીર્થો અમુક સંવત્સરે एवं ગ્રહગુણ વિશેષણ વિશિષ્ટાયાં પુણ્ય
તિર્થો અપસઘ્યં અઃ ગોત્રસ્ય અમુક પ્રેતસ્ય પ્રેતત્વ નિશ્ચયર્થ સદ્ગતિ
પ્રાપ્તર્થ અસદ્ગતિ વિનાશર્થ ઈકોદિષ્ટ વિધિના શ્રાદ્ધમહં કરીષ્યે
ગોત્રપ્રેત આસનંતે ઉપતિષ્ઠતુ.

બલ રેડી ચટની નીચે દર્ભને ઠટકો મૂકવો.

ગોત્રપ્રેત અર્ચ્યતે ઉપતિષ્ઠ.

આ મંત્ર બોલી ચટની આગળ બળ મૂકવું અને નીચેના મંત્ર
બોલતાં હાથ બેડી રહેવા.

ગોત્રપ્રેત વાસ્યમાનં આમાર્જં સોપસ્કરં પરલોકે મહા ક્ષુધા
નિવારણાર્થતે ઉપતિષ્ઠતુ નમઃ કુર્યાત.

અર્થેવં પૂર્વોક્તરિતૈવં ગ્રહ ગુણ વિશેષણ વિશિષ્ટાયાં પુણ્યતીર્થો
ગોત્રસ્ય પ્રેતત્વ નિવૃત્યર્થે સદ્ગતિ પ્રાપ્ત્યર્થે અસદ્ગતિ વિનાશનાર્થ
અસ્થિ સંચયન શ્રાદ્ધં સંપન્ન સુસંપન્ન.

તલ બલ અને દલ હાથમાં રાખવા.

ગોત્રપ્રેત અસ્થિ સંચયન નિમિત્તં પિંડસ્થાને અવને જનંતે ઉપતિષ્ઠતુ.
પીંડ હાથમાં લેવા.

ગોત્રપ્રેત અસ્થિ સંચયન નિમિત્તં પિંડં તે ઉપતિષ્ઠતુ.
પીંડને દર્ભ ઉપર મૂકવા.*

ગોત્રપ્રેત અસ્થિ સંચયન નિમિત્તં પિંડોપરિપ્રસ્યવને જનંતે ઉપતિષ્ઠતુ
શેષાન્નં અન્નં નિધાય જલં ગૃહીત્વા.

ગોત્રપ્રેત પ્રેતત્વ નિવૃત્યર્થે સદ્ગતિ પ્રાપ્ત્યર્થે અસદ્ગતિ વિના
શનાર્થે પિંડાર્ચનંતે ઉપતિષ્ઠતુ । અન્નેન પીંડ દાનેન ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય
પ્રેતત્વ નિવૃત્તિઃ સદ્ગતિ પ્રાપ્તિ અસદ્ગતિ વિનાશ. સુપ્રોક્ષિતં.

આમ કહી પીંડની આગળ બળ મૂકવું અને દર્ભ મુકવો.

શિવા આપઃ સોમનસ્ય પુષ્પં અક્ષતં ચારિષ્ઠ ચાસ્તુ અપસવ્યં.

અપસવ્ય કરીને પીંડપર દર્ભ તલ અને બલ ચઢાવવાં.

ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય દત્તં શ્રાદ્ધંતે ઉપતિષ્ઠતુ.
યસ્યાં દિષ્ટં તસ્યાં પતિષ્ઠતામ્.

જલગૃહીત્વાં.

અસ્ય શ્રાદ્ધસ્ય પ્રતિષ્ઠા સિધ્ધ્યર્થે રજતઃ પ્રત્યામ્નાયેન ગોત્રપ્રેત
દક્ષિણા તે ઉપતિષ્ઠતુ દક્ષિણાઃ પાંતુ બહુદેયં ચાસ્તુ.

તૃષ્ણિ પીંડ ચાલનં

પીંડની આગળ હાથ જોડી ચુપ થઇ દર્ભથી હલાવવા.

*પીંડ શબ્દનો અર્થ શરીર છે. શરીર એ અન્ન રસનું પરિણામ છે તેટલા માટે રાંધેલા અન્નનો ગોળો બનાવી તેને અન્નરસમય શરીર એવું નામ આપવું કે તે અન્નરસમાં જીવાત્મા વાસના સહિત બરાબર સૂર્ય અગ્નિ વૃદ્ધિ ભૂમિ અને પુષ્પ સ્ત્રી મત્યાદિદ્વારા બરાબર પાકે પીંડ ધારણ કરે છે. તે દો આ પીંડદાનથી પુત્ર પુત્રી પાડે છે.

अथैव पूर्वाञ्जरितैव ग्रहगुण विशेषण वसिष्ठायां पुण्य तीर्थौ
गोत्रस्य प्रेतस्य अस्थि संचयन आङ्ग कृतस्य कर्मणो विधेर्यन्यूनं
यदतिरिक्तं तत्सर्वं भवतां ब्राह्मणानां वचनात् श्री विष्णो प्रसादात्
सर्वं विधेः परिपूर्णता मस्तु ॥

अनेन अस्थि संचयत आङ्गकर्मणो कृतेन गोत्रस्य प्रेतस्य
प्रेतत्वं निवृत्तिः सद्गति प्राप्ति असद्गति विनाशः

भद्रं कर्णेभिः शृणुयामदेवा भद्रं पश्येमाक्ष मिदजनाः स्थिरै
रङ्गै स्तुष्टुवा सस्त नुभिर्व्यशं महिदेव हितं यदायुः

सव्यं.

आचम्य प्राणायाम्य विष्णु ३ हरि ३ अपवित्रः पवित्रोवा
सर्वावस्था गतोपिवा यः स्मरेत्पुंडरीकाक्षं सबाह्याभ्यंतरः शुचिः
इदं विष्णु विचक्रम नेधा निदधे पदं समूढ मस्यपासुरे

अपसव्यं.

सप्तव्याधा दशार्णेषु मृगाः कालिजिरे गीरौ चक्रवाक्रा शर-
द्वीपे हंसाः सरसीमानसं ते पिजाता कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणा वेद पारगाः
प्रस्थिता दीर्घ मध्वानं यूयंतेभ्यो वसीदथ देवताभ्यः पितृभ्यश्च
महायोगीभ्य एवच नमः स्वाहायै स्वाधायै नित्यमेव नमो नमः

आङ्गं भूमौ गया ध्यात्वा ध्यात्वादेवं गदाधरं ताभ्यां चैव
नमस्कारं ततः आङ्गं प्रवर्तते, गयायां पितृरूपेण स्वयमेव जनार्दन
तंध्यात्वा पुंडरीकाक्षं मुच्यते च ऋण त्रयात्, तत्सखीनां स्मशान
वासिनां यमप्रेत पिंडदानोपहाराणां पवीत्रता गंगोदकेनयमुनोदकेन
प्रोक्षण तास्तु.

सव्यं गायत्री जपेत् ।

अपसव्यं मधुव्वाता ऋतायते मधुक्षरंति सिधव माध्वीनः
संतोषधिः मधुनक्त मुतोषसो मधुमत्पार्थी वंऽरज मधुसौरस्तुन
पिताः मधुमाज्ञो वनस्पति मधु मा अस्तु सूर्य माध्वि गर्वा भव-
तुन मधुव्वाताः मधु ३ सव्यं प्रयोग.

अथैव पूर्वाञ्जरितैव ग्रह गुण विशेषण विशिष्टायां पुण्यतीर्थौ.

अपसव्यं.

गोत्रस्य प्रेतस्य प्रेतत्वं निवृत्त्यर्थं यम प्रेततत्सखीनां पीडदान
महं करिष्ये.

વેદી અથવા પૃથ્વી ઉપર ત્રણ રેખા કરી દર્ભ મૂકી.

યમ સપરિવાર અને નિશ્વ ગોત્રપ્રેત અવને નિશ્વ.

તત્સસ્ત્રીભ્યઃ અવને નિગધ્વં પિંડં ગૃહિત્વા યમ સ પરિવાર પીંડતે ઉપતિષ્ઠતુ ગોત્રપ્રેત પિંડતે ઉપતિષ્ઠતુ.

તત્સસ્ત્રીભ્યઃ એતદ્ધઃ પીંડ શેષાન્ન પીંડાનામગ્ને નિધાય
યમ સ પરિવાર પ્રત્યવને નિશ્વ ગોત્રપ્રેત પ્રત્યવને નિશ્વ
તત્સસ્ત્રીભ્યઃ પ્રત્યવને નિગધ્વં સૂત્રાચ્છાદનં.

તલજવ અને દર્ભ ત્રણ ત્રણ વખત મુકવા અને પછી એક એક પીંડ હાથમાં લેતા જઈ દર્ભ ઉપર અવળા હાથથી મુકવા હેવટ બીજી વખત તથા ત્રીજી વખત પણ એમ કરવું.

તલ જવ દર્ભ હાથમાંના પહેલા પીંડ ઉપર ચઢાવવા અને પછી બણે પીંડ પર દર્ભ ચઢાવવો અને જલ મુકવું.

इदमंत्र चंदनच पुष्पं धूपं दीपं नैवेद्यं कही जल मुकुं.

સૂત્રાચ્છાદનં ગંધ પુષ્પ ધૂપ દીપ નૈવેદ્યં । નિ યથા કૃતાન્તિ ।
એતે સર્વો પ્રચારાર્થં તિલાક્ષતાન્કૃતાનિ ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય પ્રેતત્વ નિવૃત્યર્થં
સદ્ગતિ પ્રાપ્ત્યર્થં અસદ્ગતિ વિનાશનાર્થં યમ પ્રેત તત્સસ્ત્રીનાં
પિંડાર્ચનં નૈવેદ્યંવ ઉપતિષ્ઠતાં.

દાસ્યમાનં આમાન્નત્રયં સોપસ્કરં ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય પરલોકે
મહાશ્વધા નિવારણાર્થં યમપ્રેત તત્સસ્ત્રીનાં ઉપતિષ્ઠતુ.

દાસ્યમાનં કુંભત્રયં માષાન્ન જલસહિતં ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય પરલોકે
મહાતૃષા નિવૃત્યર્થં યમપ્રેત તત્સસ્ત્રીનાં કુંભાસ્તે ઉપતિષ્ઠતાં.

અદ્યૈવં પૂર્વોચરિતૈવં ગ્રહગુણ વિશેષણ વિશિષ્ટાયાં પુણ્યતીર્થૌ
યમપ્રેત તત્સસ્ત્રીનાં પિંડદાન કૃતસ્ય કર્મણો વિધિર્ન્યૂનં પદ
તિરિક્તં તત્સર્વે ભવતાં બ્રાહ્મણાનાં વચનાત્ શ્રી વિષ્ણોઃ પ્રસાદાત
સર્વ વિદ્યેઃ પરિપૂર્ણતામસ્તુ. જલ મુકવું.

એમિઃ યમપ્રેત તત્સસ્ત્રીનાં પિંડદાનૈઃ ગોત્રસ્ય પ્રેતસ્ય પ્રેતત્વ
નિવૃત્તિ, સદ્ગતિ પ્રાપ્તિઃ અસદ્ગતિ વિનાશ.

વૃક્ષાદિ કર્મ યોગ્યતા પ્રાપ્તિ.

મદ્રં કર્ણેભિઃ શૃણુયામદેષાઃ મદ્રં પદ્યેમા ક્ષમિર્ય જત્રાઃ સ્થિરે
રંગૈસ્તુષ્ઠ વા સહસ્તેન્ મિર્વ્યર્ણમહિદે વહિતં યદાયુઃ
પીંડાને તલ તથા અક્ષત મૂકી વિસર્જન કરવા.

અથ વલ્લિદાનં.

યસ્મિન્ સ્મશાને દેવા સ્યુર્ભગવતે સનતિનાઃ તેસ્મત્સકાશાદ્
ગૃહંતુ વલ્લિમણંગ મુતમં પ્રેતસ્યામ્ય શુભનિલોકાન્ પ્રયચ્છન્તિવહ
શાશ્વતાન્ અસ્માક માયુરારોગ્યં સુખં ચ દદતામિતિકાલે.

ધશાન કોણુ યાને પૂર્વને ઉત્તર કોણુથી સર કરવી ધશાન યાને ઉત્તર
પૂર્વ કોણુથી અડદના દાણુ નાખવા.

પૂર્વે દક્ષિણ ને પૂર્વના યથા અગ્નિ પૂર્વને દક્ષિણ તથા પૂર્વના કોણુમાં.
યથા દક્ષણે દક્ષિણમાં.

યથા નૈઋત્યે દક્ષિણને પશ્ચિમના કોણુમાં.

યથા વાયવ્યે પશ્ચિમને ઉત્તરના કોણુમાં.

યથા ઉત્તરે ઉત્તરમાં.

સર્વે સ્નાનાર્થ ગચ્છેષુઃ સર્વેએ નહાવાને જવું.

ગોત્રપ્રેત દાહ જનિત તૃષાય શમનાર્થ તિલાંજલિસ્ત ઉપતિષ્ઠતાં.

અપસવ્ય કરી ત્રણ ત્રણ વખત કર્મ કર્તા જલ સહિત અંજલી નાખવી
ને પછી પોતાના ગોત્રના ઉચ્ચાર પૂર્વક તલજવથી અંજલી નાખવી અને
પછી સ્નાન કરવું.

નિર્ગુણ બ્રહ્મામાં જે જગત ખીજરૂપે ભાવસ્થિત હતું અરૂપ હતું.
તદાકાર હતું. તે ધીમે ધીમે જે પ્રમાણે ગર્ભ વૃદ્ધિ પામી જન્મ પામે છે
તે પ્રમાણે રૂપ થયું તેનું દ્રષ્ટાંત ખીજમાંથી વૃક્ષ કેવી રીતે થાય છે. તે
આપવાથી રૂપ થશે. અને લોકોની સમજણમાં આવશે એમ ધારી અંતિમ
પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

एकोहम बहुदयाम्.

એટલે કે હું એક છું તે અનેકરૂપે દેખાઉં એવી કૃપા થતાં વારનેજ
પૃથ્વીમાં દટાયલા ખીજ ઉપર વૃષ્ટિનું જળ પડવાથી જેમ ફણજો ફૂટી ખીજની
એ ફાટમાંથી અંકુર પ્રકટી થડ ડાળ પાંદડી મ્હોર પુલ ફળ આવે છે અને
વૃક્ષ પરિપૂર્ણ દેખાએ પામે છે. તે પ્રમાણે ખીજની અંદર ઝીણામાં ઝીણું
રહેલું ચૈતન્યનું આણું જે નહિ સરખું અરૂપ હતું તે આજે આપણે જે

જગત જોઈએ છીએ તેવું થયું. ધીમે ધીમે જડતા દરેક પદાર્થોમાં આવતી ગઈ પ્રકાશ કમી થતો ગયો. યાનમંદ પડી તીમીર વધતું ગયું અને સતમટી અસત બાવતું સ્પષ્ટ દર્શન થવા લાગ્યું. અને હું જે એક વ્યક્તિરૂપ અદ્ય આયુર કલિ કલેશમય દુઃખી થઈ સમષ્ટિ સ્વરૂપાનંદ શુભતું ગયું.

ખીજને જેવી બે ફાડ હોય છે તેવા એકમાંથી બે થયાં એટલે કે નિર્ગુણ બ્રહ્માંથી પુરુષ અને પ્રકૃતિ થયાં. પુરુષ અને પ્રકૃતિમાં બેના ત્રણ થયાં એટલે કે બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને રૂદ્ર જેના સીમબોલ (Symbol) તત્ત્વ એટલે

૧ વિરાટ અથવા વૈશ્વાનર ત્વમ.

૨ હીરણ્યગર્ભ એટલે વિષ્ણુ ત્વમ

૩ રૂદ્ર સ્વરૂપ અહમ્.

એ ત્રણ મળી જગતના ઇશ્વર તત્ત્વમસિ (તત્ત્વમ અહં અસિ) એ વાક્ય પ્રમાણે જોળખાયા.

એ ઇશ્વરમાંથી આકાશ (પોરાશિટી) (Poracity)

વાયુ રૂદ્ર સ્વરૂપ (ગેસીટી) (Gacity)

તેજ (સૂર્ય વહ્નિ વિદ્યુત્ અંતરિક્ષના તારા અને ઝડક ઉપગ્રહો. (ઇલેક્ટ્રોકેસીટી) જલ (લીકવીડીટી)

પૃથ્વી (સોલીડીટી) Solidity

આ પ્રમાણે પાંચ તત્ત્વો ઉત્પન્ન થયાં અને એ પાંચ જૂતો વત્તા જોઈ પ્રમાણમાં એક ખીજ સાથે મળી જે આકારવાન મીશ્રણ થયું અને એ ઘાટ અથવા રૂપ અથવા આકાર બન્યો તે આ જગતનો પ્રત્યેક પદાર્થ છે તેમાં જ્યાં પૃથ્વિનો અંશ વિશેષ છે અને ખીજ ચાર જૂત કમી પ્રમાણમાં છે તેને જડદેહની ઉપમા અપાય છે. જેવો કે એક પથરો પરવત વીજેર.

ખીજે વિભાગ લીકવીડીટી એટલે જ્યાં જલ વિશેષ છે તેવા રૂપે તે માછલાં નદીઓ કુવા તળાવ વીજેર છે પિતરોલ પથ્થુ જલમય છે અંદરોલ તે પથ્થુ જલમયોલ કહે છે.

ત્રીજો ભાગ જેનામાં તેજનો ભાગ વિશેષ છે અને ચાર જૂતોનો ભાગ કમી છે તેવા મિશ્રણના આકારને દેવ એવી સંજ્ઞા આપી છે, અથવા એને સ્વર્ગ્યોલ કહે છે.

ચોથો ભાગ જેનામાં આકાશ તત્ત્વ વિશેષ છે તેને ઇશ્વર સંજ્ઞાવાળો લોક કહે છે. જેવા કે મહેશ્વર મહામાયા વીજેર.

પાંચમે ભાગ કેવળ શુદ્ધ ચૈતન્ય છે. તેને નિર્ગુણસ્વરૂપ એમ કહે છે. નિર્ગુણ અને સર્ગુણ એ બીજના બે ફાડ્યા જેવાં પુરૂષ અને પ્રકૃતિના સ્વરૂપ છે. અને જે શુદ્ધ ચૈતન્યમાં પ્રકૃતિ પુરૂષ લય પામ્યા છે તેનું નામ નિર્ગુણ બ્રહ્મ છે. આ પ્રમાણેની વ્યવસ્થાનો કોઠો અમે નીચે બતાવીએ છીએ. પંચકોશ અથવા પંચશરીર. પાંચ પ્રકારના કેદખાના તે નીચે મુજબ.

અનમય શરીર અનમય કોશ મનોમય કોશ તેજોમય કોશ	પૃથ્વીતત્વ. ધનત્વ	ચોવીશ ગુણ. શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ ગંધ જલતત્વ શબ્દસ્પર્શ (દેવત્વ) રૂપ-રસ શબ્દ સ્પર્શ અને રૂપ (દેહત્વ) શબ્દ સ્પર્શ (શીષણત્વ) શબ્દ (આશ્રયત્વ)
વાયુમય કોશ આકાશમય કોશ ૬ અશરીર એટલે કોષથી પર દેહ રહીત અને સમષ્ટિ સ્વરૂપ નિર્ગુણ બ્રહ્મ ગુણ વિશેષણ રહિત અવાગ મનસ ગોચર		
પૃથ્વીતત્વ. મનુષ્ય પ્રાણી વીગેરે.	જલતત્વ. માછલા-પીતર.	તેજતત્વ. સ્વર્ગીય ઇન્દ્રાદિ દેવો.
વાયુતત્વ. વાયવી શરીરો.	આકાશતત્વ. બુદ્ધિજન્ય શરીરો અથવા ધર્મશરી પુરૂષમય ગુણ સંખ્યા પરિમાણ પૃથક્ત્વ સંયોગ વિભાગ. ધર્મશરી પ્રકૃતિમય ગુણ ઇચ્છા બુદ્ધિ અને પ્રયત્ન.	જીવના ગુણ. પાપકર્મ પુણ્યકર્મ રાગ દ્વેષ સંસ્કાર ધર્મ અધર્મ
ઈન્દ્રિયના ગુણ.	શક્તિના પ્રકૃતિના	જીવના પાંચ ભૂતના
૫	૩	૬
		૧૦ એકએક ભૂતના બળબે.

આ પ્રમાણે રથુક્ત શરીર, સૂક્ષ્મ શરીર, કારણ શરીર, મહાકારણ શરીરના ગુણો જણાય છે. અને તે ઉપર દર્શાવેલી સંખ્યા મુજબ છે.

પ્રકૃતિના પ્રત્યેક આણુમાં એ જોવીશ ગુણમાં સત્ત્વ રજ્જ તમ એવા ત્રણ મળી એકંદર ૭૨ પ્રકારના આણુ થયા અને તેમાંથી પ્રતિક્ષણ રથુક્ત સૂક્ષ્મ કારણ અને મહાકારણ દેહમાં ફેરફાર થતા ગયા. જેવી રીતે કે રાવણ બ્રહ્મણનો છોકરો હતો એ જે વખતે શીવ પૂજન કરવા ખેસતો ત્યારે એની પ્રકૃતિ સાત્ત્વિક હતી રાજ્યાસન ઉપર બેસી રાજ્યની વ્યવસ્થા કરતો તે વખતે રજ્જેશુભી પ્રકૃતિ હતી અને જે વખતે દારૂ પીને કૈલાસ પર્વત ઉત્થકવા માંડ્યો અને વાલી વાનરને સંધ્યા કરતો હતો તે વખતે અને હેરાન કરતો તે વખતે તેનામાં તમોગુણ પ્રવૃત્તો હતો. આ દ્રષ્ટાંતથી સર્વ પ્રાણી પદાર્થ વિષે સમજી લેવું,

છેલ્લીવારે નિગુંણ બ્રહ્મ જે ચિદ્બળ્યોતિ અગ્નિ અવાંગ મનસ ગોચર છે. અને પ્રાર્થના કરવાને માટે અશક્ય છે તેથી તે જેવા હોય તેવા તેને પ્રાપ્તિ છે.

સગુણ બ્રહ્મ જે ગાર્હપત્ય આસિ છે અને ચુલાફી કુંડમાં અમારી ધર્મ પત્નીને સ્વાધીન છે તેમાં આહુતિ આપી અમે સ્તવન કરીએ છીએ. એ અગ્નિ પ્રત્યક્ષ છે. જડ નયન પણ ચૈતન્ય છે. દેહવાળો છે કર્મના ફળ આપવાવાળો છે. એટલા માટે હાથ જોડીને અમે તેની પ્રાર્થના કરીએ છીએ જે અગ્નિને બુલી જવાથી અમે પરસ્પર તળે અપાઘ પરતત્ર થયા છીએ દુખ દારિદ્ર્ય કંકાશ અને ઔક્રમ્ય ટુટી જઈ અદ્વાહિત બન્યા એટલે તે અગ્નિ ધર્મ રહિત થવાથી અમે છીન બિન્ન થયા છીએ તેને અમે નમન કરીએ છીએ. જે અગ્નિ ચત્ત્વારિશૃંગા એ મંત્રમાં જ્ઞાન સ્વરૂપે ચુલામાં અને હૃદયમાં જ્યારે જોષ્ઠએ ત્યારે સહજમાં પ્રાપ્ત થાય છે. તે અગ્નિનું સ્વરૂપ ચાર શિગડાંવાળું એટલે ચાર વેદવાળું ત્રણ પગવાળું (ત્રિકાળ સંધ્યા ત્રિકાળ હોમ ત્રિકાળ સ્તવન કરવા યોગ્ય ત્રિકાળ એટલે સવાર બપોર સાંજ) બે માથાવાળું, (સવાર સાંજ) સાત હાથવાળું, સાત જીભવાળું છે. ત્રણ ફળ આપવાને બંધાયેલો એવો અગ્નિ કર્મ ઉપાસના અને જ્ઞાનરૂપ ફળને આપવાવાળો છે તે ધર્મસ્વરૂપ જ્ઞાન સ્વરૂપ અગ્નિને અમે અમારા મનમાં એક ચિત્તે ધારણ કરીએ છીએ.

આ મંત્રનો અર્થ પ્રત્યેક વિદ્યાવાળા મતાનુયાયી આચાર્યો પોત પોતાના મત પ્રમાણે બેઝે છે.

આ જ્ઞાનમય અગ્નિ એવું વેદાંતીઓ માને છે. યોગીઓ યોગરૂપ આ અગ્નિ છે. એમ માને છે. વિજ્ઞાન વાદીઓ એને ધમ ધમાટ કરતી તોપના ગોળામાં બરેલાદાર અને રફાટક દ્રવ્યો અને કચ્ચરોથી બનેલા ગોળામાં ફટ કરી અવાજ કરનાર રફાટક દ્રવ્ય માને છે. વૈદો એને બાણ એટલે બોમ્બમાં બરાયલો અગ્નિ એમ કહે છે વળી તેને ચતુર્વ્યુહ શાસ્ત્ર તરીકે પણ માને છે. એટલે વૈદક શાસ્ત્રના ચાર વિભાગ તરીકે માને છે. ઔષધિમાં સમાયેલો અને દ્રવ્યમાં સમાયેલો અગ્નિ માને છે. ગાયકો ચાર તાલ સપ્ત શુર ત્રીન ગ્રામ માને છે વીજેરે વીજેરે. એ શત્રુ વિનાશક વિજ્યપ્રદ ધમ ધમાટ કરી પર્વતોના પર્વત ઉડાડી નાંખી મોટી ખો બનાવનારને અને ધરતીકંપ કરનારને અમારું નમન હજો. પ્રલય સમયે કાલાગ્નિ રૂપે જે અખિલ બ્રહ્માંડને ભસ્મ કરી નાંખે છે તે અગ્નિને અમારું નમન હજો.

જે અગ્નિ તેજરૂપ છે, તે અમને તેજસ્વી બનાવે. જે વિદ્યુત શક્તિ અને રફાટક દ્રવ્યમાં ધણુધણુ ધમ કરી ધમકારા કરનાર શત્રુ વિનાશક બ્રહ્મ રૂપ અમારા શરીર અને મનમાં બલ આપજો. જે વીર્યરૂપ અગ્નિ છે તે અમારામાં વીરત્વ અને વીર્ય બરજો જે ઓજસ રૂપ છે તે અમારા હૃદયમાં ઓજસ બરજો જે આ પૃથ્વીજલ વાયુ તેજને ઓળંગી તેનીપાર કેટલો છે ક્યાં છે કેવો છે તે કાંઈ જાણતું નથી તેને અમારું નમન હજો.

એ બકત રક્ષક અગ્નિ બકતનું પરીપાલન કરવાને માટે અષ્ટ પહોર જાગી રહ્યો છે. અને જે અગ્ની કૃષ્ણના હૃદયમાં જ્યારે બીસ્મના બાણથી અણુનને પ્રાણ સંકટ આવ્યું તે વખત રચમાંથી ફૂટકો મારી તેના પ્રાણનું ચક્ર લઈ રક્ષણ કર્યું જેનો મુગટ ખસી ગયલો છે, પરિશ્રમથી પરસેવાના ટીપા મોં ઉપર લાગ્યા છે, જેના કેશ મુખ ઉપર છૂટા થઈ આવ્યા છે એવા ક્રોધાયમાન શ્રીકૃષ્ણના ક્રોધરૂપ અગ્નિ અમારા રક્ષણને માટે ધાઓ ધાઓ અને ધાઓ.

ૐ તતસત બ્રહ્માપર્ણમસ્તુ.

સમાપ્ત.

પરિશિષ્ટ.

આ દુનિયામાં જેને પૂર્વ સ્થિતિ નથી અને ભાવિ સ્થિતિનો અસંભવ છે અને વર્તમાન કાળમાંજ મરજ મતલબ જેટલી ટકી રહેવાની શક્તિ છે એવા પદાર્થનું નામ માયિક આકાર વાન અને જેનું નામ કાંધ છે. જે જડતા ઉત્પન્ન કરે છે. અંધકાર જે કે આત્મ જ્યોતિના પ્રકાશનો વિરોધી છે. બુદ્ધિની જડતા અને ગ્રેરણા અને વિપરીત જ્ઞાન પેદા કરનાર છે તેનું નામ અવિદ્યાx માયા એવું ક્ષિપ્ત સંપ્રદાયીઓએ નામ આપ્યું છે. અને તે માથુસને ઉંધા પટકી પરાજય આપી દુઃખ દારિદ્ર્ય ક્લેશ. કલિમસ, મારામારી, કાપાકાપી, ગાળાગાળી, લુચ્ચાઇ અને કપટ કરાવનાર છે. એથી અવળું સત્ય જ્ઞાન અનંત એવું બ્રહ્મ છે.

જ્ઞાનથી મોક્ષ થાય છે. તે જ્ઞાન કેવું છે અને કેવી રીતે જણાય છે. અને દુઃખ કેવી રીતે મટે છે તે વાત કાંધએક જણાવીએ છીએ.

આ બધું બ્રહ્મસ્વરૂપ છે. અને યોગથી તે સ્પષ્ટ દેખાય છે. એટલુંજ નહિ પણ આપણામાં અનંત શક્તિઓ જે બ્રહ્મમાં છે તે સામર્થ્ય આપણને પ્રાપ્ત થાય છે.*

એક માથુસ અંધારામાં ચાલ્યો જતો હતો. અને વચ્ચે એક કૂવો આવ્યો. એને ખબર ન હોવાથી એ માથુસ કૂવામાં પડ્યો. હાડકા ભાંગી ગયા અને તેને કોઇ દયાળુ પુરૂષોએ બહાર કાઢ્યો અને છમાસ મંદવાડ ભોગવી આખરે મરી ગયો.

આ સર્વ દુઃખોનું કારણ તે કૂવો છે. અને તેમાં પડવાથી આવી રીતે મરણ થાય છે એ વાતનું અનળજ્ઞાપણું હોવાથી આ સર્વ દુઃખ ઉત્પન્ન થયું છે.

હવે બીજો માથુસ હાથમાં દીવો લઇને જણ્યો હતો કે અમુક ઠેકાણે આવી તરેહનો કૂવો છે અને તેમાં પડવાથી હાડકા કુટાઇને મરણ નીપજે એ વાત જણ્યોમાં હોવાથી એ માથુસ કૂવાની એક બાજુએથી સીધો ચાલ્યો ગયો અને કૂવામાં પડતો બચ્યો એ જ્ઞાનનું ફળ છે તેવીજ રીતે બ્રહ્મજ્ઞાન વિષે સમજી લેવું.

xઅમારા પાંતજન યોગ દર્શનમાં અવિદ્યાનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવેલું છે તે લાં નોંધ લેવું.

*જુઓ અમારું બ્રહ્મસૂત્ર અને છાંદોગ્ય ઉપનિષદ.

હવે અહમદાબાદ એટલે થું તેના વિચાર કરીએ. શ્રુતિ કહે છે કે સર્વ-
 સ્વલક્ષિત બ્રહ્મ તો આપણને આ સર્વમાંથી તો એક પણ વસ્તુ દેખાતી
 નથી તેમ આંખ મીચીને ધ્યાન કરવા બેસીએ છીએ ત્યારે અંધારું દેખાય
 છે અને મન કુતર્કો કર્યા કરે છે. આવી સ્થિતિવાળા માણસોએ ધૈર્ય રાખી
 ગુરુશાસ્ત્ર અને હંધરને શરણે જવું અને તે કહે તેમ કરવું. આધુનિક વિદ્યા,
 વિજ્ઞાન શાસ્ત્રો, અને પ્રાચીન આર્ય શાસ્ત્રો એ બંનેમાં પ્રથમ વિરોધનું દર્શન
 થાય છે. પણ તેમ નથી. વેદ સર્વ સ્વલક્ષિત બ્રહ્મ એમ કહે છે. તે
 અહમદાબાદ સ્પષ્ટ બહાવવા માટે તેના ૨૭ ભાગ કરેલા છે.

વર્તમાન વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર all is matter એમ કહી તેને ૭૦ તત્ત્વમાં
 વહેંચી નાંખ્યું છે. અને ચૈતન્યાત્મક જે કંઈ જ્ઞાન છે તે વિષય એ બેદરકાર
 છે. અને તેની ઉપેક્ષા કરે છે.

આર્યશાસ્ત્ર, આધુનિક સાયન્સ, પંચમહાભૂત, પંચકર્મેન્દ્રિય, પંચજ્ઞાનેન્દ્રિય,
 પંચ અંતઃકરણ, પંચ સમષ્ટિપંચક (પંચમહાકારણ). પ્રકૃતિ, પુરુષ.

આ પ્રમાણે એકંદરે ૨૭ તત્ત્વ કહે છે અને એક તત્ત્વ તે ઐ અથવા
 અહમદાબાદ છે. એ ઐ કાર્ય છે. અને તે ગુણ કર્મ સ્વભાવે કરીને જુદા જુદા
 પ્રમાણમાં અને વધતા ઓછી રીતે દરેક પદાર્થમાં વહેંચાઈ ગયું છે તેથી તે
 પદાર્થોના ગુણ કર્મ સ્વભાવ ભિન્ન ભિન્ન છે.

હવે વિજ્ઞાનીઓના ૭૦ તત્ત્વમાં એકસીજન વીજેરે દશ પ્રકારના વાયુ
 (હવા) કહે છે.

સર્વ ધાતુઓ, સર્વક્ષરો, જેવાકે ગંધક વીજેરે એનો સમાશ પૃથ્વીતત્ત્વમાં
 થાય છે. તેજ તત્ત્વનો સમાસ સાદ્ધરીક એસીડ સુરોખાર વીજેરેમાં થાય છે.

જલતત્ત્વનો સમાસ એસીડોમાં થાય છે તે ઠંડક કરે છે તેને ડાહડ કહે છે.

આકાશતત્ત્વનો વોલ્યુમ્મ પોરાસીટીમાં સમાશ થાય છે.

આવી રીતે એકજ મેટર જૂદા જૂદા પ્રમાણમાં અને સ્થિતિમાં ભેળ
 ભેળ થવાથી આ જગતના સર્વ પદાર્થોની રચના થઈ છે અને તે મેટર એક
 છે. આવી રીતે એમનું મેટર તે અમારો ઐ અને અમારો ઐ તે એમનો
 મેટર છે. OII શબ્દ ઐ ઉપરથી નીકળ્યો છે. જેવી રીતે કે આમની પોટંટ
 આમની પ્રેઝન્ટ. આમની સાયન્ટ મુસલમાનો OII તે બહે આજ્ઞા કહે છે
 ત્યાં પણ ઐ આવે છે. પારસીઓ હોમકારો કહે છે. આવી રીતે સર્વ
 ભાષામાં ઐ શબ્દનો ઉચ્ચાર જુદે જુદે પ્રકારે અને અવાજે થાય છે. કારણકે
 ખાર ગાઉએ બોલી બદલાય છે તેમ આમાં પણ બન્યું છે.

વેદધર્મનું તત્વ અહિંસાધર્મ પ્રાધાન્ય નથી. તેમજ એમાં કેવળ જૈન ભોક્તા તપ પ્રાધાન્ય સ્વરૂપે કેવળ વેદધર્મ નથી. પ્રકૃતિ ત્રિગુણાત્મક છે. માટે એ ત્રિગુણ્ય પ્રાધાન્ય શ્રુતિમાં જ્યાં જેવી રીતે જેને ભોમ અને કર્મફળ થતાં હોય તેનું વર્ણન છે. જ્યાં એ લશ્કર સમસામા ઉભા હોય ત્યાં એક લશ્કરે સામા લશ્કર ઉપર તેને હરાવવા માટે ગોળીઓ છોડવા કર્યા કરવી અને બીજા લશ્કરે તેને નખીને ગરદન ધરવી એવા કર્મને પાપ મળ્યું છે એટલા માટે વેદમાં કહ્યું છે કે.

દુર્મિત્રિયાઃ સ્તસ્મૈસંતુ યોષ્માન દ્વેષ્ટિયંચ વયં દ્વેષ્ટઃ

આ રજોગુણી પ્રાર્થના છે. દુશ્મન જ્યારે આપણું મળું કાપવાને આવ્યો ત્યારે આપણે ધર્મ તેની છાતી ઉપર ચઢી એસી તેની પીસ્તોલ છીનવી લઇને તેની ગોળી તેનેજ મારવી. એવું પ્રધાનપણે શ્રુતિએ ધર્મનું પ્રતિપાદન કરે છે.

તમાત્મક પ્રકૃતિ પ્રાધાન્ય જ્યાં વર્તે છે ત્યાં માંસ અને વાણ્ણીનું પાન અને વ્યભિચાર થાય છે. યાદવો વાણ્ણી પીને માંભોમાંથી લડીને મરી ગયા. રાવણ મધ માંસનો નૈવેદ્ય શિવને ધરાવતો હતો અને અગ્નિમાં દોમ કરતો હતો. તે બ્રહ્મણ્યનો છોકરો છતાં બલાતકારે સિતાને ઉઠાવી લઇ ગયો. એ ઠેકાણે તમાત્મક પ્રકૃતિ પ્રાધાન્યપણે વર્તી રહી હતી. અને તેથી તે બ્રહ્મરાક્ષસ તરીકે બેખાચો.

સત્વગુણથી ધન્ય પ્રાપ્તિ થાય છે એવો બોધ શંકરાચાર્યે ફેલાવ્યો. દારૂ પીને માછલી ખાવી એવા હિંસા ધર્મને ઇશુખ્રિસ્ત નામના માછીએ અમણ્ય ભોક્તામાં ફેલાવી તે પાપ છે એવું કાંઈ ઠેકાણે કહ્યું નથી.

વેદધર્મ પ્રકૃતિનું વર્ણન કરે છે. અને તેમાં સત્વ, રજ અને તમના તારતમ્યે તેવી તેવી પ્રજ્વળે તેવા તેવા ગુરૂઓ તેઓમાં ઉત્પન્ન થી તેમને તેવો તેવો ધર્મ પ્રમોદ્યો છે.

વેદધર્મ દેવ પીતર મનુષ્ય બ્રહ્મરાક્ષસો, અને અમણ્ય ભોક્તા જેવાને માટે પથ છે. એકલા સત્વગુણીને માટે તેમાં નથી એવું અમોને લાગે છે અમારી સાધારણ સમજ પ્રમાણે અમે આ લખ્યું છે. તો તેમાં જે કંઈ જૂલચૂક હોય તે સુધારી તે તે ધર્માચાર્યોએ અમારી સામે ભેખ લખવા. અને જૂલ સુધારવી. અને તે જૂલ જણાતાં અમે પથ તે સુધારવા તૈયાર છીએ.

મુસલમાન લોકોએ બલમિતી બ્રહ્મ એ સુન્નો ધર્મ મહત્વ કરી ને મુસલમાન ન થાય તેને મારીને મુસલમાન કરવો એ ધર્મનું પ્રાધાન્ય મણું છે એમ માગે છે.

x

x

x

x

નારાયણ પરોધ્યાતા ધ્યાન નારાયણાઃ પરા ।

ને કોઇ નારાયણનું ધ્યાન ધરે છે તે સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. એટલે કે શ્રેષ્ઠ ધ્યાતા છે. અને ને કોઇ ધ્યાન ધરવાનું શ્રેષ્ઠ છે. તે નારાયણનું ધ્યાન છે. કે જેથી ધ્યાતા ધ્યેય થઇ જાય છે. અને ધ્યેયના સર્વ ગુણ કર્મ સ્વભાવ શક્તિ ઇત્યાદિ તેને પ્રાપ્ત થાય છે.

યોપામાય તનોવદ આયતનવાન ભવતિ ।

ચંદ્રમા વા અપામ પુષ્પં પુષ્પવાન પ્રજાવાન પશુવાનભવતિ ।

યો રાપો અગ્નિ રાયતનમ વેદ આયતનવાન ભવતિ ।

યો વાયોરાયતનમ વેદ આય તનવાનભવતિ ।

જલ કયા સ્થાનમાંથી હતપન્ન થયું તેનું ઠેકાણું ને કોઇ જાણે છે. તે ધરખારનો સુખી થઇ સ્વધામને મોગવે છે. એજ પ્રમાણે અગ્નિ વાયુ વીજેરે સર્વ બિન્ન બ્રહ્મશક્તિઓને ને જાણી તેનું કારણ અથવા બીજ અથવા મુળ ને જાણે છે તે બ્રહ્મસ્વરૂપ થઇને મુક્ત પુરૂષ થાય છે.

રાજાઘિરાય આ સર્વ કોઇને જાણીતો મંત્ર છે. તે બોલીને પુષ્પ વધાવવાં આ મંત્રમાં સ્તુતિ પાઠ આવી ગયો છે તેથી બીજે સ્તુતિ પાઠ કર્યો નથી.

અથ મંત્ર પુષ્પાંજલિ.

ને કોઇ સાંભળવા આવેલા હોય તેના હાથ ધોવરાવી તેમાં પુષ્પ પરમેશ્વરને વધાવવા માટે આપવાં.

નિષિદ્ધેરપ્યેભિર લુલિતા મકરન્દો મધુકરૈઃ ।

કરૈરિન્દોરન્તહઃ છુરીતમિવ સંમિશ્ર મુકુલહઃ ।

વિદ્ધતાં સિદ્ધિનો નયન સુમગામસ્ય સહશઃ ।

પ્રકિર્ણઃ પુણ્યાણાં હરિચરણોયો રંજલિરિયં ॥ ૧ ॥

ૐ સહનાવવતુ૦ સહનો ભવન્તુ૦

પશુઃ અ મહ્યમાવહ જીવનંચ દિશેદિશ માનો હિઃ સીજ્ઞાન
વેદો ગામશ્વં પુરુષં જગતા । અભિમદગ્ન આમહિ શ્રીયામાપાસાત્ ॥
પુરુષ વિદ્મહે સહસ્રાક્ષસ્ય મહાદેવસ્ય ધીમહિ તન્નો રુદ્રપ્રચોદયાત
તત્પુરુષાય વિદમહે વક્તુણ્ડાય ધીમહિ તન્દોદન્તિ પ્રચોદયાત
તત્પુરુષાય વિદમહે વક્તુણ્ડાય ધીમહિ નન્દિઃ પ્રચોદયાત ।

(નારાયણ ઉપનિષદના શ્લોક ૪થી સાત સુધીના)

સુમિત્રા ન આપ ઔષધયઃ સન્તુ દુમિત્રા સ્તસ્મે મૂયાસૂર્યોઽ-
સ્માન્દેષ્ટિ યં ચ વયં દ્રિષ્મઃ

અળોરળીયાન્મવહર્તાઃ

સહસ્ર શીર્ષ દેવં વિશ્વાક્ષં વિશ્વશંભુવમ

નારાયણ ઉપનિષદ ૫૪ ૨૮૩

સઘોજાત પ્રપદ્યામિઃ

ઈશાન સર્વ વિદ્યાનામ

આગમર્થતુ દેવાનાં ગમનાર્થતું રાક્ષસાં ।

ભક્તાનામ્ સંમેલનાર્થ ઘંટાનાદ કરોમ્યહમ ॥

આ પ્રમાણે ઠહી ઘંટા વગાડવી.

આગચ્છ દેવ દેવેશ તેજોરાશે જગતપતે

ક્રીયમાણં મયા પૂજા ગૃહાણ પરમેશ્વર

ૐ સમિશાનં જગત્ઃ સ્તસ્થુસ્પતિ

ધિયમ્ જીનિવ મવશે હુ મહે વયં

અર્થાત્ તે ઇશ્વર જન્મતની સર્વ વ્યવસ્થા કરી પ્રેરણા કરનાર શંકર
સ્થાવર અને જંગમ જન્મતના પાલકુદાર છે. અને સદ્બુદ્ધિને આપનાર છે
તેને અમારા રક્ષકુને અર્થે જે સર્વત્ર વ્યાપક છે તેનું આવાહન કરીએ
છીએ. ઐમ કરી તેનું આવાહન કરવું.

આરતિ

નમો બ્રહ્મણે નમો સ્વત્યક્ષયે નમ પૃથિવ્યામ્

નમો ઔષધિભ્યાં નમો વાચે નમો વાચસ્પતે નમો વૈષ્ણવે
મહતે કરોમિ.

સર્વ મંગલ માંગલ્યે શિવે સર્વાર્થ સાધિકે શરણે ડ્યંબકે
ગૌરી નારાયણી નમોસ્તુતે.

આ મંત્રથી આરતી કતારી તેની આબુઆબુ પાણી ફેરવવું નિરાંબન
અને વંદન કરવું. આરતી વખત ધંટા વગાડવી.

હવે પંચામૃત ઝોટલે દૂધ દહીં ધી ખાંડ (સાકર) અને મધવડે ભગવા-
નને નવડાવવાનું જળ જે તરબાણામાં રહ્યું હોય તેના ત્રણ આયમન કરવાં
અને ભણવું કે.

અકાલ મૃત્યુ હરણં સર્વ વ્યાધિ વિનાશનમ્ ।
શ્રી વિષ્ણો પાદોદકં પાવનમ્ શુભમ્ ॥

દેવની પ્રદક્ષિણા કરવી

પાપોહં પાપકર્માહં પાપાત્મા પાપ સંભવા
ગ્રાહીમામ પુન્ડરીકાક્ષ સર્વપાપ હરો હરિ
યાનિ કાનિ ચ પાપાની જન્માંતર કૃતાની ચ
પ્રતાની સર્વ વિનસ્યંતિ પ્રદક્ષિણે પદે પદે ॥

x x x x

યોધિકાત યોજનશશાત પદ્યંતિ આમિશિન સ્વગા
શયેવ પ્રાપ્ત કાલસ્તુ પાશબદ્ધં ન પદ્યતિ (પંચતંત્ર)

આશ્મૌ પુરુષૌ સૂર્ય મંડલ મેદિનૌ
પરિવ્રાટ યોગ યુક્તશ્ચ રણે ચામિ મુખેમૃતા (મહાભારત)

પ્રાદક્ષિણ કોણુ છે ?

અગ્રતઃ ચતુરો વેદા પૃષ્ઠ તઃસ સરં ધનુઃ
ઈદં બ્રાહ્મ્યં, મિદં ક્ષાત્ર્યમ્ સાપાદપિ સરાદપિ
(મહાભારત)

દુપડ રાખીને મળવા માટે પોતાનો ગુરૂજી સહાધ્યાયી બાણી કોણુગુરૂ
તેને મળવા ગયા. તે સમયે તેને નહિ મળતાં એમ કહ્યું કે એવા પ્રાદક્ષિણે
મળવાની રાજ્યકર્તાઓને કુરસદ નથી તે સમયે દ્રોણાચાર્યે ઉપસે. શ્રોક
કલો. કે શું તું મને મટકતો બામટો કે માગણુ બચે છે. એમ કહી ઉપર
પ્રમાણે બોલી આજતા ગયા.

મારી આગળ ચાર વેદ ઉભા છે. અને તે જે કંઈ સમૃદ્ધિ જોઈએ તે પરિપૂર્ણ આપનારા છે. મારી પીઠ ઉપર સર સહિત, ધનુષ્ય છે. જમણા હાથમાં બ્રહ્મણ્યુપણ્ય છે. ડાબા બાહુમાં ક્ષાત્ર બલ છે. હું તને શાપ આપી તારું સર્વ ઐશ્વર્ય ભસ્મ કરી નાંખનાર શક્તિવાળો છું અને ડાબા હાથે તને રાજપાટ ઉપરથી ઉથલાવી નાંખવા સામર્થ્યવાન છું પણ રાખ જો હું તારી સાથે બહુ તો તારા જેવોજ તારા સમાન ગણાઉં, જો હું શાપ આપું તો શાંતિથી ચળાવમાન થાઉં એટલા માટે શિષ્ય પાસે તને બાંધી મંગાવી પાંચ લગડાવું તોજ હું બ્રહ્મણ્યુ ખરો ?

x x + x

ઋષિના પ્રકાર એકર્ષિ, દેવર્ષિ, બ્રહ્મર્ષિ રાજર્ષિ,
ઋષિક અથવા ઋષિ પુત્રો.

એકર્ષિ=શબ્દ બ્રહ્મના એકર્ષિ ઇશ્વર છે.

દેવ વર્ગના ઋષિ દેવર્ષિ.

બ્રહ્મણ્યુ વર્ગના ઋષિ બ્રહ્મર્ષિ.

રાજ વર્ગના અથવા ક્ષત્રીય વર્ગના ઋષિ તે રાજર્ષિ. બ્રહ્મર્ષિ અને રાજર્ષિના પુત્રો જેમની મતિમાં પ્રતિભા શક્તિ નષ્ટ થઈ નથી તેઓ ઋષિક કહેવાય છે. શ્રુતર્ષિ શાસ્ત્ર શ્રવણના અભ્યાસથી પ્રતિભા ઉત્પન્ન થવાથી શ્રુતર્ષિ થાય છે જેવા કે શ્વેતકેતુ.

પરંતુ તેઓ કર્મશેષવાળા જીવો હોય છે.

દેવતા એટલે મંત્રના ઉદ્દિષ્ટ ચેતનરૂપ અભિમાની તેનું નામ દેવતા છે.

તે ઉપાસના કરનાર જીવને ઘોત અથવા પ્રકાશવડે પોતાનો દેવતા ભાવ આપે છે તેથી તેને દેવતા કહે છે.

ગુજરાતીમાં કાલસાને અમ્મી અમ્મીરૂપ બનાવે છે તેથી સામાન્ય ભાષામાં પણ અમ્મીને આપણે દેવતા નામથી જોળખીએ છીએ.

સુંદર પાંખવાળા સર્વમાં ઉડતા અને રમતાં દેવને વિદ્યાવાળા કવિ છતાં અનેક ભાવે કલ્પે છે.

આ પ્રમાણે દેવતા વસ્તુતઃ એકજ પરમાત્મઃ અથવા પરમેશ્વર છતાં તે તે દેવ શરીરમાં તેના અભિમાનીદ્વારા જાય છે અને પૂજાય છે.

અઘમર્ષણ એટલે અધ એટલે પાપ તેને દૂર કરનાર જે સાધન તેનું નામ અધમર્ષણ.

રાસક્રિડન.

તાલ ઢાદરો.

શૂર મધુર મદ ભર ગાન, માનુનિ મોહ મંત્રે કરે છે.
રમે રાસક્રિડા ભગવાન, ચેતન ચિત ચમકી રહ્યાં છે.
ૐ કાર આનંદનું રૂપ ધુધર ધમકે છે.

રમે રાસક્રિડા—

વાગે વીણા મૃદંગને તાલ તરણીને ત્રીકમ લે છે.
જ્યાં જુઓ ત્યાંહા ભગવાન રૂપ રૂપે પ્રતિ રૂપે છે.
એક ગોપીને એક ભગવાન, અણુ અણુ ખીલી રહ્યાં છે.
સુખસાગર શાંતિ સ્વધામ યોગ મનઃકામ પૂરે છે.

ભૂલ્યા નારદ શારદ શેષ, મહેશે તાંડવ તળ્યાં છે.
એક નાદ સુ બ્રહ્મનું તાન, ઠામે ઠામે વસ્યું છે.
વિશ્વ સકલ પુરણુ કામ પંચશરે વિધિ વસ્યું છે.
એતો ત્રિકમના તે તાન, વિશ્વવ્યાપી સુખ ભરે છે.

સ્થંભી સૃષ્ટિ સકલ છે આમ, નિશાખટ માસની ચમ છે.
શાંતિ આનંદ પ્રેમ એ પૂર્ણ પુનેમનો ચંદ્ર હોયો છે.
એક ગોપીને એક ભગવાન કુદડીઓ ફરી રહ્યા છે.
અંતરિક્ષમાં બ્રહ્મણુ આમ વિમાનમાં ખેસી ફરે છે.

થયા ઈંદ્ર આદી સહુ દેવ દેવીઓ ચક્રીત ચમ છે.
મૂકયાં અપ્સરાઓ અભિમાન રૂપ રસ રાગ તણ્યાં છે.
રવિ તાપને ત્રિકમ આણુ, અસ્ત ચમ પાપ દહ્યાં છે.
કલિ કલેશને છે નહિ કામ, દુઃખ સહ નાશી ગયાં છે.

એક પૂરણુ આત્મારામ ઘટપટે ચમકી રહ્યા છે.
સૃષ્ટિ ખીલી છે આમ તમામ, વેલીઓ વૃક્ષ વૌટી વળી છે.
વાયે ત્રિવિધ વાયુ વામ; હિંચી હીંચી ઝાળ રહી છે.
પડે પુષ્પને ફળ ખરતાંય, વિંધામ પંચ સરે રહ્યાં છે.

ભોગ ભોગવે છે પુણ્યવાન ગોપી ગોપસ્થળ સ્થળે છે.
 સર્વ ઉદ્દિપનો ખાનપાન ભોગ વિલાસોએ બર્ષા છે.
 અષ્ટ પ્રકાર ભોગ લે આમ આસન સુખ શયન બરે છે.
 ઉર આનંદ આનંદ આમ પરસ્પરે પ્રીતે હજ્યાં છે.
 ફરે પુલ્કી એમ ભગવાન, વિશ્વ વિલાસ બર્ષુ છે.
 જ્યાં જુઓ ત્યાં ભગવાન જઈ એ તો નાદ પૂરે છે.
 સમશૂરના વિવિધ તાન મેખલા કટી ધમધમે છે.
 એતો અઠલ સકલ સુખધામ સર્વ સિદ્ધિ યોગ બરે છે.
 સર્વ ઉર અણુ અણુ માંહ, પ્રિય સ્વરૂપ અનુપ એ છે.
 ઇદિરા એ અઠલ સુખધામ જ્યોતિ તણી જ્યોતિ રમે છે.

અંતિમ પ્રાર્થના.

પદ.

જ્યાકો બેદરદત બ્રહ્મા રટત,

શારદ શેષ મહેશ રટત.

ઝટત સખ મુનિજન નિશદિન ગાવત,

સોહી બ્રહ્મ સનાતન સકલ વસ્તુમત.

ઓત પ્રેત સોહમ સોહમ,

શિવોહમ શિવોહમ.

જ્યાકો.

જો વન્હિ જ્ઞાનિ રવિ વિદ્યુત તેજ,

જો ગ્રહ ઉપગ્રહ અંતરિક્ષ તેજ.

સોહી આત્મ જ્યોતિ-જ્યોતિ પંચભુત,

પ્રમાન આનંદ અઠલ અગાધ.

જો સકલરૂપ, જો સર્વ શક્તિ,

જો નામરૂપ રહિત; ભુક્તિ મુક્તિ વૈભવ સકલદાતુ.

સાક્ષીરૂપ આત્મ જ્યોતિ સોહમ સોહમ,

શિવોહમ શિવોહમ.

જો પૃથ્વી પાણી વાયુ વહત,
 જો તેજ પુજ આનંદ શાંતિપ્રદ.
 જો સર્વ કર્મ ફળ સુખદ પ્રદાયક,
 જો સૃષ્ટિ નિયમ નિગમ વિધાયક.
 જો સર્વાન્તર્યામિ સુખ પ્રચારક,
 સોહમ શિવોહમ શિવોહમ.
 જો પંચ પ્રાણ, મન બુદ્ધિ પ્રચાલક,
 જો જીવરૂપ, જો શિવરૂપ.
 જો મહાત્તરૂપ અહમ મમત્વ,
 જો અખિલ બ્રહ્માંડ પ્રચાલક.
 ધર્મિરાનંદ આનંદ દાયક,
 સોહમ સોહમ શિવોહમ શિવોહમ.

સુરત ચંદ્રાના પુલ પર આવેલા “શંકર” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં,
 નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકળે છાપી.

પ્રકીર્ણ વિષયો.

નીચેના પ્રકીર્ણ વિષયો અમારા કરતાં કોઇ ડોક્ટર અથવા કોઇ વકીલ કે કોઇ તેવા અનુભવી પુરૂષે જાણ્યા હોત તો બહુ સારું. અમોને તે લોકો સહાયક થયા નથી. તેમજ કોઇ ધર્માચાર્ય પણ અમને રસ્તો બતાવનાર મળ્યો નથી. તેથી અમે અમારી મત પ્રમાણે લોકજ્ઞતા અર્થે જાણ્યું છે. અને તેમાં જે કંઇ દોષ હોય તે સુધારીને વાંચવો અને અમારી જૂલ ચૂકની ક્ષમા કરવી.

લઘુ.

આજકાલ વરા વરધોડામાં હજારો રૂપિયા ખરચી લગ્ન નામનું એક ધર્તીમ અથવા તો કંઈ ફારસ જેવું લોકો કરે છે. નથી દન્યાદાન આપનાર સમજતો, નથી ગોર સમજતો, નથી લોક સમજતા કે નથી વરકન્યા સમજતા કે આ શેનું જોડાણ છે? શા માટે જોડાનાર છે અને તેમાંથી શું ફળ મેળવવાનું છે. એનો હેતુ શું છે અને કયા નિયમો પાળવાના છે. તે કોઇ જાણતું નથી. દારણુકે સર્વ કંઈ ક્રિયા સંસ્કૃત ભાષામાં થાય છે. લોક વ્યવહારે હાલમાં તો એ ફળ દેખાય છે કે તેનાથી લોક વ્યવહાર સચવાય છે અને પોતાનું ઐશ્વર્ય બતાવી અપાય છે. જેને ઘેર જમવા જઈએ અને મીઠાન અડાવીએ તેને આપણે ઘેર જમાડવા, જેને ચાંદો આપીએ તે આપણને પુનઃ ચાંદો કરે એ લોકવ્યવહાર થયો. અને એક રીતે જાહેર થાય છે કે આ કન્યા આ વરની સાથે ધર માંડી રહેશે.

હવે ખરું શું છે તે અમે સમજાવીએ.

સ્નાતક બ્રહ્મચારિ યુવક વિધિવ્યાસ કરી ગુરૂની આજ્ઞાથી આશ્રમ છોડી દે છે ત્યારે જેની કન્યા મોટી થઈ ગઈ હોય તે તેના માખાપ બ્રહ્મવિવાહ કરી એ સ્નાતકને મનુષ્યનું દાન કરે છે. જુઓ બ્રહ્મવિવાહના બંધનો સંકલ્પ.

આ સંકલ્પમાં એવું છે કે અનંત વર્ષ સુધી આ કન્યાદાનવડે કરીને માતાપિતાને સ્વર્ગનું સુખ મળે છે. સદ્વંશની વૃદ્ધિ થાય એટલા માટે પ્રસન્ન કરેલા વરનું પૂજન કરીને તેને આ કન્યા વેદશાસ્ત્ર વિધિએ અગ્નિ ઇશ્વર સંજ્ઞન સંતજન મહાજન રાજ્યક્રિય પુરૂષો અને ન્યાતિજનોની સમક્ષ લગ્નના કોલકરાર અને વચનથી અપાય છે.

હાલમાં શરીરના જોડાણને લગ્ન કહે છે. પણ એ શરીરનું એકલું જોડાણ છે એમ નથી. જન્મોજન્મ મરણ પછી પણ ન છુટે એવું એ જીવની સાથે જીવનું જોડાણ છે. એ જોડાણનું ફળ એ છે કે વંશની વૃદ્ધિ થાય અને મરણ પછી સ્વર્ગનું સુખ ધણીધણીયાણીને પ્રાપ્ત થાય.

કેવળ સંભોગને અર્થેજ આ જોડાણ નથી. અને એ કન્યાને દુહિતા કહેવામાં આવે છે તેનું કારણ એ છે કે સાસરીયાને પણ સ્વર્ગનું સુખ આપે અને પીયરીયાઓને પણ સ્વર્ગનું સુખ આપે છે. ઉત્તમ સંતાનો ઉત્પન્ન કરે એટલા માટે સત્ય સંકલ્પવડે ઇશ્વર વીગેરેને સાક્ષી રાખી લગ્નના વચનો આપવામાં આવે છે. તેમાં પ્રથમ તો એ સરત છે કે અન્ય કોઈ પુરૂષની સાથે હું સંભોગ કરીશ નહિ. તારે પગલે હું ચાલીશ અને સત્ય આચરણવડે કરીને પદેપદે એટલે પગલે પગલે કરીને સાત વ્યાકૃતિ જે સપ્ત કોઠ કહેવાય છે તેનો જય કરતી જઇશ. અને આખરે સ્વર્ગ સુખ લઇ બ્રહ્મમાં મોક્ષ સુખ પામીશ. ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ. હમારા કાવ્યાનંદનિધિમાં લગ્ન વિષય અને સપ્ત દી વિષે લખેલું છે તે જોઇ લેવું. અંથ વિસ્તારભર્યે વેદ વચનો અને તેના તરજુમા લખ્યા નથી. તે લગ્ન વિધિના પુસ્તકોમાંથી જોઇ લેવા.

વર અને કન્યા એ બંને બાળુના વહેવાઇઓ દાબની શેર ખસતાં સુધીમાં લગ્નને દિવસે અત્યંત સ્વર્ગીય આનંદમાં હોય છે. ત્યારપછી ધીમે ધીમે સ્નેહ ઘટતો જાય છે અને લગ્નના વચનો ભૂલી જવાય છે એવી હાલની પરિસ્થિતિ જોવામાં આવે છે. છોકરી પાછી પીયરમાં ઉછરે છે. પતિને ખડતો મૂકે છે હવે સાસુજી અને સસરાજી કહે છે કે અમારી છોકરી તો હજી બાળક છે તમારે ત્યાં નહિ મોકલીએ ! હજી તમે કમાતા થાઓ પછી વાન. અમુક રીત આવી નથી અમુક બાકી રહે છે એમ વાંધાઓ નીકળ્યા કરે છે. એમ કરતાં કદાચ જમાઇ સાસરે તેડવા જાય તો મનાઇ કરે છે. અને બીજી તરફ પેલી કન્યા એકાદ બામટાની સાથે દારૂ પીને વ્યભિચાર કરે છે. એટલા માટે છોકરીના માઆપને શિખામણ એ છે ફોબદારી ટાયદાની કક્ષમ-૩૬૬ આ પ્રમાણે છોકરીનો પક્ષ કરી ઘેર રાખે તો તેને મનુષ્ય હરણનો ચર્જ લાગુ પડી દશ વર્ષ સુધીની કેદ અને દંડની શિક્ષા થાય છે. લગ્નનો દસ્તાવેજ ફાડી નાખવામાં આવે છે. આપેલાં વચનો ઉપર પાણી ફેંગવાય છે. હાથી તો દરબારેજ શોમે ? સન્યાસીને કરવડાનું દાન દીધા પછી દાન આપનારને કથું બોલવાનો હક નથી. પછી તે કરવડેવતી સન્યાસી ગાંડ છુએ, પાણી પીએ કે ગંગાજળ ભરી મહાદેવને ચઢાવે. તેમાં દાન દેનારાનું કાંઈ ચાલી શકે નહિ.

અભિચાર વડે જે કુલદાએ લગ્નના કાલકરારનો દસ્તાવેજ ફાડી નાંખી આપેલાં સર્વ વચનો ઉપર પાણી ફેરવ્યું છે. તેને પતિના વારસાનો અને પતિના ઘરમાં રહેવાનો તથા તેની માલ મીલકત ભોગવવાનો તેમજ વર્ષાઋતુ પુત્રને પાળી પોષી પિતા તરીકે માનવાનો હક ખીનકુશ નથી. તે સ્ત્રીએ જેની સાથે જીવનકર્મ કર્યું તેને ત્યાં જઈ રહેવું. અને તે પાલણુ પોષણુ ન કરે તો કૂવામાં પડી યમયાતના ભોગવવી. પશુઓ ઋતુગામી હોય છે. એક ભેંસને જોડણાં છોકરાં થાય છે તેટલી વખતજ તેને ગર્ભધાન કરવામાં આવે છે. બળદનું કે પાકાનું વીર્ય વૃથા સ્ખલીત ન થતાં સંતાનોત્પતિજ કરે છે પણ તે વૃથા જતું નથી. મનુષ્ય એ દ્રિપાદ પશુ કહેવાય છે. તે એટલો બધો નિર્બળ છે કે તે વારંવાર સંભોગ કર્યા છતાં પણ વાંઝીયા રહે છે. માટે ઇન્દ્રિયો ઉપર અંકુશ નહિ રાખનારા અને વિકલેન્દ્રિયવાળા પુરુષો પશુ કરતાં પણ નમળા છે.

ઇન્દ્રિય દમન કરવું એટલે દુઃખી થઈ ઇન્દ્રિયોને મારી નાંખવી એવો અર્થ થતો નથી પણ એક જંગલમાંના ઘોડાને કેળવણી આપી જેમ સરકસનો ઘોડો બનાવવામાં આવે છે તે પ્રમાણે ઇન્દ્રિયોને કાબુમાં રાખી ઇચ્છાનુસાર જોરાવર બનાવી બલવાન કરવી એવો અર્થ થાય છે. ખુલ્લાં વાસણમાં ઉકાળેલું પાણી વેપર Vepour થઈને ઉડી જાય છે. અને તેમાં કાંઈ જોર હોતું નથી પણ એજ પાણીને રૂધી રાખી તેની જેમ જેમ સ્ટીમ બનાવતા જઈએ તેમ તેમ તે વધારે જોરાવર થાય છે અને આગગાડી જેવા મોટા બોળ તાણી જવા સમર્થ થાય છે તે પ્રમાણે વીર્યના નિરોધથી ધણી ધણી-યાણીની પ્રેમ ગ્રંથી વધારે મજબુત અને જોરાવર થઈ અનેક જન્મમાં મરણ થાય તો પણ ટૂટી જતી નથી. અને આવી સતીઓને રાજનો ડાઘવર્સનો કાયદો વૃથા જેવો છે. એ તો દ્વીપાદ પશુઓને જેઓ પુર્નજન્મ માનતા નથી તેવાઓને માટે છે.

સ્ત્રીઓ કહે છે કે અમે કોઈ ચુસાની ચાકરડીઓ નથી. ત્યારે મરદ કહે છે કે હું કાંઈ ધાંચીનો બળદીયો નથી. ધાણી પીલી તમને પૈસા આપી દાગીના પહેરાવી વાપરવાની વસ્તુ આણી આપનાર ચાકર નથી.

દરરોજ એ વખત પડરસ સંપન્ન ભોજન તૈયાર કરી ઉનું જમાડનાર સ્નેહવડે પવિત્રતા રાખી જમાડનાર તો સ્ત્રીજ છે. બુદ્ધેશ સાહેબ નથી. તે તો નાક નસીકને હાથ ધોયા વગર પાઉની કણક મસળે છે તેનું નૈવેદ્ય દેવને કેવી રીતે ધરાય અને વસ્ત્ર દેવાને અગ્નિમાં આકૃતિ કેમ અપાય ?

અમે એક દ્રષ્ટાંત સંબંધી છે. છોકરાંને વિભાગીય વિદ્યાભ્યાસ કરવા માટે પોતાની લાખ રૂપીઆની કમલ કટકે કટકે મોકલી પિતાએ ખુવાર કરી હતી. છોકરો તો અભ્યાસને બદલે એક મડમડી સાથે લવમાં પડ્યો. બાપને પત્ર લખે તેમાં બહુવે કે આટલા રૂ. મોકલજો અમુક પરિક્ષાની તૈયારી કરવાની છે એમ કરી બધી મીલકત ઉડાવી દીધી. અને બહુવાને બદલે કામદેવની શાળામાં ગુપ્ત અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. બાપ રાજ ન્યુસપેપરમાં વાંચે કે પાસ થયામાં છોકરાનું નામ કેમ આવતું નથી આખરે એ મડમડીને લખને અત્રે આવ્યા. એક ઠેકાણે સંતાડી રાખી. અત્રે છોકરાનો વિવાહ કરીને બાપે પરણાવવાનો આશ્રય કરવા માંડ્યો છોકરાએ કહ્યું કે મારે ખર્ચના આટલા હજાર રૂ. આપો નહિ તો હું આ મડમ સાથે લગ્ન કરું છું. ન્યાત જાતમાં ફજેતી થાય તેથી બાપે કહ્યું કે આ વિવાહ કરેલી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર અને મડમને છોડી દે આખરે બાપનો પસો ખરાબ કરી તેની આબરૂ ધૂળ મેળવી પછી તેનું શું થયું તે કાંઈ અમને ખબર નથી.

આવી તરેહનો અભ્યાસ કરવા કરતાં પોતાના દેશમાંજ રહીને ત્યાં અમેરિકાના જેવી કોલેજો કાઠી ત્યાંના પ્રોફેસરોને અત્રે બોલાવવા એ રાજ્ય મહારાજાઓનું ઈર્તવ્ય છે. આખરે રૈયતને ફાયદો કરનાર વસ્તુ છે. વિભાગીયમાં ગયા એટલે પાર પડ્યા એમ કાંઈ સમજવું નહિ. અહિંથી આયા લાલ્લીયા, ખારવા અને કુતરાઓ ત્યાં ધણીએ આવજનવ કર્યા કરે છે તેથી તે કાંઈ વિદ્વાન કહેવાતા નથી. એક છોકરો અને છોકરીએ બાપને નોટીશ આપી કે કાયદાસર હું પુખ્ત ઉમરની થઈ છું એટલે હવે મારા વિવાહ વિષે તમારે કાંઈ પણ બોલવાનો હક વાલી તરીકે રહેતો નથી. છોકરાને બહુલી ગણાવીને ઉછેરી મોટા કર્યો અને સારી નોકરી અપાવી પણ તેનું ફળ તો આવા વિપરીત પરિણામમાં આવ્યું આ પ્રમાણે આધુનિક સંસારનું દીગ્દર્શન છે.

આ અમારું લખાણ લોક કલ્યાણાર્થે છે. કાંઈ ખરાબ સ્ત્રીઓ તો જુજ હશે, તેમ ખરાબ પુરુષો પણ થોડા હશે. મોટા ભાગ તો પરણેલો હોય ધરમાંડીને રહે છે અને આબરૂ જાળવે છે. પણ એક ખરાબ સ્ત્રી અમર એક ખરાબ પુરુષ બીજા સેંકડો અજ્ઞાની નાદાન માણસને નહારો દાખસો અને ઉત્તેજન આપે છે તેને જાગ્રત કરવા કાયદેશર તેમના હક શા શા છે. તેથી વાકેફ કરવા માટે અને સાવધ કરવા માટે આ અમારું સદેહેતુક લખાણ છે. એમાં અમે કાયદાના બીન વાકેફગાર હોવાથી જે કાંઈ બૂલ ચૂક હોય તે સુધારી લેવી.

ખોરાક.

ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ મેળવવા કર્તવ્ય કરવાનું સાધન શરીર છે.

શરીરમાંઘ સ્વલું ધર્મ સાધનમ્ ॥

પાંચજૂતના પરમાણુથી અને વીર્યના રસવડે આ શરીર અને મન બંધાય છે. સાત્વિક ખોરાક લેવામાં આવે તો તે આરોગ્યતા ઉત્પન્ન કરે છે અને રજસ તમો યુક્ત ખોરાક લેવામાં આવે તો શરીરમાં રોગ પેદા કરી અકાળે મરણ નીપજાવે છે એટલા માટે જો સર્વ સુખ મેળવવું હોય તો ખોરાક ઉત્તમ સ્વચ્છ અને શુદ્ધ આરોગ્યરર્ધક ઉનો પડરસ સંપન્ન ખાવામાં લેવો. અને તે રાંધી પીરસનાર સ્ત્રી છે. તે કાંઠ ચુલાની ચાકરડી નથી, સ્ત્રીના છ ગુણ હતા છે.

कार्येषु मंत्री करणेषु दासी स्नेहेषु माता शयनेषु रंभा
धर्मेण सहया क्षमया धरित्रि साङ्गुण्यताया मिह धर्मपत्नी
रणकर्ता पिता शत्रु माता च व्यभिचारिणी,
भार्या रूपवति शत्रु पुत्रो शत्रु रण्डितः

જે માતા પિતા છોકરાને ઉછેરવામાં તથા બચાવવા ગણાવવામાં યોગ્ય શિક્ષણ આપતા નથી અને બેદરકાર રહે છે. તેના છોકરાઓ પણ દુર્વ્યસની દુરાચારી અને માતા પિતાને વિષે પ્રીતિ ન રાખનારા અને ધકપણે સેવા કરવામાં ન શીકરા નિવડે છે.

ઈન્દ્રિય નિગ્રહ.

મન ઉપર સહજ કાણુ રાખવાથી સરકસતો ઘોડો જે પ્રમાણે ઠલાસર રહી રીંગ માસ્તરની સહજ લાકડીની નીશાનીથી તેની ઇચ્છાનુસાર વર્તે છે તે પ્રમાણે મનુષ્યનું મન અંકુશમાં ન રાખ્યું હોય તો જંગલમાં બટકનારા ઘોડાની માફક અનેક સંકટોમાં ફસાતા મરણને શરણ થાય છે તે પ્રમાણે હારૂ વ્યભિચાર લગ્ન કાયદો, જે વિષયમાં તેના તેના અને ન્યાત જાતના તથા લોક સમુહના નિયમો પાળવાથી મનુષ્ય મહાત્મા જેવો ગણાય છે અને અનેક સંકટોમાંથી બચી જાય છે એટલા માટે કવિ દયારામે કહ્યું છે કે:-

શિક્ષા સ્વાશુને

મુરખને કાંઈ ઉપદેશ થતો નથી તે ગ્રહણ પણ કરતો નથી કહ્યું છે કે:-

उपदेशो हि मुख्याणाम् प्रकोपाय न शांतये:

આલ્કોહોલ.

આલ્કોહોલ એ જલદમાં જલદ દારૂનું નામ છે. દુનિયામાં સર્વ ધર્મના પ્રશાસન કર્તાઓએ દારૂ પીવાની મનાઇ કરી છે. તે એટલે સુધી કે દારૂ પીનારાને ઉછળતો દારૂ પાઇને જીવ લેવો. એક ટીપું જે આંગળીએ અડકે તો તે આંગળીને કાપી નાંખવી. એટલી બધી મનાઇ છતાં ધર્મના વચન ઉપર પાણી ફેરવી ગુપ્ત રીતે મદ્યપ્રાસન કરવામાં આવે છે. તેનું કારણ એ છે કે આ હળહળ વિષ તુરત વેળા શરીરમાં એક જાતનો બેહદ કૃત્રીમ જોર લાવી સંભોગ સમયે ટકાવ અને રટીમ્યુલન્ટ (ઉત્તેજક, જાગ્રતિ આપનાર) સ્થાનક કરી મૂકે છે. જે પ્રમાણે ધણું દોડનાર વહેલો થાકે છે. તે પ્રમાણે આ હળહળતું જોર શરીરમાં દાખલ કરવાથી અનેક રોગની ઉત્પત્તિ થવાને લાયકનું શરીર બનાવી મૂકે છે. અને વીર્યહીન બનાવી ઝોજસ વિનાનું મુડદાલ હાડ ચામનું શરીર બનાવી મુકે છે અને દુઃખ દારિદ્ર્ય રોગ, પીડા, પાપ, અધર્મ, વધીને ફજોતી થાય છે. દ્રવ્યોત્તરીકે ડોક્ટરો ટીકચર બનાવે છે. તેમાં વનસ્પતિનો લુકા કરી એક શીશામાં દારૂ રેડી તેમાં નાંખવામાં આવે છે. અને તેને ગાળી લેવામાં આવે છે. તેનું નામ ટીકચર એવું કહેવાય છે. જે વસ્તુને દારૂમાં પલાળી તેમાંનું તમામ સત્ત્વ અનનાં જેમ મળી અને તેવા ચર્ધ જાય છે. અને સર્વ સત્ત્વ તે ટીકચરમાં આવે છે. આ ટીકચર ડોક્ટરો દરેક દરદીને આપી દેશમાં દારૂ પીનારાઓની સંખ્યામાં દિનપર દિન વધારો કરી વિનાશનું કારણ થઇ પડ્યા છે. તેમજ નરસીસોમાંથી પણ કટલીએક સુવાવડમાં સ્ત્રીઓને દારૂ પાઇ સુવાડી મુકે છે. આ પ્રમાણે ૪૦ દિવસ સુવાવડ જ્યારે જ્યારે આવે છે ત્યારે કરવામાં આવે છે. તેથી કરીને પુરૂષ વર્ગ કરતા સ્ત્રીઓને દારૂ પીવાની ટેવ પણ વધારે પડી જાય છે. ગુપ્તેન્દ્રિયોમાં તેને કટલીક ઔષધીઓ સાથે પોટલીઓ બનાવી મુકવામાં આવે છે તેથી સંકોચન અને ઉત્તેજન આવે છે એમ મનાય છે.

હિન્દુસ્તાનમાં ખીડી પીનારા મૂર્ખ છે. અશીશુ ખાનારા બધાણીઓ સો ગણા મૂર્ખ છે અને તેથી વિદ્વાન તરીકે ગણાતા દારૂ પીનારાઓ હજાર ગણા મૂર્ખ છે. કારણકે દારૂની ટેવ એક વખત પડ્યા પછી તેને દિવસાનુદિવસ વધારેને વધારે જોઇએ છે અને તે ન મળે તો તે મરવા પડ્યો હોય એવો ક્ષીયીલ થઇ જાય છે. જેટલો વખત એ ઝેરી વસ્તુનો અમલ રહે છે એટલો વખત એ જાગ્રતિવાળો રહે છે. એટલા માટે અમે જલામણુ કરીએ છીએ કે

દાર પીવાની બદી એ વિષય ઉપર રા. રા. ડા. ત્રીભોવનદાસ મોતીચંદ શાહે શારીર અને વૈદકશાસ્ત્ર એ નામનું પુસ્તક લખ્યું છે તેમાં ૮૬૫ મેં પાને વિમતથી લખ્યું છે તે જોઈ લેવું.

ધર્માચાર્યો દારને પાપ તરીકે કેમ ગણે છે. મહુડાની ગુણની ગુણો એક જથ્થે વખારમાં પડી રહે છે અને તેને કહોવડાવી કીડા ખદખદે છે. એ કીડાઓને પાણીમાં ઉકાળી તેની વરાળનું પાણી બનાવી જે કાંઈ કીડા અને મહુડાનું ઝેર એ દ્વારા નીકળે છે તેનું નામ દાર છે. આ ખદખદતા કીડાને એક ફરમેન્ટન્ટલીકર કહે છે તેનું પાન ધર્માચાર્યોએ પાપ તરીકે ગણ્યું છે.

ધણાખરા ખાદ્ય પદાર્થો કહોવડાવી તેનો દાર બનાવાય છે. જેવાંકે ખજુર, દ્રાક્ષ, સર્વ જાતના અન્ન વીગેરે વીગેરે. કુલ્લટાઓ ખાલયુવક, યુવતી, ને ગુમરીતે સંભોગની ઉસ્કેરણી થવા માટે ચાહમાં દૂધમાં અથવા કાંઈપણ પ્રવાહી પીવાના પદાર્થમાં થોડાં થોડાં ટીપાં દારના આપી ટેવ પાડે છે. અને તેને વ્યભિચારમાં લલચાવે છે. એટલા માટે હમે બેરી નાદે જમતને જાહેર ફરીએ છીએ કે બીન બરોંસાદાર માણસના હાથની ચાહ કેરી દૂધ પીવાં નહિ. અને સાવધ રહેવું.

દાર ખૂન વ્યભિચાર ચેરી કરનારાઓ અલંત સાવધગીરીથી છૂપું રાખે છે તેમ છતાં તે સ્વરમંગથી—બોલવાના બખારાથી પગ નબળા પડી જવાથી આંખ મુખ લાલ થવા રૂપ ચીન્હોવડે પાપ આપોઆપ પ્રકટ થઈ જાહેર થાય છે. અને અંતર્યામી તેના અંતરને નિર્મળ કરી અંદર કંપે છે. તેથી તેની ચેરી પ્રકાશ થઈ જાય છે. દાર પીનારા માણસો ગુપ્ત રીતે ચાકરો પાસેથી દાર મંગાવે છે તેથી તેઓ ચાકર ચાકરડીના હાથમાં રમક-ડરૂપ દુઃખદારિદ્રય અને વ્યભિચારવડે પીડાય છે.

વ્યભિચાર.

વર્તમાનકાળમાં ખરો ધર્મ અને ધર્માચરણનું ડોળ બહારથી માલવામાં આવે છે પણ ધર્મ તો ખરું જેતાં વ્યવહારમાં વામીના પંચ પ્રકારનોજ અમલ થાય છે. જેવામાં આવે છે. ત્યાં છે. વામ એટલે ડાબે. અથવા અવળા. અથવા ઓ એનું પ્રાધાન્ય જેવામાં આવે છે.

વામ એટલે અવળા અર્થાત્ સૃષ્ટિના નિયમથી અવળા રીતે ચાલનાર અથવા વિપરીત માર્ગે જનાર તેનું નામ પણ વામ માર્ગ છે. અમે જે ઉપર

લક્ષ ત્રિપક્ષમાં સતિનો માર્ગ ખતાવ્યો છે તે અતિ ઉત્તમ અધિકારીને માટે છે. સામાન્ય મનુષ્યને માટે એટલે જેનામાં ઇન્દ્રિય નિયંત્ર કરવાની શક્તિ નથી. તેનો દાનને બદલે વિવાદ કરવામાં આવે છે. એટલે કે ધરમાંડી રહેવા માટે એક જાતનું જોડાણ કરવામાં આવે છે. તેને મોક્ષ પર્યંત સ્વર્ગ સુખ મળતું નથી પણ જીવતા સુધી સાથી રહેવાય છે. તેમાં પણ સરકારના કામ-દારી લોક સમુદાયથી અને જનમંડલની નીતિથી વ્યભિચારની તો મનાઈ છેજ. વ્યભિચારનો અર્થ એ છે કે વિ. એટલે વિપરીત અને અભિચાર એટલે આચરણ. સૃષ્ટિ નિયમથી વિરુદ્ધ આચરણ તેનું નામ વ્યભિચાર છે. સૃષ્ટિ નિયમમાં એવું છે કે જૂખ લાગે ત્યારે ખાવું ન ખાય તો માથુ દુઃખે અને નખજો થાય. જાણુ ખાય તો મોરચી થઇ મરી જાય. માટે તેમાં પણ માફક સરજ આવાની સૃષ્ટિ હા પાડે છે. નહિ તો તેને સૃષ્ટિ શિક્ષા કરે છે. શુભ કર્મ કરવાથી જનસમુદાય અને રાજના નિયમથી શિક્ષામાંથી વખતે બચી જવાય છે. પણ સૃષ્ટિ નિયમની શિક્ષા તો અચૂક છેજ. ત્યાં મનુષ્યની છેતર પોંડી કે લુચ્ચાઇ ચાલી શકતી નથી. જેવી રીતે કે વ્યભિચારીને વિસ્ફોટક સીંચીલીશ (ચાંદી) પરમીયો, પ્રદર, ગર્ભસ્થાનનું ખસી જવું અથવા વાંકું થવું તેમાં ચાંદી થઇ કીડા પડવા, ખંજવાળ કે ગરમી થવી ઇલાદિ ઇત્યાદિ વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં લખેલા રોગો અને વંધ્યત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.

હવે શ્રી ધણીનો વિશ્વાસઘાત કેવી રીતે કરે છે તે દર્શાવીએ.

ધણી તો ધાંચીના ધાણીના બળદની પેડે ફેરાફરી થન અને ખાન-પાનાદિની સામગ્રી ધરમાં લાવીને મૂકે છે પણ તેનો ઉપયોગ ક્યાં અને કેમ કરવો તે જાના હાથમાં છે. રાંધીને રસોઇ કરી પણ તે કેટલી મુઠવી અને થું ન મુઠવું તે પીરસનારના હાથમાં છે અને તે પીરસવાની સત્તા શ્રી જાતિને અધિન છે. તેવી રીતેજ ધરના સર્વ ભોગ્ય પદાર્થો વિષે પણ સમજી લેવું. એક દૃષ્ટાંત આપીએ.

એક શેઠીએ ૩ અને લોનનો સટો કરતો હતો. પૈસો સારો કમાયો હતો. પણ તેનો આખો દિવસ અને રાત પૈસો મેળવવામાં અને તેનો વિચાર કરવામાં જતાં. સવારના પહોરમાં ચાર વાગ્યાનો હઠી શૌચ રનાન કરી મંગળાના દર્શન કરવા સૂર્ય ઉદયે તે જતો હતો. અને પ્રાતઃકાલમાં ખડો ચઢાવી તારના અને રૂના બાવની તપાસ કરી કાલાબે જતો તે બાર વાગે જમવા આવતો. લાડતી લાડતી શેઠાણી તેને પીરસતી અને જમીને સુતો તે

ત્રણ વાગે હઠી પાછો જતો તે રાતના અગીઆર વાગે આવતો. ધરમાં બટ બેઠો અને ધાટી, એ સર્વ શેઠાણી ઉપર હકુમત ચલાવનારા હતા. અને શેઠાણી તેમને ખાન પાન અને પૈસા આપતી. તે સિવાય શેઠાણીને ધરમાં કંઈ કામ ન હોવાથી ઠરસન કરવાને માંસે કોઈ કે.છને ખોળી લાવી ધરમાં ધાલતી. તે સિવાય શેઠાણીની રાહ જોઈ કેટલાએક બામટાએ શેઠાણીના ઘર આગળ આંટા માર્યાજ કરતા હતા. શેઠ મરણને શરણ થયા ત્યાંસુધી સદા અને તાર વાંચ્યાજ કર્યા આખરે શેઠાણી વિધવા બની તેના લાખો રૂપીઆની માલીક થઈ અને તે તેણીએ એક પસંદ કરેલો બેઠો હતો તેને લાખો રૂપીઆનો વારસો આપી મરણ પામી. આ આઠ રૂ. નો બેઠો લખપતી થયો અને મોટા મોટા મળાઓ બંધાવી નાણાઓ ધિરવા માંડ્યા આવી પરિસ્થિતિ લગ્નની ધણેખરે ઠેકાણે જણાય છે એવું અનુમાન થાય છે.

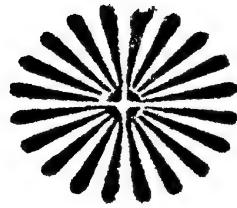
કન્યા મોટી ઉંમરે પરણે છે. તે કન્યાદાન નથી પણ ગોધાદાન છે. બાળપણે લગ્ન કરવામાં આવે છે તેમાં પણ ધણી ખામીઓ જોવામાં આવે છે તેમ છતાં માતાપિતાએ પસંદ કરી કન્યાની અનુમતિએ જ જોડાય કરવામાં આવે છે તે એક રીતે ઠીક છે. આપતિધર્મ માટે નષ્ટે મૂતે પ્રવર્જીતે ક્લીબેશ્વ પતિતે પત્ની પંચત સ્વાપતણુ નારીણામ પતિરન્યો વિધિરતે આ વિપતિધર્મ શાસ્ત્રકારોએ સ્ત્રીઓનો કહ્યો છે.

પતિ રન્યેતો અર્થ એ કે તેને રળનાર ખપનાર કોઈ ન હોય તો પાલન કરનાર તરીકે એક રાખેલો માણસ રાખવા શાસ્ત્ર આગ્રહ આપે છે પણ તેનું નામ કંઈ લગ્ન કહેવાતું નથી. લગ્નનું જોડાય તો એકવાર જેની સાથે લગ્ન થયું તે મરણ થતાં પણ લુંસઈ જતું નથી.

સ્ત્રીઓની હિમાયત કરનારા મનુષ્યો આજકાલ સ્ત્રીઓને ખુબ ચડાવી રહેલા છે. અને પાશ્ચાત્ય લોકોના કાયદાઓ પણ કંઈક અને પુર્નજન્મને કારે મૂકનારા છે. દુનિયાદારીના જેટલાં જોખમી અને મોટાં કામ તથા દ્રવ્યનો સદુપયોગ અને જેના ધંધામાં ખસેલ થવાથી આખું ઘર બાગી પડે તે મરદોજ છે. સ્ત્રીઓ નથી. ૧૬થી મંડી ૪૫ વર્ષની વય સુધી સ્ત્રીઓ બખ્ખે વર્ષે એક છોકરું જણે છે. અને તેમાં એક વર્ષ સુધી છોકરાને ધવ-ડાવવું. ગર્ભની વેદના સુવાવડ ઇલાદિથી તે મોટાં કામ કરવાને અસમર્થ થાય છે. કદાચને એકાદ સ્ત્રી એમ-ડી. નો એધો ભોગવતી હશે. લાખો રૂપીઆ પાસે હશે ને વેપાર ચલાવતી હશે તો પણ એક સ્ત્રીવડે કરીને આખી તે

જાતી મરદ કરતાં વિશેષ બાહોશ છે એમ ગણાય નહિ. એને મુકાબલે કાનું પલ્લું ઉંચું નીચું તોળવામાં જાય છે તે સજ્જનોએ વિચારી લેવું. ધરકામ અને રાંધણું તથા છોકરાં ધવડાવવાં અને ઉછેરવાં છોકરાંના મળમૂલ કાઢવાં એકવાડ કહાડવો અને પથારી પાથરવી એ કાંઈ મરદના કામ નથી એ તો સ્ત્રીઓનું જ દર્તવ્ય છે.

વાસી ધાન ખાનારા અને માંસનો આહાર કરનારા પડરસ હતું બોજન શબ્દ એ વખત પામતા નથી. તેઓ તો વરસેક દહાડાના સડેલા માંસ ખુમલા એ ચાર મહિનાના પાઉખીસકીટ વાસી કડતા રહે છે. અને ગાંડ ધોયા વગર મહિનાના મહિના નાહ્યા વગર ચલાવે છે. દેશાટન માટે અને વિદ્યા સંપાદન કરવા માટે આવ્યાર વિચાર જોવાના નથી. દેશાટનની કાંઈ શાસ્ત્રમાં મનાઈ નથી અને દેશકાળને અનુસરીને આપત્તિધર્મ પાળી વિદ્યાબ્યાસ તથા બ્યાપાર કરવા માટે જવું. એ કાંઈ સનાતનધર્મ નિત્યનો નથી.

જે કાયદાઓ હથેરને અને પુનર્જન્મને માનતા નથી. તે કાયદાઓ ધર્મની મજબૂતીમાં નથી. માત્ર જોરાવર સ્વભાવ ધારી ટોળકીઓના કાયદાઓ માટેના તે કાંઈ ત્રિકાળથી અખાધિત નથી. જન્મ નથી તો પેદા ક્યાંથી થયો ? અને વર્તમાનકાળમાં આવ્યો. પણ ક્યાંથી ? વર્તમાનમાં મરી ગયો તો ગયો ક્યાં ? વાયુ ઘ્રાણ વિદ્યુત સૂર્ય મંડલ પોતાના મહા ઉપગ્રહો સાથે અંતરિક્ષમાં અને આકાશમાં અધરના અધર ગુરુત્વાકર્ષણ ધારણ કરી ફરે છે તેને કંઈ આધાર શક્તિ ફરવે છે. ક્યું મહાત્મલ નિયમસર ચક્રાકારમાં તેને ફરવે છે. એ કાંઈ અનિશ્ચરવાદી અમને સમજાવશે ? અને કર્તા વિના સુખ-વસ્થિત રીતે જમતનો મહાન કાર્યક્રમ ચાલ્યો. જમ છે તે સહેતુક મથકમે અત્યુક કાર્ય કરતો ચાલ્યો જમ છે અને કદાપી નિષ્ફળ નિવડતો નથી તે કંઈ શક્તિ તે કાંઈ સમજાવશે ? અમીની જવાલાનો ધર્મ ઉચે મતિ કરવાનો છે. સૂર્ય જલનિધિને ખેંચી રહ્યો છે. પર્વતના પેટામાં વન્દી સળગી ગઈયો છે. અમેરિકાનો જુ ઠંપ જપાનનો ધરતીકંપ, ગુજરાતની વર્તમાન વર્ષમાં આવેલી મહાન રેત્ર ધ્યાદિ કર્મો કંઈ સત્તાને આધારે થયાં છે તે કાંઈ જણાવશે. હિંદુસ્તાનમાં મોટી મજાતી બી. બી. સી. આદિ રેલ્વેના પાટા અને મોટા ગરનાળા પાડી નાખી તે ઉપરના મોટા વજનદાર પથરોને દૂર ફેંકી દેનાર શક્તિ તે કોની છે ? તે કાંઈ સમજાવશે બરાકે ?

આ પ્રમાણે કુદરતની અખાધિત શક્તિ જમતમાં પરમસત્ત્વને દર્શાવે છે છે અને તેને મનુષ્યકૃત કાયદા અને વ્યવસ્થાના ડોળકાકરૂપ બપકો જરા પણ પસંદ નથી. અર્થાત્ તે સ્વીકાર્ય નથી એમ કટલાકને માનવાને કારણ મળે છે. તેથી જે કાયદામાં આદિ મધ્ય અને અંતમાં હથેરનું નામ છે. અને હથેરને જણીને રચાય છે તેનેજ ધાર્મિક વૃત્તિના માણસો વિશ્લેષ માન આપે છે. અને તે અધ્યાયુ મનુષ્યની અધ્યપશક્તિ અને ડુકી દ્રષ્ટિના નથી એમ મનાય છે તેથી અમે મનુરમૃતિને માન આપી તે કાયદાઓ નીચે ટાંકીએ છીએ. વર્તમાન સુધારાના સમયમાં તે ધણીને અપ્રાસાંગીક જણાશે પરંતુ જેમ દરદનું પ્રમાણ વધતાં અને આખરે કષ્ટ સાધ્યમાંથી અસાધ્યની કક્ષાએ જતાંજ કુશળ વૈદને જેમ મહાન ઉપાયોની જરૂર પડે છે તેજ નિયમે વર્તમાન સુધારાની ખોટી છામ નીચે જે સમાજમાં હદ બહારનો સડો પેઠેલો છે તેને દૂર કરવા અને પુનઃ પ્રગતિ માર્ગમાં આમળ વધી સુખની ઉપાના દર્શન કરવા જ્યારે ત્યારે પણ એ પૂર્વ રચિત નીચમોને સ્વીકાર્યા વિના કોઈનો છુટકો થવાનો નથી તે મથીજ. વર્તમાન સમયમાં તો હાલ જ્યાં લાં કળ્યા, કંકાસ, પુન, વ્યભિચાર આદિ પુષ્કળ પ્રમાણમાં ફેલાઈ

ગયલાં જોવામાં આવે છે. અને પુરાવાના અભાવે અથવા સરળ હૃદયના માણસો પાપીઓની આંત્રી ગુંટીની રીત બાતથી અજાણ્યા હોવાથી તેમાં સહસા ફસાઈ પડે છે અને એવા અંધા પાપીઓને કાયદાના સંરક્ષણની છાયા મળતી રહે છે એટલે આ વિપરીત બાવની વૃદ્ધિ થતી જાય છે. કાયદાનો અર્થ પણ ન્યાયાધીશની બુદ્ધિ અનુસાર અનુકૂળ પ્રતિકૂળ થઈ શકે છે એટલે પૂર્વેના માર્ગ સ્વીકારી તેને આચારમાં મૂકવાથીજ સુખ શાંતિ સ્થપાશે એવું ધણાઓનું તો માનવું છે અને તેથી અમે મનુસ્મૃતિને પ્રમાણ જૂત ગણી તેના કેટલાક શ્લોકોને નીચે ટાંક્યા છે.

સુરા પીત્વા દ્વિજો મોહાદર્શિવણા સુરાં પિબેત

તયા સ કાયે નિર્દગ્ધે મુચ્યતે કિલિવણાત્તત

મનુસ્મૃતિ અ. ૧૧-૯૦

જે બ્રાહ્મણ મોહથી સુરાનું પાન કરે તેણે અગ્નિ વર્ષા સુરાનું પાન કરવું. જેનાથી શરીર નિર્દગ્ધ થતાં તે પાપમાંથી છૂટે છે.

સુરા પાન કામ કૃતે જ્વલન્તી તાં વિનિશ્લિપેત

મુખે તયા સ નિર્દગ્ધો મૃતઃ શુદ્ધિમવાપ્નુયાત

ઇચ્છાથી સુરાપાન કરવામાં આવ્યું હોય તો તે ઉગળની સુરા મુખમાં નાખવી. જેનાથી બળી ગયલો અને મરણ પામેલો તે, એ પાપમાંથી છૂટે છે.

બ્રાહ્મણી સુરાપી ભવતિ ન તાં દેવાઃ પતિલોક નયન્તી

इ हैव साभ्रमति क्षीणपुण्या लोके प्रेत्ये वाप्सु च जलभुग्भवति

એટલે બ્રાહ્મણી જે સુરા પાન કરે તો દેવો તેને પતિલોકમાં બંધ જતા નથી. તે આ લોકમાંજ અભાગણી બનીને બમે છે અને મરણ પામ્યા પછી જળમાં જલચર જતી બનીને જલ ઉપર આજીવિકાવાળી થાય છે.

યક્ષ રક્ષઃ પિશાચાન્ન મદ્ય માસં સુરાસવમ્

તદ્બ્રાહ્મણેન નાત્તવ્યં દેવા નામશ્રતા હવિ

મનુસ્મૃતિ અ. ૧૧-૯૫

મદ્ય માંસ સુરા અને આસવ એ પદાર્થો યક્ષ રક્ષસ અને પીશાચોનું અન્ન છે માટે દેવ સંબંધી હવિષનું બક્ષણ કરનારા બ્રાહ્મણે તે પદાર્થો ખાવા પીવા નહીં.

વિપ્રદુષ્ટાં સ્ત્રિયં મર્તા નિરુદ્ધ્યા દેક્ષ વેદમની

યત્પુસઃ પરદારેષુ તેજનાં ચારયેદવૃતમ

મનુસ્મૃતિ અ. ૧૧ શ્લોક ૧૭૨

અનિચાર દોષવાળી સ્ત્રીને તેના પતિએ એક મકાનમાં રોકી રાખવી. પરસ્ત્રી ગમન કરનાર પુરુષે જે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું છે તે પ્રાયશ્ચિત્ત તેની પાસે

કરાવવું એક મહાનમાં રોકી રાખી બહાર જવા ન દેતાં તેના હાથમાં કશો અધિકાર પણ રહેવા દેવો નહિ.

અસંખ્યા મૂર્ત્યસ્તસ્ય નિષ્પતન્તિ શરીરતઃ

ઉચ્ચાવચ્ચાનિ ભૂતાનિ સતતં ચેષ્ટયન્તિ યાઃ ॥

મનુસ્મૃતિ ૧૨-૧૬

તે પરમાત્માના શરીરમાંથી (સ્વરૂપમાંથી) અસંખ્ય મૂર્તિઓ (જીવો) નીકળે છે કે જે મૂર્તિઓ ઉંચા નીચા સર્વ પ્રાણીઓને સર્વદા ચેષ્ટાકરાવે છે.

તે પરમાત્માની અસંખ્ય મૂર્તિઓ એટલે જીવો કે જે ઉપર ક્ષેત્ર શબ્દથી કહેલા છે તથા લોગ શરીરથી અવિચ્છિન્ન છે તેઓ વેદાન્તમાં કહ્યા પ્રમાણે જેમ અગ્નિમાંથી તણુખાઓ નીકળે છે તેમ નીકળે છે અને તેઓ દેવ મનુષ્યાદિરૂપે પરીણામ પામેલાં સર્વ પ્રાણીઓને સર્વદા કર્મોમાં પ્રેરે છે.

વ્યભિચારાતુ મર્તુઃ સ્ત્રીલોકે પ્રાપ્નોતિ નિંદ્યતામ્

ઝૂગાલ યોર્નિ પ્રાપ્નોતિ પાપરોગેશ્ચ પીડયતે

મનુસ્મૃતિ અ-૦૫ શ્લોક ૧૩૪.

વ્યભિચાર કરવાથી સ્ત્રી, લોકમાં નિંદા પામે છે. મરણ પછી શીયાળની જાતિમાં અવતરે છે. અને પાપ રોગો ઠી પીડાય છે. પર પુરુષના સંસર્ગથી સ્ત્રી આ લોકમાં અપકીર્તિનું પાત્ર થાય છે મરણ પછી સારી ગતિ કે સારો અવતાર પામતી નથી. પણ શિયાળ જેવી નિંદા જાતિમાં અવતાર ધારણ કરે છે. અને કદાચ મનુષ્યાવતાર મળે છે તો પણ કાઢ જેવા દુઃખદ તથા લોક તિરસ્કૃત નિંદા રોગોથી હેરાન થાય છે.

પિતા રક્ષતિ કૌમારે મતા રક્ષતિ યૌવને

રક્ષન્તિ સ્થવિરે પુત્રા ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્ય મર્હતિઃ

મનુસ્મૃતિ અ.-૧-૩.

કૃતં ત્રેતાયુગં ચૈવં દ્વાપરં કલિ રેવચ

રાજો વૃતાની સર્વાણી રાજાહિ યુગ મુચ્યતે

મનુસ્મૃતિ અ.-૧. ૩૦૧

સત્ય, ત્રેતા, દ્વાપર અને કલિ એ ચારે યુગો રાજના આચરણ પ્રમાણે થાય છે તેથી રાજ એજ યુગ કહેવાય છે.

કન્યાને દુષિત કરનાર સ્ત્રી માટે શીક્ષા

યાતુ કન્યાં પ્રહૃર્યાત્સ્ત્રી સા સદ્યો મૌળડય મર્હતિ

અહુલ્યોરેવ વા હેદં સ્વરેણો દ્વહનં તથા

મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૮ શ્લોક ૩૭૦

જે સ્ત્રી અંશુભિ પ્રત્યેયથી કન્યાને દુષિત કરે તે સ્ત્રીના મસ્તક ઉપર મુંડન કરાવવું જોઈએ. અથવા તેની બંને આંખોનો કાપવી જોઈએ. અથવા તેને ગધેડા ઉપર બેસાડી ફેરવવી જોઈએ.

વ્યભિચારીના અંગતું છેદન કરવું. નાક કાપવું.

પરદારા મિમર્ષેષુ પ્રવૃત્તા નૃન્મહીપતિ:

ઉદ્વેજન કરે દંષ્ટે શ્લિષ્ઠજયિત્વા પ્રવાસયેત્

મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૮ ઉપર

રાજાએ પર સ્ત્રી મનનમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર લોકોને ઉદ્વેગ કરનારા દંડોથી અંગમ્બેદ કરી દેશમાંથી દુર કરવાં અને નાક કાપવું.

આ અર્થે સ્ત્રી પુરુષ બંનેને લાગુ પડે છે.

ચારના સ્ત્રીના કે કુટુંબજ્ઞાનાના ધરમાં પેઠા વગર વ્યભિચાર થઈ શકતો નથી. તેથી તેના ઉપર ફાજદારી કાયદાની કલમ ૪૫૧ મુજબ કેદની (મજૂરી સાથે) અને દંડની શિક્ષા થાય છે. તેમજ સતિ સ્ત્રીને પતિ સેવાને લીધે પૂર્ણ વિશ્વાસને પાત્ર અને ભગ્નના વચનોને વળગી રહેવાથી સ્ત્રીઓને જે પતિના પુણ્યનો અર્ધો હીરસો મળે છે તે મળતો નથી. તેમજ સ્વર્ગીય સુખ પણ મળતું નથી. અંદ્ર સુર્ષ તપે છે ત્યાં સુધી જ્યોતિમય દેહ જે દીર્ઘાયુ બોમવે છે. તેને બદલે જેની સાથે વ્યભિચાર કર્યો તેના પેટે અદ્વાયુ પ્રાપ્તિનો જન્મ લેવો પડે છે. જેવી તરેહથી કે ભેંસ પાડા બકરાં ભગ્નના વિધિ વગરના અને કાલ કરાર કર્યા વગરના પુત્ર સુખ વિનાના હોય છે તેવાઓને પેટે તેનો જન્મ થાય છે.

જેઓ સ્ત્રીઓની હિમાયત કરનારા છે તેઓને સુચના કરવાની કે તેમણે શિવગીતા વાંચી જેવી. તેમાં પુરુષ કરતાં સ્ત્રીના અવયવોની રચના નિર્બળ કરી છે. અને તેથી તે પુરુષની બરોબરી સર્વાંશે કરી શકે તેમ નથી. તેમજ મસ્તિકાનું વજન પણ સ્ત્રીઓનું પુરુષ કરતાં ઓછું થાય છે.

અંતે હવે અમે પ્રજ્ઞાન આનંદ સત્ય ચિન્મય, જ્યોતિમય, દ્રષ્ટા, સાક્ષી, સર્વગત વિશુ અંતર્યામિ અંતર પ્રેરક સર્વ શક્તિ બ્રહ્મ ઉદારક દીનપ્રતિપાલ પૂજન યજ્ઞના સ્વીકારનાર અને હજી આપનાર જે અનંત બદલુન શક્તિ છે. અપ્રતિહત બલ જેમાં છે અને જે પંચમહાશુતની સાથે ક્રિડા કરી આનંદ લે છે. એવાને નમન કરી આ ગ્રંથની અંતિમ પ્રાર્થના કરીએ છીએ તે પ્રભુ કહેવા છે તે કામ જાણી અને દેખી શકતું નથી એટલા માટે તે જેવા છે તેવાને અમારું નમન ભગવદ્ગીતાના ૧૧માં અધ્યાયમાં અર્જુને મહારાષ્ટ્રને અને ચક્રિત થઈને કહ્યું છે તે પ્રમાણે અમે પણ તેમને નમસ્કાર સીવાય કંઈ કરી શકવા નથી અને નામોચાર વિના ખીણું બોલી શકતા નથી. इति ॐ शान्ति.

આ અંશકર્તાના બીજા પુસ્તકો. શ્રી પાતંજલ યોગસૂત્ર.

યોગનો સર્વોપરી અથ જમવાન પાતંજલિદ્વન સૂત્ર અને તેની દરમિયાન સમજ પડે તેવી વિસ્તાર યુક્ત સુજ્ઞાતી ટીકા સાથે આ પુસ્તક હાલમાં બહાર પડ્યું છે. આ પુસ્તકમાં વિશેષ કરીને વર્તમાન સાયન્સ-વેદ, લાક્ષણિક પુરાણ અને પદાર્થ વિદ્યા તથા ભૌતિક દષ્ટિએ, વીગેરે આપી તેની ભોક્ષિયતા વધારી છે. મૂલ્ય રૂ. એક રૂપાણ ખર્ચ જુદું.

રૂદ્રાધ્યાય કક્ષીળ અને ત્રકટ અથ નહિ કરતાં રસમય રસનું દર્શન કરાવી વસ્તુસાક્ષાત્કાર કરાવનાર અને અનુષ્ઠાન કરવાની પદ્ધતિ દર્શાવી મન-વાનિષ્ઠ્ય દ્વારા આપનાર સરળ ભાષામાં ગાન અને કાવ્ય તેમ મધ સ્થિતિ આનંદ આપનાર અદ્ભુત પુસ્તક કિંમત રૂ. દોઢ

કાવ્યાનંદનિધી ભાગ પહેલો મુખ્યત્વે શાંત અને વીર રસના પ્રાચીન અને યુરોપીય પ્રયંડ યુદ્ધ આદીના કાવ્યોથી આ અંશ જરૂર છે. કાવ્યના શોખીનોએ જરૂર ખરીદ કરવા લાયક છે. કિંમત રૂ. એક

કાવ્યાનંદનિધી ભાગ બીજો, વિવિધ રાગોમાં ધ્વનિ પ્રાર્થના, શૃંગાર રસ, ભોળા ભોમદેવની ધ્વનિ સ્તુતિ, હાસ્યરસ (વીર રસમય), રામચરિત્ર નાટ્ય લહરી, નાયિકા લહરી (પદ્મની ચિત્રિણી આદિ) શૃંગાર લહરી, વિપ્રજાન યુરોપીય પ્રયંડ યુદ્ધ લહરી, આદી ભક્તિના પ્રેમના, શીરસના, નીતિના કાવ્યોથી જરૂર આ પુસ્તક થયું છે. કાવ્યરસિક જનોએ વિવિધ રસમય કાવ્યની અગત્યની જોવા માટે આ પુસ્તક અવશ્ય વાંચવા લાયક છે. કિંમત રૂ. એક
કાવ્યાનંદનિધિ ભાગ ત્રીજો (છપાય છે) કિંમત રૂ. એક

બ્રહ્મસૂત્ર અથવા વેદાંત દર્શન.

પ્રત્યેક સૂત્રોના મુળ તથા અર્થ અને તે ઉપર વિસ્તારયુક્ત વિવેચનથી આ અંશ જરૂર છે. આધુનિક નરિનકવાદી ધર્મશાસ્ત્રી સમાધાન કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. ધર્મજ્ઞતાનુભૂતિ વાંચવા વિચારવા તથા મનન કરવા યોગ્ય છે. ભાષા સર્વને સમજાય તેવી સરળ રાખી છે. આ પુસ્તક લાયકેરીમાં રાખવા તથા ઇનામ તરીકે આપવા અને સન્યારી સાધુ ગરીબ જ્ઞાસુ બ્રહ્મજ્ઞો ઇત્યાદિમાં ધર્મની પ્રેરણા થવા ઉદ્દેશ્યિત ગૃહસ્થોએ ખરીદ કરી બેઠે આપવા યોગ્ય છે. પુર્નજન્મ, દેવતાનજાર્ગ, ઇલાદિ વિષયમાં ધર્મપ્રવૃત્તિ કરાવનાર આ પુસ્તક છે. ૪૬ પૃષ્ઠો આઠ પેજ લગભગ ૫૦ ફોર્મ ઉપર.

કિંમત રૂ. પાંચ. પાકું પુકું પેપર જુદું.
બહારગામ માટે એલ ટી બોક્સ છે.

ઈન્દિરાનંદ લલિતાનંદ પંડિત. નાગરકળીયા, સુરત.
વિદ્યજ્યોતિ કાર્યાલય, ભાગાતળાવ સુરત.

